ہِردے وِچ تریڑاں

فرخندہ لودھی

کہانیاں دے پراگے

1- ڈُونگھیاں شاماں ــــــ نواز ــــــ 25/- (جلد والی)
2- چوتوِیں کہانی ــــــ سجّاد حیدر ــــــ 35/-
3- ٹکڑے دے پھُل ــــــ سیّد نصیر شاہ ــــــ 20/-
4- کالیاں اِٹّاں کالے روڑ ــــــ انور علی ــــــ 20/-
5- وگدا پانی ــــــ منشایاد ــــــ 20/-
6- کُوک ــــــ عائشہ اسلم ــــــ 15/-
7- چنّے دے اوہلے ــــــ فرخندہ لودھی ــــــ 15/-
8- سیتیاں اَکھّاں والے ــــــ ناصر بلوچ ــــــ 12/-
9- مُنّا کوہ لہور ــــــ افضل احسن رندھاوا ــــــ 25/-
10- مَیں تے مَیں ــــــ کنول مشتاق ــــــ 20/-
11- چڑیے دی موت ــــــ حنیف باوا ــــــ 15/-
12- قصہ کہانی ــــــ مرزا حامد بیگ ــــــ 12/-
13- شیشے دی کندھ ــــــ شمس نغمان ــــــ 30/-
14- نُوری ــــــ انور علی ــــــ 30/- (جلد والی)
15- اک دے امب ــــــ انیل چوہان ــــــ 20/-
16- کہانی ــــــ حنیف باوا ــــــ 20/-
17- چُپ دی چیک ــــــ احمد شہباز خاور ــــــ 15/-
18- تُردے پَیر ــــــ سلیم خاں گمی ــــــ 40/-
19- کلجگ ــــــ نزہت گردیزی ــــــ 20/-
20- ہردے وِچ تریڑاں ــــــ فرخندہ لودھی ــــــ
21- پشتو کہانیاں ــــــ ترجمہ: پروفیسر عاشق رحیل۔

پاکستان پنجابی ادبی بورڈ 17/15 آؤٹ فال روڈ، سنت نگر لاہور

ہردے وچ تریڑاں

(کہانیاں)

نان: فرخندہ لودھی

تاریخ پیدائش: 21/ مارچ 1937ء

تعلیم: ایم۔ اے (لائبریری سائنس) ایم۔ اے (اردو)

کتاباں:

(پنجابی) چنے دے اوہلے (افسانے)

زنانی دے رُوپ (کتابڑی)

(اردو) حسرت عرض تمنا (ناول)

شہر کے لوگ (افسانے)

آرسی (افسانے)

خوابوں کے کھیت (افسانے)

رومان کی موت (افسانے) زیر طبع

نقل حرفی (فن کتاب داری)

(بالاں لئی کہانیاں (عالمی ادب توں)

تانبے کے تین پیسے (چینی)

ایک بوند شہد (برصغیر پاک و ہند)

بھوتوں کی دنیا (ناروے)

سات بہنیں (شمالی افریقہ)

بالاں لئی طبغزاد کہانیاں

پیار کا پنچھی

بہادر نگر کا شہزادہ

ترجمہ (ناول): ویرانے کی صدا (Call of The Wild by Jack London)

موجودہ نوکری: چیف لائبریرین، گورنمنٹ کالج، لاہور

ہِردے وِچ تریڑاں

فرخندہ لودھی

پاکستان پنجابی ادبی بورڈ_ لاہور

ISBN-969-411-152-8

محمد آصف خاں پرنٹر پبلشر نے [illegible] آرٹ پریس 43 - ریٹی گن روڈ' لاہور توں

چھپوائی

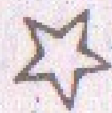
پہلی وار دسمبر 1995

مُل [illegible] روپے

40/-

ویروا

ایس لیکھ دا لیکھا

جرمن فلسفی شوپن ہار دی اِک باتڑی اے: اِک دن بڑا پالا سی تے کُجھ سیہاں نگھ واسطے کولو کول ڈُھک کے بیٹھیاں سن پر جدوں اوہ بُہتا نیڑے ہوندیاں تاں اوہناں دے کنڈے اِک دُوجی نوں چُبھدے۔ اوہ ذرا ہٹ کے بہہ جاندیاں تے فیر اوہناں نوں پالا لگن لگ پیندا۔ کُجھ چر اِنج نیڑے ہو ہو تے پرانہہ ہٹ ہٹ کے اوہناں اوہ وِتھ مِتھ لئی، جتھے بیٹھ کے اوہناں نوں نگھ وی اپڑدا رہندا سی تے اِک دُوجی دیاں سُولاں وی نہیں سن چُبھدیاں۔ اِک دُوجی توں ایس وِتھ نُوں اوہناں رل بہن دا سلیقہ آکھنا شروع کر دِتا۔

سیہاں تاں بندیاں توں عقل فِکر وچ بُہتا تھلے نیں۔ جے اوہناں اِک دُوجی نوں کنڈے چوبھ چوبھ زخمی کرن دی تھاں تھوڑی جیہی تھاں چھڈ کے بہن دا سلیقہ سِکھ لیا اے تاں بندیاں نُوں صدیاں توں اِک دُوجے نال کٹھیاں رہن دا ول کیوں نہیں آیا؟ کِدھرے ایہدی وجہ ایہہ تے نہیں پئی سیہاں دے کنڈے باہر ہوندے نیں تے بندیاں دے اوہناں دے اندر؟ باہرلیاں کنڈیاں نوں ویکھ کے اوہناں توں بچا کیتا جا سکدا اے۔ پر جیہڑے کنڈے دِسدے ای نہ ہون اوہناں توں دُوجے اپنے آپ نُوں کیویں بچان؟ بہرحال کنڈیاں والی مخلوق دی اِک دُوجے توں وِتھ بُہت ضروری اے۔ ایس وِتھ نُوں بندیاں دی بولی وچ تہذیب آکھدے نیں، زندگی دا سلیقہ آکھدے نیں۔

فرخندہ لودھی ایسے زندگی دے سلیقے دی پرچارک اے۔ اوہدا زندگی بارے ذاتی فلسفہ اے، جیہڑا شوپن ہار وانگر دے فیلسوفاں دے کسے پکے پیڈھے کُلے تے نہیں ٹکدا، حیاتی دے ڈنگ چپ کڈھن دی لوڑ ول دھیان دواندا اے۔ اوہ زندگی دی حقیقی روح، شخصی آزادی دے احترام وچ پورا پورا یقین رکھدی اے۔ جے بندہ دُوجے دا زندگی توں لابھ اٹھان دا حق دِلوں جانوں تسلیم کر لئے تاں اِک دے کنڈے دُوجے نوں کدی نہ پڑن۔

اپنی ہوا وچ اُڈاریاں مارن دی سِک جیویں میں فرخندہ لودھی دی کہانی "وِتھ بھر کُھلھ" وچ ہونکدی ویکھی اے، اوہدی مثال مینوں پنجابی افسانوی ادب وچ ہور کدھرے نظر نہیں آئی۔ ایس کہانی دا انگ ٹیگور دی کسے کومل کویتا والا اے۔ انسانی آزادی دے بنیادی حق دا کھلار ہور موکلا کر کے ایس کہانی وچ پالتو بلونگڑے کالو نوں وی حق داراں وچ شامل کر لیا گیا اے۔ کالو کُھلی ہوا وچ اپنی مالکن سوشل ورکر تسلیم نال باہر لان اُتے پیا کھیڈدا اے۔ اوہدا رُوح بڑا راضی اے۔ پر اوسے ویلے تسلیم دی سہیلی آجاندی اے۔ اوہ اپنی سہیلی نال وکھریاں بہہ کے گلاں کرنا چاہوندی اے تے کالو اوہدی نِگھی جھولی وچ بہنا چاہوندا اے۔ اپنی محفل وچ خلل پیندا ویکھ کے تسلیم کالو نوں جالی پچھے برانڈے وچ بنّد کر آوندی اے۔ کالو بڑا اختا ہوندا اے۔ اوس بندی خانے وچ اوہدا دل ہُسڑدا اے۔ اوہ بُوہے نوں نوہندراں مار مار اپنے پنجے زخمی کر لیندا اے، پر بند بُوہا نہیں کُھلدا۔ اخیر ہف کے اوہ بند بُوہے کول بہہ رہندا اے تے اپنا زخمی ہتھ بُوہے دے تھلیوں لمکا دیندا اے۔ باہر، جتھے آزادی اے، مرضی دی کُھلھ اے، نِگھی نرم دُھپ تے پتیاں نال کھیہندی نرول ہوا اے۔

دل دے کن کُھلے رکھن والے درد مند کدی کدی بے زبان جانوراں دے مونہوں وی بولدے نیں۔ باقی صدیقی وی کالو بلونگڑے دے مونہوں بول کے آکھیا اے:

ایک دیوار کی دُوری ہے قفس
توڑ سکتے تو چمن میں ہوتے

چمن فطرت ولوں انسانیت نوں انعام اے پر ایس چمن دوالے اُچیاں اُچیاں دیواراں انساناں دیاں اُساریاں ہوئیاں نیں۔ ایہناں دیواراں دے وکھرے وکھرے ناں نیں جیویں شہر دیواری والے وڈیاں شہراں دے دروازیاں دے وکھو وکھ ناں ہوندے نیں۔ فرخندہ لودھی ایہناں دیواراں دے پچھے بند گلیاں تے ہنیرے گھراں وچ گُھم پھر کے ویکھیا اے، تاں جا کے اوہنے

اندرون شہر دی ایہہ گائیڈ بک تیار کیتی اے۔

ایہناں ہنیریاں گھراں وِچوں اِک دی بروہنہ اُتے اُجڑی پُجڑی مُختو بیٹھی اے، جیہدے پیو صادقو چوہڑے اپنی لاڈو دِھی دا مان رکھن واسطے، برادری دی لاگ لین دی پُچھی رسم توڑ کے، اوہدی رقم وٹیاں بغیر ای اوہنوں سوہرے ٹور دِتا، پر کنیا دان تے اُچیاں ذاتاں والیاں نوں ای پھبدا اے۔ اِک چوہڑا بھلا کنج رواج دی لکیر ٹپ سکدا اے۔ صادقو نوں اپنی کھل توں باہر ہون دی سزا دِتی گئی تے اوہدی دِھی چھیاں مہینیاں مگروں مریم دی تھاتویں مُختو ناں دھرا کے اوہدے بُوہے تے آ بیٹھی۔ رسماں دا جکڑ بند ذاتاں دی اُچی اٹاری دی سبھ توں نیویں پوڑی اُتے بیٹھے ماڑے جیہے چوہڑے کولوں کیویں کُھل سکدا سی۔ دھگانے زور لا کے صادقو اپنے میلے نونہہ وی تڑا لے۔

دو گھر چھڈ کے اگے ترکھاناں دا کوٹھا اے۔ کدی اتھے زیبو وسدی ہوندی سی۔ اُچی لمی، چٹی ددھ، گندل وانگر رسیلڑی مُٹیار، جیہڑی لے والاں وچ لال پراندہ پاندی تے گُت گُٹیاں نال کھہن لگ پیندی۔ مستری علم دین بڑے چاء نال اپنی گھروالی دی نازو بھتیجی نوں اپنے ملوکڑے جیہے پُتر شیر محمد واسطے ویاہ لیاندا۔ شیر محمد نوں جماعتاں پڑھ کے پُلس وچ بھرتی ہو گیا تے کاریگراں دے ایس گھرانے دی قسمت جاگ پئی پر غریباں دے کلیے تے ککھاں دے آہلنے ہوندے نیں۔ جے واء وگی تے اُڈ گئے، جے کوئی چنگیاڑا پے گیا تے سڑ کے سواہ ہو گئے۔ ترکھاناں دا ہسدا وسدا گھر وی اِنج سڑ بل کے سواہ ہو گیا۔ اک دیہاڑے تماشاں ویلے سس نونہہ باہروں وستی ول لگیاں آوندیاں سن، تانیوں جے پُلسیاں دا اک ٹولہ اوہناں نوں دھرُوہ کے پیلیاں وچ لے وڑیا۔ فیر جدھر زیبو نوں پھڑ کے لے گئے سن، اودھر کنک دی بھرویں فصل لمی پے گئی تے اوس پاسیوں کُتیاں ہار بھونکن تے بندیاں ہار ہسن دیاں واجاں آوندیاں رہیاں۔ ہتھ لایاں مَیلی ہون والی زیبو، جیہدا پَیر بھاری سی، ایس کچھ دھرُوہ وچ اپنی جانوں گئی تے اوہدی سس دی سُرت ماری گئی۔ ترکھاناں وچ حاکماں نال متھا لان دا حوصلہ نہیں سی۔ ہُن پیو پُتر نویں نونہہ دی بھال وچ لگے ہوئے نیں

تاں جوں دیوا بھانویں بُجھ گیا اے چُلھا تاں بھخدا رہوے۔

پچھلی گلی وچ پھیجاں دا گھر اے۔ پھیجاں تے ہُن ایس جہان تے نہیں پر جو کُجھ اوہدے نال ہوئی گزری اے، اوہدی کتھا ایس کوٹھے دی سردل اُتے گھر دی ہُونجھ ہار ڈھیری ہوئی پئی اے۔ پھیجاں دا گھر والا رفیق چروکنا کسے باہر دے مُلک کمائی کرن ٹُر گیا ہویا سی تے موہنہ چت لگدی پھیجاں ایہناں چار کندھاں وچ اِنج بند کر دِتی گئی سی جیویں پنجرے پئی مینا ہوندی اے۔ جوان جہان نونہ نوں سس سوہرا باہر دی ہوا وی نہیں سن لگن دیندے۔ رفیق مہینے دے مہینے پھیجاں دے ناں موٹی رقم گھل کے اپنا فرض پورا کر چھڈدا سی تے اوہنے کدی اوہدیاں جذباتی لوڑاں ول گوہ نہیں سی کیتا۔ فیر جدوں اوہ باہرلے مُلکوں چنگی کمائی کر کے پچھانہہ پرتیا تاں اپنے گھر مُڑ آون دی تھاویں اوہ کراچی وچ اپنا کاروبار کرن لگ پیا، نالے اوتھے ای اوہنے اپنے بھائی وال دی کُڑی نال ویاہ کر کے پھیجاں نوں لکھت دے دِتی۔ مُدتاں پچھوں جدوں پھیجاں دا باپ اوہنوں لین آیا تاں اوہنے رو رو کے اپنی وارتا اوہنوں سُنائی۔ آپ تاں اوہنے سوہرا گھر چھڈ کے جان توں انکار کر دِتا پر اپنے پیو نوں اپنی اُستانی صُغراں دے ناں اک خط دِتا۔ اوس خط وچ اوہنے ایہہ مسئلہ پچھیا سی پئی کیہ طلاق ہو جان مگروں سوہرے نال حق نکاح جائز اے؟ ایہہ خط پڑھدیاں ای پھیجاں دا پیو بے سُرت ہو کے ڈِگ پیا تے اوس توں اگلی رات پھیجاں قتل ہو گئی۔

ایس بند گلی دا آخری مکان وکیل صاحب دا اے، پر وکیل صاحب ایہدے اندر نہیں رہندے۔ ایتھے تاں لطیف احمد وکیل دی پہلی بیوی، اوہدا پُتر اشرف تے دو دِھیاں رہندیاں نیں۔ اوہ آپ شہروں باہر کھُلے علاقے وچ اپنی نویں بیوی عارفہ نال رہندا اے۔ عارفہ روز روز دے جھگڑیاں توں تنگ آ کے اپنے پہلے خاوند کولوں طلاق لین دے کیس وچ لطیف احمد کول آئی سی، تے کیس دا فیصلہ ہون مگروں لطیف احمد اوہنوں اپنے نکاح وچ لے لیا۔ عارفہ اوس ہرنی وانگر سی، جیہدے مگر کُتے لگے ہون۔ اوہ پہلوں اوس نرکوں گندے بندے کولوں جان بچاوݨ واسطے نسدی رہی، فیر اپنا پلا چھڈان توں پچھے پرائیویٹ ہوسٹل

دے بُوہے اگے کھلوتے بھگیاڑاں توں اپنی عزت بچان واسطے لُکدی چھپدی رہی، تے اخیر اوس طلاقن ناں دھرا کے اپنے ماپیاں دیاں ملامت بھریاں اکھاں دا ساہمنا کرن توں بچن واسطے عیالدار تے ادھکڑ لطیف احمد وکیل دی چادر تھلے پناہ لئی، پر جدوں اوہ اکلاپے تے اندر دی اُداسی توں بے وس ہو کے اک دن لطیف احمد دے خاندان وچ آرلن واسطے ایس مکان دے بُوہیوں اندر لنگھی تاں لطیف احمد دے جوان پُتر اوہدا سنگھ دوواں ہتھاں وچ نپ لیا۔ عارفہ اپنے بچاء دا کوئی چارہ نہ کیتا، بس اینا آکھیا: گھُٹواں ہتھ پا۔ میرا پینڈا مُکا۔ ڈاڈھی تھک گئی آں۔

ایہہ محلہ تے شہر دی فصیل پچھے کئی ہور محلیاں وچ اجیہے نکے نکے تے تنگ تنگ گھروی ہین، جیہناں دے اندر کھُلے دِلاں والے وڈے بندے وسدے نیں۔ عبدالرحمٰن نہ ویکھن وچ وڈا آدمی اے نہ جاچن وچ، پر اوہنوں رب نے جیوندا جاگدا دل دِتا اے۔ اوہ کتاب دار اے تے کتاباں دی صُحبت وچ رہندا اے، ایسے کر کے اوہنوں تیجی اکھ دی نعمت نصیب ہوئی اے۔ اوہ تیجی اکھ جیہڑی بندے دے اندر کھُلدی اے۔ اوہنے ایسے تیجی اکھ نال اپنے پنڈ دے استاد سید عبدالروٴف شاہ دے اندرونے دا حال ویکھ لیا۔ ماسٹر ہوری ماندے رہندے سن تے اپنی وڈی دِھی ہاجراں ولوں بڑے فکرمند سن، کیوں جو نکیاں دوواں بھیناں دا ویاہ ہو جان دے بعد وی ہاجراں اپنے ماں پیو دے گھر بیٹھی سی پر ہاجراں نوں قبولدا وی کون۔ اوہ جماندرُو انھی سی۔ ایہہ عبدالرحمٰن دا ای حوصلہ سی پئی اوہنے شاہ ہوراں کولوں ہاجراں دا ہتھ منگ لیا، کسے شوق توں نہیں، بندیائی دے آنکس دی چوبھ محسوس کر کے۔ فیر اوس ساری حیاتی ہاجراں نوں اپنی چھتر چھاں وچ رکھیا۔ اج اِنج دُوجے دی اگ وچ سڑ کے کُندن ہون والے کنے نیں؟

ایس کوٹ دے بندی خانیاں وچوں کندھ نوں پاڑ مار کے نس جان والے دی پچھے اپنا کھُرا چھڈ گئے نیں۔ وسیم ایتھے سُکھ دی تلاش وچ اِک کھُلے ڈُلھے گھر دا بوہا آن کھڑکایا، پر جدوں اوہ اپنے پچھلیاں توں موہنہ موڑ کے شکیلہ

دے ٹبر دا بردہ بن گیا تاں سوہریاں اوہنوں دھن دے دھندے وچ اِنج جویا پئی اوہ پھیرے ڈھون والا لدو جانور بن کے رہ گیا۔ فیر جدوں اِک پھیرے اوہ سبھ کُجھ کھوہا کے تے ادھ مویا ہو کے گھر پرتیا تاں شکیلہ وی اوہدے ول کنڈ چا کیتی۔ ایسے دُکھوں اوہ سارے کچے رشتے توڑ کے کدھرے مونہہ کر گیا۔

اِنجے ای پیر جی وی اک سچ نوں ہِک نال لائی رکھن والا تے سچ دے راہ اُتے سدھا ٹُرن والا بندہ سی، جیہڑا لوکاں دے دُکھاں نوں تجارت دا مال بنان والے اپنے ٹبر توں وکھ ہو کے اپنی کوٹھڑی وچ لُکیا رہندا سی۔ اوہدا پیو تفضل علی شاہ اوہدے وکھریاں رہن دے ورتارے نوں فقیری دا سا سمجھ کے سہندا رہیا، اوہدے ہتھیں مزدوری کرن نوں وی برداشت کر گیا، پر جدوں پیر جی اک لاوارث نمانی جیہی دو بچیاں دی ماں نال ویاہ کر کے اوہنوں اپنی کوٹھڑی وچ لے آندا تاں وڈے شاہ ہوراں اوہنوں اوہدے نویں ٹبر سمیت، راتو رات وسدے مینہہ وچ گھروں کڈھ دتا۔ پر ہُن سچ دے سفر وچ پیر جی کلّا نہیں سی۔

فصیلوں باہر باغ وچ پرندیاں دی دنیا اے، پر اوتھے وی بندیاں پھاہیاں پائیاں ہوئیاں نیں تے اوہ گُھگیاں دا شکار پئے کھیڈدے نیں۔ جدوں اک گُھگی کسے شکاری دی بندے مارن والی بندوق دی گولی نال زخمی ہو کے درخت توں تھلے ڈِگ پیندی اے تاں فطرت دی گود وچ پلے ہوئے دو بچے اوہنوں چک کے اپنے کمرے وچ لے جاندے نیں۔ اوہ اوہدی مرہم پٹی کردے نیں تے راتیں نِگھی تھاوِیں سنبھال کے رکھدے نیں۔ نِنھی اپنے نکے بھرا نوں دسدی اے پئی گُھگی آزادی دی نشانی سمجھی جاندی اے تے بچہ وعدہ کردا اے جے اوہ آزادی دی حفاظت کرے گا۔ فیر جدوں صبح سویرے اوہ دووِیں بچے ٹوکرا ہٹا کے ویکھدے نیں تے گُھگی موئی ہوئی ہوندی اے۔ معصوم بچہ ڈاڈھا اُبھاسر کے آکھدا اے: آزادی مر گئی اے۔

نِکیاں ہوندیاں ساڈی نانی دادی سانوں جیہڑی کہانی سُناندی ہوندی سی، اوہدے وچ وی اِنجے اک پھاہی وچ پھسی گُھگی ہاڑے پاندی سی۔

راہیا وے راہ جاندیا

لک ٹُنوں ٹُنوں

ٹاہلی میرے بچڑے

لک ٹُنوں ٹُنوں

واء جُھلی، اُڈ جان گے

لک ٹُنوں ٹُنوں

دُھپ لگی، سڑ جان گے

لک ٹُنوں ٹُنوں

مینہ ورھیا، بھج جان گے

لک ٹُنوں ٹُنوں

اوہو گُھگی اج وی ہاڑے پا رہی اے، کسے راہ جاندے راہی اوہنوں پھاہی وچوں کڈھ کے آزاد نہیں کیتا۔ اوہدے بچڑے اجے اوہنوں پئے اُڈیکدے نیں۔ پکھیرواں دی بولی جانن والی فرخندہ لودھی گُھگی دے ہاڑے سُن کے اوہناں تھاواں دی اور چھور دسدی اے، جتھے پھاہیاں لگیاں ہوئیاں نیں۔ خورے کدی کوئی پاندھی پینڈا کھوٹا کر کے اوہناں پھاہیاں تیکر اپڑ جائے تے گُھگی نوں آزاد کرا دے۔ گُھگی، جیہڑی آزادی دی علامت اے پر اجے تاں بلو جالی پچھے ڈکیا ہویا اے۔ اجے تاں پھیجاں دے دوالے دیاں دیواراں اودوں ای راہ دیندیاں نیں، جدوں اوہدا جنازہ لنگھانا ہووے۔ اجے تاں آزادی پلو پلی تھائیں تھائیں مر رہی اے۔ فرانس دے عمرانی فیلسوف روسو نے سچ آکھیا اے: انسان آزاد پیدا ہویا اے، پر ہر تھاں اوہدے پَیراں نوں بیڑیاں پئیاں ہوئیاں نیں۔

انسان آزاد خورے کدوں ہووے گا؟ پر اسیں پہلوں اپنے آپ نوں آزادی دے سوجھلے واسطے تیار تاں کریئے، اسمان دے کناریاں تے آزادی ست رنگی پینگھ و یکھن واسطے سجاکھ تاں پیدا کریئے۔ انسان دی آزادی دے سفر دا پہلا پڑاں اوہدے اندر دی کُھلھ اے۔ کُھلی ہوا وچ ساہ لین دی سِک جدوں سینے وچ رڑکن لگ پیندی اے، اپنی ہوا وچ اُڈن دا الیل جدوں ہملی مار کے بار آون نوں کاہلا ہوندا اے، جدوں دھوتے اسمان اُتے لکے کبوتراں دی

نکڑی نوں بھوانٹیاں کھاندیاں ویکھ کے اینویں ہوٹھاں وچوں ہولی جیہی ہاہ نکل جاندی اے' اوودوں بندہ حقاں دے نیاں تے انسان دی آزادی دے بھیڑوچ پکے پیریں اگانہہ ودھن دی نیت کر سکدا اے۔ سُچجی تے پچولی کہانی کار فرخندہ لودھی سانوں اپنیاں کہانیاں راہیں اپنا آپ ساج کے نیت کرن دی پریرنا کیتی اے' جے ایہناں کہانیاں نوں پڑھ کے تہاڈے دل تے دھمک پوے یاں اندروں کدھروں کسے سسکی جیہی دی آواز آوے تاں ایہہ ایس امرول اشارہ اے پئی تُسیں وی زندگی دے جہاد وچ پہاں بھار کھلون دی ہمت رکھدے او۔ انج جے گُھگی دی موت تے بندے دے بندی وان ہون دا احوال پڑھ کے تہاڈا دل ہرا Mur mur کر کے ای رہ جائے تاں وی حوصلہ رکھو پئی سینے دے اندر دل جیوندا تے ہے۔ فیر جے جیوندا اے تے' جدوں بھیڑ پئی جاگ وی پوے گا۔

اوہو ازلاں دی حقیقت! خدا اجے اپنی مخلوق توں مایوس نہیں۔

سجاد حیدر

۶۶۔ بے ماڈل ٹاؤن' لاہور

اِک سوال مگر کئی سوال

پنجابی پاکستان دے ادھے نالوں ودھ پاکستانی لوکاں دی ماں بولی اے۔ ایس بولی نوں سمجھن والیاں دی گنتی وی بھاری اے۔ فیروی جیہڑا ادب پنجابی وچ لِکھیا جاندا اے اوہنوں بہت گھٹ لوک پڑھدے نیں تے اوودوں وی گھٹ سلاہوندے نیں۔

پچھلے دنیں مقابلے دے امتحان وچ بیٹھن والے اِک مُنڈے نال ملاقات ہوئی۔ پُچھیا پرچے کیہو جیہے ہوئے نیں؟ اوس ہرکھ نال اُتر دِتا "ہور تاں سارے پرچے چنگے ہوئے نیں پر پنجابی ادب دا پرچہ اینا سوکھا سی پئی چنگی طرحاں کیتا نہیں گیا۔" اوس ویلے میرے دل نے مینوں اِک وار فیر دسیا: "پنجابی ماں بولی جو ہوئی۔" دماغ نے ورجیا "ماں نوں سمجھنا بھانویں سوکھا ہووے۔ اوہدے نال انصاف کرنا اوکھا اے۔"

اساں پنجابیاں ماں بولی نال انصاف کدے نہیں کیتا تے نہ ای اگوں کوئی ارادے نظر آوندے نیں۔ لگدا اے اسیں انج ای رہنا اے۔

تاجر تے شاطر انگریز جدوں مُلاں مارد اپنجاب وچ اپڑیا تاں اوس ایس خطے نال اوہو سلوک کیتا جیہڑا فاتح مفتوحاں نال کردے آئے نیں۔ فرق صرف اینا سی پئی ایہہ ہند وچ کلکتے راہیں وڑیا' جد کہ دوجے دھاڑوی خیبر درہ ولوں آئے۔ انگریز کول ہندیاں نوں زیر کرن دا چوکھا تجربہ سی اوس پنجابیاں دے انکھ مان نوں ویکھدیاں ہویاں اوہناں دی زبان دی سنگھی مروڑی۔ پنجابی جیہڑی دِلی توں لاپشور تائیں بولی سمجھی جاندی سی حیاتی دے ساہ گنن لگ پئی۔ ایہو ای وجہ اے پئی پنجابی انتروا پریاں نوں بیان کرن دی زبان بن کے رہ گئی۔ "انتروا پریاں" دا مطلب میں شاعری لینی آں۔ کیوں؟ جو وین پا کے رون یاں خوشی نال کھڑ گلیاں پاون دی کُھل تے جیل وچ وی ہوندی اے۔ پر جیل وچ بہہ کے حیاتی دے مسئلیاں اُتے پیڑھیاں بحثاں' نگر دلیلاں والی بحث نہیں کیتی

جا سکدی۔ پنجابی زبان نال مُڈھ توں ایہو دھرو ہویا۔ ایہہ دھرتی شروع توں ای دھاڑویاں دی راہ وچ رہی۔

سیاسی، معاشرتی، معاشی تے علمی قضیے نجٹھن لئی تے گُنجھلاں کھولن لئی ساری دنیا دیاں زباناں نوں نثری پدھر تے آونا پیندا اے۔ پر نثری تھوہ ڈھنگ نوں ورتن دی نہ تاں پنجاب نوں کدے کھُل مِلی نہ ایہنوں ویلھ لگا۔

پنجاب سیاسی طور تے سدا ایدھر اودھر دے ٹھُمبھل بھوسیاں وچ پیا رہیا۔ بھکھیاں لئی ان اُگاوندا تے سوہلے گاوندا رہیا۔

فیر انگریز توں آزادی لین دی لہر چل پئی۔ پنجاب دے دو ٹوٹے ہوئے۔ مسلمان پنجابی اپنے آپ نوں وڈا، کھرا تے سچا پاکستانی ثابت کرن دے ٹِل لاون لگ پیا۔ اوس آپ ای اپنی ماں بولی نوں وگاہ ماریا۔ پنجابی اپنی بولی بولن توں آپ ای سنگن لگ پئے۔ فیر ہر طرح دی قربانی اوہدا Moto بن گئی۔ ہلا شیری پاروں پنجابی کُسکیا نہیں۔ جے کُسکدا تاں بہت کجھ ہیٹھ اُتانہہ ہو جانا سی، لے پاڑے پے جانے سن۔ ٹوٹے ہون دے سل نوں سہہ کے پنجابی ودھیرا بیبا بنن دا چارا کردا رہیا۔

نتارے دی اکھ نال ویکھیا جاوے تاں آزادی مگروں پنجاب اِک وار فیر دھاڑویاں دے ہتھے چڑھ گیا۔ اوس نوں کم دیاں گلاں اپنی بولی وچ کرن توں ڈر لگدا اے! متے ---- متے ----؟ کوئی دوش لگ جاوے۔

ویکھیا گیا اے پئی اردو دے ڈھیر سارے وڈے وڈے شاعراں تے لکھیاراں دی ماں بولی پنجابی سی تے ہے، پر اوہ پنجابی لکھنا اپنے لئی ہینت سمجھدے نیں۔ سگوں ایہہ وڈے لوک پنجابی لکھن والیاں نوں ہیٹھلی پدھر دا لکھیار جان کے کسے کم ارتھ دا بندہ نہیں جاندے۔

خورے سانوں لوکاں نوں ایہہ وہم کیوں اے، پئی پنجابی زبان وچ اعلیٰ فکری تے علمی گل دا بھار چُکن دی سکت نہیں، تے نہ ایہہ ایس قابل اے پئی اپنی سوچ نوں دوجے تائیں اپڑا سکے۔ ساڈے دلاں وچ خورے ایہہ بھے کیوں اے پئی اپنی بولی وچ لکھن نال بندہ نِکا ہو جاندا اے۔ اوہدا اعتبار گواچ جاندا

اے تے سیہان ماٹھی پے جاندی اے۔

پتہ نہیں اسیں پنجابی انج کیوں سوچنے آں۔ ایس سوچ پچھے کس دے فیدے نیں؟ پنجابیاں دے ----؟ پاکستان دے یاں کسے ہور دے ----؟ جیہڑا ساہمنے نہیں آوندا ----۔

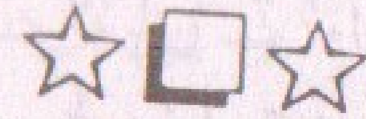
میں پنجابی وچ لکھ کے کوئی وڈا تیر نہیں ماریا۔ بس اینی کوشش کیتی اے، پئی انسان دے مُڈھلے مسلے اِک نیں تے ایہناں اُتے کسے وی زبان وچ سوچیا تے لکھیا جا سکدا اے۔

پنجابی زبان ہیر رانجھے یاں سوہنی مہینوال دے ہاڑیاں لئی مخصوص نہیں۔ نر ناری دی آپسی کھچ توں وکھ ایہہ بولی حیاتی دے دوجے پکھاں نوں وی اپنا موضوع متھ سکدی اے۔

"ہر دے وچ تریڑاں" مرد عورت دی چاہ نال اُسرے جنت یعنی معاشرے دی ولگن وچ کھلرے کنڈیاں تے سُولاں دیاں گلاں باتاں نیں جیہناں نوں میں پنجاب وچ واپردیاں ویکھیا سُنیا تے فیر پنجابی وچ رچیا تے لکھیا اے۔

فرخندہ لودھی

۲۹، مئی ۱۹۹۵ء

تِلکن بازی

اشرف جدوں نکا جنا سی اوہنوں اپنے پیو تے بڑا مان تے اعتبار سی۔ پیو دی چھانویں چھانویں ٹُرنا چنگا لگدا سی۔ اوہدی اُنگل پھڑکے میلیاں، درگاہواں تے جانا اوہنوں بُہت ای بھاوندا سی۔ میلیاں چ پینگاں، پنگھوڑے اوہناں چوناں بھین بھراواں دا خاص چاء سن۔ اک واری درگاہ دے میلے تے بجلی دے پنگھوڑے وچ ہُوٹے لیندیاں ادھ وچکارے چانک چیتی بجلی فیل ہو گئی۔ اوہناں دی پیڑھی سبھ توں اُتلی تھانویں لمک گئی اوس گھڑی اشرف ہرپاسے نگاہ ماری پیو ول تکیا۔ پیو اوہنوں سبھ توں ودھ بے حوصلہ نظر آیا۔ اوہ اکھاں نوٹ کے:

"جل تو جلال توں، آئی بلا ٹال توں۔" دا خورے وِرد کر رہیا سی۔

بُلھ برابر ہِل جا رہے سن تے بُشرے تے پلیتن کھِلری ہوئی سی۔ نکی بھین نیماں پیو دی جھولی چ پئی، نچنت اُونگھ رہی سی۔ اباجی دے نال لگ کے بیٹھی بلقیس تھلے تک کے چیکاں مارن لگ پئی۔ اوہدی بے چینی نال ہولی ہولی ہِلدا پنگھوڑا بُہتا ہِلن لگ پیا تے پیو دِھی نوں گالہ کڈھی۔

"کُتی دیئے بچیئے! چُپ کر۔"

"مینوں لاہ دیو، اباجی! مینوں اتھے ای لاہ دیو۔ انج میں مرجاں گی۔"

وچکارلی بھین چھیماں، جیہڑی اشرف دے نال لگ کے بیٹھی سی تربھک کے بھراتوں جپھی پالئی تے اُچی اُچی ہِلکن لگ پئی۔ بالڑیاں دیاں چانگراں ہیٹھلے پنگھوڑیاں وچ بیٹھے لوکاں نوں اپنے ول کھچ لیا۔ پر اوہ سارے ڈرے ہوئے سن۔ تھلے کھلوتے مدھرے مدھرے لوکاں ہاسا مخول بنا لیا۔ پنگھوڑیاں تے ٹنگے لوکاں دی جان تے بنی سی تے باہر لوک بھوئیں تے کھڑے تاڑیاں مار رہے سن۔ اشرف دے نکے جہے ذہن نے سوچیا --- بندہ کیہ اے؟

"اباجی۔ اباجی! اج لاتوں میری توبہ --- میلے نہیں آواں گی۔"

چھیمو آکھیا "تھلے تکیاں کلیجہ کمبدا اے--- لوکیں بکے بکے جاپدے نیں اوہناں دیاں دھوناں پُٹھیاں نیں--- ایہہ سارے بوتے کتھوں آگئے؟"

"ربّ نوں یاد کر چھیمو!---"

پر پیو نے اجے وی اکھاں نہیں سن پٹیاں--

پیو دا جیہڑا بُت اشرف دے اندر کئی ورھیاں وچ بنیا سی اوہدے وچ تریڑاں پے گئیاں--- پیو دے ایس مونہہ مہاندرے نال اوہدی جانکاری اوہ اسانیں جا کے ہوئی۔ پر اوہ اپنے اتے قابو رکھ کے بھیناں نوں تک رہیا سی۔ وڈیاں بھیناں اوہنوں ہکیاں بکیاں لگ رہیاں سن چھیمو گھڑی مڑی آکھدی سی۔

"اچھی! وے اچھی! مینوں پھڑی رکھیں چھڈ ی ناں---"

بچھو' جیہڑی ساریاں توں وڈی سی پیو نال لگی روئی تے کمبی جاندی سی۔

اشرف بوک مار کے آکھیا۔

"شدیناں نہ ہون۔ تہانوں چھڈ کے میں آپ مرنا اے۔"

اوس ویلے پیو نے اکھاں کھول کے اشرف نوں آکھیا۔

"بلے اوئے پدیا!"

○

فیر اشرف جدوں اہل جوان ہویا تے پیو دا اک ہور مہاندرا اوہدے ساہمنے آیا اوہ بی۔ اے کر کے نواں نواں نوکر ہویا سی تے پیو اپنی وکالت دی راہیں دُوجی رن کر کے ٹبر توں وکھ ہو گیا۔ اشرف دی ماں اوس دن اشرف دے گل لگ کے بڑی دیر بُسکدی رہی۔ فیر لمی ٹھنڈی ساہ لے کے پُتر نوں حوصلہ دیندیاں آکھیا۔

"کوئی گل نہیں پُتر! ساڈے لئی توں جو ہیں۔ توں پیو بن کے جانئیں عورت ذات وچاری نمانی ہُندی اے۔ عمر دے ہر پہر چ نکی رہندی اے۔ ڈردی اے۔ ہر ویلے بُوند وانگر کمبدی اے۔"

ایہہ تسلی اصل وچ ماں نے اپنے جی نوں دِتی سی تے اشرف نوں گھردا

ذِمہ دار مِتھ لیا سی۔ ساریاں ماواں اِنج دیاں سیانیاں ہُندیاں نیں۔ تجربے تے دنائی دی اجیہی مُورت ہوندیاں نیں جیہڑی ہر بچے نوں مکمل دسدی اے۔ اشرف دی ماں وی دنائی دی تصویر سی۔ اوہدیاں گلاں 'تلیاں' پرکھیاں اشرف دے ذہن چ سِدھیاں جا بہندیاں۔ اوہ پڑھی لِکھی نہیں سی۔ جگ بھر دیاں ماواں وانگر قدرت نے اوہنوں اوہی درجہ دِتا سی جیہڑا چڑی چڑنگ توں لا انساناں تائیں اِکو ای اے۔ اشرف دے ابا جی پڑھے لِکھے وکیل سن پر اوہناں اپنے کلائنٹ (Clint) نال نواں ویاہ کر کے گھر دی گوہ گال دِتی۔ وکیل پیو دا اوہناں دی تعلیم تربیت وچ پہلاں وی کوئی ہتھ نہیں سی۔ جدوں عشق لگا سبھ چوڑ ہو گیا۔ لہندی عُمرے عشق اِنج وی اوّلا ہُندا اے۔ سُنیندا سی پئی اشرف دی نویں ماں چنگی مونہہ چِٹ لگنی تے پڑھی لِکھی اے۔ ایس ماں نال اوہدا ساواں ٹاکرا کدے نہیں سی ہویا۔ نہ اوس کدے پیو دے نویں گھر وچ جھات پان دی کوشش کیتی۔ پر دل وچ چیٹک جیہی لگی رہندی۔ ایس نویں ماں دا ناں عارفہ علی سی۔ اشرف دے پیو نال ویاہ ہون کر کے ہُن اوہ عارف لطیف ہو گئی سی۔ لطیف' اشرف دے پیو دا ناں سی۔

○

عارفہ نوں علی احمد نامی وکیل کسے قصبے چوں ویاہ کے لاہور لے آیا سی۔ فیر اوہناں میاں بیوی دے وِچکار جنگ چھڑ گئی تے عارفہ گھر چھڈ کے اک پرائیویٹ ہاسٹل وچ رہن لگ پئی۔ کُجھ چر مگروں اوس خُلع دا دعوئ دائر کر دِتا۔ عارفہ کول جیہڑا گہنا گٹا' پیسہ' دھیلا سی مقدمے تے لگنا شروع ہو گیا۔ اِک اوکھا ویلا آپیا۔ بندہ بھانویں کلّی جان ہووے خرچے جیوندی جان دے نال لگے رہندے نیں۔ تاں اوس ہتھ پیر مار کے اک پرائیویٹ سکول وچ نوکری وی لبھ لئی۔

اوہدی رہائش دی تھاں کیہ سی--- چنگا بھلا کنجر خانہ سی۔ اوتھے شام پین نال دن چڑھناں شروع ہو جاندا۔ مُڑ لوک بھُکھے بھگیاڑاں وانگر بلڈنگ دے دوالے گیڑے لان لگ پیندے۔ ندیدے بھگیاڑ جدوں تھُو تھنیاں چک چک

بُوہے باریاں ٹُنگھدے، عارفہ علی نوں اِنج لگدا جیویں اوہ لیٹرین چوں نِکل کے رُوڑی تے آبیٹھی اے۔ جِتھوں بلیّاں اپنا رزق لبھدیاں نیں تے کُتّے لتاں چک چک مُوتردے نیں۔ ایہہ ہوسٹل عارفہ دی طبیعت والی عورت لئی رہن دی جاء نہیں سی۔ اُنج وی پرائیویٹ ہوسٹل وچ رہن والیاں بارے اک رائے عام اے پئی ایہے یار ہنڈاوندیاں نیں۔

اشرف دا پیو لطیف احمد وکیلاں دی منڈی وچ سبھ توں سستا وکیل ہون کر کے عارفہ علی نوں وارا کھاندا سی۔ ایہہ گل اینج تھاں پئی لطیف احمد دی وکالت دا مُڈھ بنھ بُہتا پیڈا نہیں سی پر اوس اپنی زندگی آپ بنائی سی۔ میٹرک کرن مگروں اک نیم سرکاری دفتر وچ کلرک بھرتی ہون تے اوہدا ویاہ ہو گیا۔ ٹبر داری تے بڑی خواری--- فیر اوہ زمانے موجب جوڑ توڑ کردا منزلاں ماردا قنون دان بن گیا۔ پریکٹس بھانویں ماٹھی سی پر ہے تے اوہ لطیف احمد ایڈووکیٹ بی۔ اے۔ ایل ایل بی سی، مقدمے پھڑن تے لڑن لئی رجسٹرڈ--- جھوٹھ بولن تے اوہدے تے قائم رہن لئی تیار۔

عارفہ علی اپنا پلا پاک کران لئی اوہنوں اپنا وکیل کیتا اگوں لڑائی وی اِک وکیل نال سی۔ جدوں جنگ جذباتی تے ذاتی ہو جائے تاں وکیل بُہت پیشیاں پواندے نیں۔ چھیتی کسے فیصلے تے اپڑ نہیں سکدے۔ لطیف احمد نوں ہولی ہولی عارفہ وچ دلچسپی پیدا ہو گئی۔ چنگی تے اوہ لطیف نوں پہلے دِن ای لگی سی، پر ہُن جدوں اوہ ہسدی تے لطیف دا دل پھٹ پھٹ کردا کھڑ جاندا۔ اوہ روندی تے اِنج جاپدا جیویں اوہدا اپنا لہو بُوند بُوند عارفہ دیاں اکھاں چوں ڈُلھ رہیا اے۔ اِنج کیوں ہوندا اے۔ لطیف نکھیڑا کرن دی بجائے چس لیندا۔ اپنی پرانی بیوی نال تعلقات وچ پہلے کدے اِنج نہیں سی ہویا۔ خورے ایہہ سارا کھرود عارفہ دے سوہنپ دا سی۔ اوہنوں روندیاں ویکھ کے دل بہت رنج ہوندا۔

دن لنگھدے گئے۔ عارفہ علی دا بشریٰ جیویں لطیف احمد دے پیش پے گیا۔ سوندیاں، جاگدیاں، اُٹھدیاں، بہندیاں--- اِکو مُکھڑا ساہمنے سی۔ اوہ بوندل گیا۔ اوہدے وکیل ذہن نے سوچیا-- "ہُن مقدمے دا سِٹا کڈھ لینا چاہیدا

اے۔ کیوں جے تھاں دیر تائیں خالی پئی رہوے تاں کوئی نہ کوئی بندہ یا بلا اوس تھاں تے قبضہ کر لینا اپنا حق سمجھدی اے۔ عورت وی اک تھاں اے جیہدے تے ملو ملی دی چٹ لگی رہندی اے۔" لطیف احمد توں ودھ عارفہ نوں مل لین دا حق دار کون ہو سکدا سی۔ اوہنوں ایہہ پک سی پئی، کچہریاں وچ لگے مقدمیاں دے نتارے ججاں نے نہیں کرنے ہوندے۔ وکیلاں ہتھ دلیلاں ہوندیاں نیں۔ جنا مرضی لمیاں کھچن اوہناں دی نگاہ موکلاں دے کھیسیاں تے ہوندی اے۔ لڑن والیاں دوواں دِھراں چوں اخیر اِک تے ہارنا ای ہوندا اے۔ دُوجی نال نیاں آپو آپ ہو جاندا اے۔ سو وکیل اخیر سمجھوتے تے اُتر آندے نیں۔ علی احمد نال لطیف دا اخیر سمجھوتا ہو گیا۔ عارفہ نوں طلاق مِل گئی۔ ہُن کیہ سی ہوسٹل دے دوالے بیٹیاں پہلاں نالوں ترکھیاں ہو گئیاں۔ سکوٹراں دے سائلنسر لہہ گئے۔ ساہمنی سڑک تے روّلا رہن لگ پیا۔ وِزٹر روم وچ عارفہ دے مُلاقاتیاں دی گنتی ودھ گئی۔ حالات بُہتے گھمبیر ہو گئے۔ ہُن کیہ ہووے۔

طلاق مگروں عارفہ پیکیاں ول پرت جان دا پروگرام بنایا تے سہی پر چھیتی فیصلہ بدل لتا۔ ماپے جیہناں اوہدا ہتھ بنا دیکھے بھالے اجیہے بندے ہتھ پھڑایا جیہڑا بزکوں گندا سی۔ نال اوس نوں پیو دیاں بلدیاں نظراں تے ماں دا سڑیا متھا چیتے آ گیا۔

ماں پیو نے اوس نوں طلاقن دی شکل وچ قبول نہیں سی کرنا۔ اوہناں تے اوس دے علی نال پہلے جھگڑے تے بُوہے ڈھوندیاں آکھیا سی۔

"دُکڑے! اسیں کوئی ڈھو نہیں لا سکدے۔ توں ماپیاں دی پت مٹی وچ رولنی اے تے جا کھسماں نوں کھا--- تینوں شہر دی وا لگ گئی اے۔"

اوس دیہاڑے عارفہ آہلنیوں ڈِگے بوٹ وانگر بڑا کُرلائی سی۔ فیر اوس دڑ وٹ لئی۔ اوہدی سوچ تے ماپیاں دی سوچ وچ چوکھا نکھیڑا پے چکیا سی۔ وڈیاں شہراں نالوں نکیاں شہراں دی سوچ وکھ ہُندی اے۔ نکیاں شہراں نالوں قصبیاں دی تے قصبیاں نالوں پنڈاں دی سوچ وچ بڑا فرق ہوندا اے۔ عارفہ نال وی کُجھ اِنج ای ہویا۔ پچھے پرت کے ویکھن نال پتھر ہو جان دا خوف عارفہ

نوں لے کے بہہ گیا۔ اُنج اوہنوں اپنے رُوپ دی کھچ تے اعتبار سی۔ دماغ نوں ورتن دا ول وی اوندا سی۔ ہتھ پیر ہلا کے جیون دی جاچ وی ہے سی۔ اوس اپنے نال اِک فیصلہ کیتا۔

"میں جتھے گواچی آں' اپنے آپ نوں اوتھوں ای لبھاں گی۔"

○

ڈاکٹر تے مریض' موکل تے وکیل' لکھ اِک دُوجے نال جذباتی ہون توں بچپن' فیروی اِک دُوجے دے جانو ضرور ہو جاندے نیں۔ دل والے درد وی محسوس کردے نیں۔ اوہیڑ عمر لطیف احمد دیاں پیار ڈولھدیاں اکھاں عارفہ دے اعتبار نوں سہارا دِتا۔ اوہدی ذات تے لطیف دے بڑے بڑے احسان سن۔ کورٹ کچہری وچ ہر ویلے لطیف اوہدے نال رہندا سی۔ کٹہرے وچ جرح ویلے اوہنوں ننگیاں ہون توں بچان والا لطیف ای تے سی۔ اخباراں وچ بھنڈی جان توں اخبارچیاں نوں ڈکن والا وی اوہو سی۔ بھانویں اوہدے پچھے لانجھے لٹا کے وی سن پر اوہ ایہہ وی جاندی سی پئی' لطیف جو کُجھ اوہدے لئی کیتا' دھی سمجھ کے نہیں کیتا۔ عارفہ دی متے ایہہ گل بُہت پہلاں آچکی سی پئی مرد سدا پرائی جائی نوں سوانی دے رُوپ وچ ویکھدا اے۔ ماں' بھین' دِھی' ویڑھے دی وگلن وچ ہُندیاں نیں' باہر نہیں۔۔۔ سوایس ویلے عارفہ جیہی کُڑی نوں اجیہے بندے دی لوڑ سی جیہڑا اوہدے سِر تے مالکی دی چادر تان دیوے۔ اوس نوں اپنی پناہ وچ لے لوے۔ پیو ورگا خصم عارفہ دی معاشرتی لوڑ بن گیا۔ دوئے جنے نکاح دی تند نال بجھ گئے۔ لطیف احمد دی پہلی بیوی نوں کوئی وڈا اعتراض نہیں ہویا۔ سل ضرور سی۔ اوس لطیف نوں لا کے آکھیا۔

"مینوں تیتھوں ایہو امید سی۔ ست ست مبارکاں۔۔۔ کمائی کھاندی رن پئی بوٹیاں تڑاوے۔۔۔ میں تے ویہلی ہوئی۔۔۔ مینوں کاہدا گھاٹا۔۔۔ میرے کول اشرف اے۔۔۔ میرا پُتر۔۔۔ خصم رناں نوں چھڈ دے آئے پُتر تے نہیں چھڈ دے ماواں نوں' کیوں پُترا!"

اوس اشرف نوں ونگاریا۔

"پُتر نہیں ناں چھڈ دے؟"

"آہو ماں! پُتراں چھڈ کے کدھر جانا ہے؟"

○

اشرف اپنی نویں ماں دے خیالاں وچ گُم رہن لگ پیا' جیہڑی مشکل نال اوہدی چھوٹی بھین جِنّاں جنی ہووے گی۔ دُھم سی پئی سوہنی اے بھرویں اے' کھچویں اے۔ مونہہ متھا سوچاں بھنیا۔ ورتارے وچ ڈر' اِک کانبا جیہا جیہڑا تکن والے نوں مُڑ تکن تے مجبور کردا اے۔ جس ویلے ماں بوٹیاں تڑوان والی گل کیتی سی اشرف نوں تریلی آگئی سی تے پیو توں اُکی نفرت ہوئی سی۔ نویں ماں دی عقل مت تے غصہ آیا سی۔ اوس لمی پچکاری مار کے تھکیا تے سوچیا۔

"ایہدے نالوں بہہ رہندی۔۔۔ اجیہا خصم نہ کردی۔"

رتاں چوہاں مہینیاں مگروں اِک شامی اِک رکشا اوہناں دے بُوہے اگے آن کھلویا۔ اشرف اوس ویلے اُتلی منزلے منجی ڈاہی ویلھا لما پیا' اسو دے نہاتے دھوتے امبر وچ وارو واری ٹُہکدے تاریاں نوں گِن رہیا سی۔ رکشے دا کھڑاک سُن کے اک وارگی اُٹھیا۔ بنیرے توں تھلے جھات ماری۔ رکشے وچوں اک تتلی ملوک کُڑی اُتر چکی سی۔ اوہدے ہتھاں وچ شیشواں نال بھرے پوتھن دے لفافے سن تے اوہ موڈھے لٹکدے پرس چوں بڑی اوکھت نال پیسے کڈھ رہی سی۔ اشرف اِکو ساہا پوڑیاں اُتر گیا۔

"توں اشرف ایں؟"

کُڑی اوہدے ول ڈونگھیاں نظراں نال سوال کیتا۔

"ہاں۔۔۔ پر میں تہانوں نہیں سیانیا؟ تُسیں کون او؟"

کُڑی بنا اُتر دتیاں ڈیوڑھی دی پوڑی چڑھ گئی۔ اشرف اوہدے مگر ٹُرپیا تے گھر دے نکے جیہے ڈرائنگ رُوم وچ اوہنوں بہا کے اندر چلاگیا۔ چوکھے چِر مگروں پرتیا تے جیویں اوہ سبھ کُجھ جاندا سی۔

"اباجی تے گھر نہیں۔ تہاڈے ول ہُندے نیں۔۔۔ تسیں اِتھے کیہ لین آئے او۔؟"

"میں--- میں تہانوں مِلن آئی آں۔ چِراں توں جی کردا سی۔"

کُڑی دے بول تھڑک رہے سن۔ فیر اوہ 'تُسیں توں' 'تُو' تے آ گئی۔

"تیریاں سِفتاں سُن کے تینوں ویکھن آئی آں۔ صرف تینوں۔ چِراں توں چاہ سی۔"

اوہدی واج کِنی مِٹھی سی۔ اشرف جی بھر کے ویکھن دی کالھ کیتی۔ اک تانگھ نے ہردے وچ اکھ کھولی۔ اِک ہاک آئی۔

"پھُپھو" ---؟ اشرف دی وڈی بھین۔ "ڈراکل بلقیس" اوہ اسمانے لمکدی--- نہیں--- ایہہ بلقیس نہیں--- نِیماں؟ ہاں پھیمو---؟ نہیں--- نہیں--- نہیں۔

"ماں۔" ---؟ --- نہ --- نہ --- ماں اینی نِکی نہیں ہو سکدی تے نال ای اوس نوں اپنی ماں دی بوٹیاں ترّان والی گل چیتے آئی۔ اک کوڑ نے اوہنوں وکھیٹ لیا۔ اشرف نیویں پا لئی--- ایہہ ایہہ ساہمنے بیٹھی کُڑی اوہدے پیو دی رن سی--- سوانی سی---۔

نفرت دے زہر نوں گھٹ کر کے پِینا اوہدے وسوں باہر ہو گیا' اوہ ہبلی مار کے اُٹھیا تے عارفہ دی سنگھی نوں دوواں ہتھاں وچ نپ لیا۔ ہُن عارفہ دیاں اکھاں اشرف دیاں اکھاں نوں اُلاہنگدیاں دل دریا دے شوہ وچ چھلو چھل سن--- اشرف دے کناں نے آخری ساہواں دی سرک سُنی۔ میرے پورنا وے ہتھ گھُٹواں پا--- میرا پینڈا مُکا--- ڈاڈھی تھک گئی آں۔

اوس سمے اشرف نوں اِنج لگیا' جیویں اوہ اسمانوں پنگھوڑا ٹُٹ گیا اے تے پھُپھو' اوہدی وڈی بھین' اوہدیاں باہنواں وچ آ ڈِگی اے۔ خورے پھیمو اوہدے مگر نس نس کے تھک گئی اے یاں نِیماں اوہدے نال لُکن میٹی کھیڈدیاں کھیڈدیاں رُس گئی اے یاں فیر ماں نے اوہدے مونہہ تے چپیڑ ماری اے تے اوہ ماں نوں ای رچمبڑ کے ڈھائیں مارن لگ پیا اے۔

۱۹۹۴ء

اللہ لوک

پیر جی ہوریں ماپیاں دے پلیٹھی دے پُتر ہون کر کے چنگے لوڈے سن۔ ماں اوہناں نوں "نِکا" آکھدی پر اوہناں دی ال "پیر جی" پے گئی۔ چھوٹے وڈے' نیانے سیانے اوہناں نوں "پیر جی" آکھدے۔ اوہ اپنی ایس ال تے ہُن خوش ہُندے نہ رنج' پر جد پیر جی دے پیو اوہناں نوں "پیر جی" سدنا شروع کیتا اوہناں نوں بھورا وی چنگا نہ لگیا' تے اوہناں اوکھا ہو کے پیو نوں آکھیا۔

"تُسیں تے ایہہ ال نہ ورتو۔"

"کیوں---؟" پیر جی دے پیو تفضل علی شاہ پُتر نوں پچھیا تے فیر اپنی گل اگانہہ ودھائی۔

"توں پیراں دی اولاد جو ہویا پُتر توں "پیر جی" نہ اکھائیں تے ہور کون اکھائے گا۔"

تفضل علی شاہ دا دھندا لوکاں نوں تویت دھاگا دینا سی تے واہ وا آمدنی سی۔ ایہہ پیشہ اوہناں دا جدی پشتی ہون کر کے دم پھوک کرن دے پیسے وصول کرنا کوئی طعنہ مہنا نہیں سی اوہناں لئی پر پیر جی نوں خورے کیہ چِڑ سی۔ جد دا ہوش سمبھالیا پیو نال اٹ کھڑکا رہن لگ پیا۔ انج اوہ اگے ہوندیاں توں اپنی دنیا وچ رہنا پسند کردے سن۔

پیر جی ہوریں دنیاوی علوم وی نہ پڑھ سکے کیوں جو گھر وچ بہت رواج نہیں سی۔ وڈے شاہ صاحب اپنے جدی علم تے فخر کردے سن' پر مُنڈے نوں کوئی اجیہی لو لگ گئی پئی اوہناں دا جی ایدھر بیٹھدا نہیں سی۔ اوہناں دے اندر اک بغاوت سی' اپنے سیٹ اپ دا Reaction اوہناں دے اندروں ہھٹدا پھنگردا سی۔ اک دیہاڑے تے اوہناں مونہہ تے آکھ دِتا۔

"ابا جی---! میں تہاڈی پیڑھی نہیں جیتا۔" مطلب ایہہ سی میں اپنا چوگا کدھروں ہوروں لبھاں گا۔ ایس گل تے پیرجی دی ماں جنت تڑف کے پئی۔" پیرجی دا ایہہ کجھ اوس پہلاں نہیں ویکھیا۔

وے...! اج جمدی میں تینوں۔ جے توں اج پیو نوں ساہنواں ہو کھلوتا سی۔ ساڈا رزق ایسے راہوں حلال اے---پُتر سدا پیو آں دی پئی پینٹھ سانبھدے آئے۔ توں اولا ایں۔ چل معافی منگ پیو توں....۔" جنتے وچاری پُتر ولوں بہت شرمسار سی۔

پیرجی جتھے کھلوتے سن کھلوتے رہے' وڈے شاہ ہوریں جیویں اپنی ہار من لئی۔ تسبیح پھیردے اپنے آستانے ول رلک گئے۔ اوہ جاندے سن پئی جدوں اولاد وہر کھلوئے تے آپ دا اوس جا کھلونا چنگا نہیں ہوندا۔

پیرجی جیوں جیوں جوانی ول ودھے بہت سنجیدہ ہوندے گئے۔ اوہناں دے بُلھاں تے وڈے شاہ ہوراں طرحاں ہر ویلے ذکر نہیں سی رہندا' سگوں بُشرے تے فکر کھلریا نظر آوندا۔ اک اُوردیواں کھنڈیا ہندا۔

پیرجی گھر وچ اوپریاں وانگر آوندے۔ جے کسے روٹی ٹکڑا اگے رکھ دتا تے کھا لیا نہیں تے اپنی کوٹھڑی جا وڑے۔ اوہناں دی کوٹھڑی وچ جھات مارن دی کسے نوں وی کُھل نہیں سی۔ اوہ اپنے سارے کم آپ اپنے ہتھیں کردے۔ خورے ماں بھین یاں کامیاں نوں تکلیف دین دے حق وچ نہیں سن۔

ماں نوں کدے کدے پُتر دے ایس ورتارے تے فخر ہون لگ پیندا تے اوہ وڈے شاہ ہوراں دا گوڈا ہلون کے دسدی۔

"اسیں کڈے بختاور آں۔ ساڈا جنیا ایسے عُمرے دنیا دی طمع چھڈ کے رب دے رستے تے پے گیا اے۔ سوہنے اللہ کیتا تے کرنی والا پیر ہووے گا۔ گنڈے تویت دی لوڑ ای نہیں پینی---کلی پھوک چلے گی میرے پُتر دی--- جیہدے تے نظر سولی پاوے گا اوہدی لہر بہر ہو جاوے گی۔"

"جنتے! ..... مینوں تے تیرے جنے وچ اجیہی کوئی گل نہیں نظر آوندی۔

دُکھ ایہہ وے پئی کملاوی نہیں۔ چنگیاں بھلیاں سیانیاں گلاں کردا اے۔"

"اللہ لوک جو ہویا۔"

"اللہ لوک! توں ماں جو ہوئی---جنتے!" وڈے شاہ صاحب ہس کے ٹال ویندے پندرھویں ورھے وچ پیر دھریاں ای پیرجی نے اپنا ان پانی اڈ کر لیا۔ تفضل شاہ نوں پُتر ولوں ہرکھ جیہا لگ گیا۔ اوہناں جنتے نوں جیہڑی پُتر دے اڈ ہون تے کلپدی سی آکھیا۔ "جو رب کرے سو ہو جنتے! چڑی چڑنگ کول کیہڑا ہنر ہندا اے۔ جیہنے چُنج دتی اے' چوگ وی دیوے گا۔ توں نہ کلپ۔"

ہُن پیرجی سرگی ویلے اُٹھ کے اپنی کوٹھڑی اگے لگے نلکے تھلے صافا بنھ کے نہاندے تے خورے کیہڑے پاسے نکل جاندے۔ یاں فیر کوٹھڑی وچ وڑدے تے کئی دیہاڑے اندر رہندے۔ ماں بھین باہروں بوہا ٹھوردیاں پر اندروں کوئی اُتر نہ آوندا تے ماں دے کلیجے نوں ہتھ پین لگ پیندے۔

"وے ہنکیا---! نہ ساڑ سڑی نوں۔ کجھ کھا پی لیا کر ماں ہتھوں' وے مینوں کجھ وی نہیں چھدا تیرے بنا۔

جد ماں اُچی اُچی رون کرلان لگ پیندی تے پیرجی کُنڈی لاہندے۔

تاں پیرجی نوں رحم آجاندا' اوہ بوہا کھول کے باہر کھڑی ماں نوں جپھا مار کے آپ وی رون لگ پیندے۔ جنتے چُھدی تے بس اینا آکھدے....

"ماں میں کوڑ نال لڑ رہیا آں۔ تے ڈرنا آں...... میرے آل دوالے جھوٹھ دیاں اُچیاں کندھاں نیں۔ جیہناں نوں میں اُلانگھ نہیں سکدا۔ میرا جھیڑا میرے نال اے..... تیرے یاں کسے ہور نال نہیں۔ تہاڈی چال نال اے..... تسیں کہندے کجھ او کردے کجھ او۔ بس ایہو مُڈھلا فسادا اے۔"

"میں۔ سارے جگ دے جھوٹ تے سچ قربان کردیاں تیرے توں۔ توں رل کے رہ..... بھین بھراواں وانگر..... دنیا وانگر..... میرا ایہو ای سل اے..... پئی توں آکھے نہیں لگدا۔" اِنج ماں پت وچ مکالمہ شروع ہو جاندا۔

"ماں---! توں جس پُیر تے سچ بولنی ایں۔ اوسے تے جھوٹھ بولن لگ

پینی ایں تے ایہہ میرا اسل اے۔"

"میں ماں جو ہوئی۔"

"ہاں توں ماں جو ہوئی۔"

جنتے دا پٹ سیاپا پیر جی ہوراں نوں کوٹھڑی چوں کڈھ تے لیایا پر اوہ ٹبر وچ رلے نہیں۔

سورج نکلدا تے اوہ گھروں ٹُر جاندے' چنگا ترکالاں ویلا ہوندا تے پرتدے۔ ہتھ وچ کدے اِک لفافہ ہوندا' کدے دو۔ اک وچ آٹا دُوجے وچ دال دول' یاں مرچ مسالہ۔ کوٹھڑی دی کندھ نال بتاں اٹاں دا چُلھا۔ دال پکدی' اپنیاں دو ںکیاں آپ لاہندے تے کلیاں بہہ کے کھاندے۔ کسے نوں صُلح وی نہیں سی ماردے۔ ماپیاں ولوں گھلی شے نوں اوسے طرحاں پرتا دیندے۔

"نہ..... ایہہ میرا رزق نہیں۔"

پیر جی دے ورتارے توں غمی' خوشی دا کوئی پتہ نہیں سی لگدا۔ جے کوئی گل کرنی ہوندی تے ماں نال کردے اوہ وی تاں جے جنتے پہل کرے' نہیں تے اپنے حال مست' اوہناں دی کوٹھڑی دے اندر جھانکن دی کسے وچ ہمت نہیں سی۔

اجے بھاتویں اوہناں دے بُشرے اُتے ڈُونگھی تپسیا دا جلال نہیں سی آیا پر ویکھن والے نوں اجیہی نگاہ دا اُتر دیندے کہ رُلکن والا تربھک کے رہ جاندا' ایتھوں تائیں پئی جنتے وی اوہناں نوں نگاہ بھر کے تکن توں جھکدی سی۔

اک دیہاڑے وڈے شاہ ہوراں جنت بی بی نوں سڑ کے دسیا۔

"پتہ ای' تیرا شہزادہ پت کیہ کرتُوت کردا اے باہر جا کے؟"

جنت دے تے خانیوں چلی گئی۔ اوہ چھاتی پھڑ کے ہونکن لگ پئی۔ شاہ جی اُچی اُچی بول رہے سن۔

"مینوں تے ایس کدھرے موہنہ وکھان جوگ نہیں چھڈیا۔ اوہ شاہ دا

پُت ہو کے تغاری ڈھووے۔ لوکاں دی مزدوی کرے۔ اوئے رب دیاں رحمتاں نوں ٹھڈ دا اے' اوئے مینوں تے ڈر اے میرا سارا آوا نہ اُوت جاوے ایہدے چالیاں نال۔ ایہہ سارا تیرا قصور اے۔ تیرے لاڈاں وگاڑیا اے مُنڈے نوں۔"

"شاہ جی---! تہاڈا پُت اللہ لوک جو ہویا۔" جنتے نے گل مکاون دی کیتی' "تہانوں سگوں خوش ہونا چاہیدا اے۔"

اِنج محنت مزدوری کردیاں اپنی کھٹی آپ پکا کے کھاندیاں پیر جی پنجھیاں ورھیاں دے ہوگئے۔ داڑھی مُچھ سدا توں صفا چٹ رکھدے سن۔ لباس دا خاص خیال رکھدے۔ دھو بنا کے پاوندے۔ بہن کھلون وچ کوئی اجیہی گل نہیں سی جیہڑی اوہناں نوں سائیں لوک ظاہر کرے۔ ماں اوہدے ول تکدی تے اوہدے من وچ چا اکھاں کھولدے۔ ہووے نہ تے مُنڈے دا ویاہ کر دیاں۔ رن آکے آپے سُوتر کر لوے گی۔ بال بچے دار ہو گیا تے کوئی کسب وی کر لے گا جگ تے اِنج ای ہُندی آئی اے.....

رجے پُجے گھر دے مُنڈیاں لئی رشتیاں دا گھاٹا نہیں ہوندا۔ بھین بھراواں توں اڈ دُوروں نیڑیوں ہر کوئی آس رکھدا اے پئی اپنی گئو نوں اجیہی تھاں چھڈیے جتھے چرن نوں چوکھا گھاہ ہووے سو پیر جی ہوراں لئی رشتیاں دی لین لگی پئی سی۔ ماں ڈردی سی پُتر دی ہٹھ توں' اک دن جنتے موقعہ تاڑ کے گل چھوئی۔

"آپاں.... تیرا ویاہ نہ کر دیئے؟"

"کیہدے نال----؟" پیر جی پچھیا۔

"کڑی نال۔ مُنڈیاں دے ویاہ کُڑیاں نال ای ہوندے آئے نیں۔"

"کڑی کہہ لئی اے؟ میرے ورگی اے؟"

"پُت! تیرے ورگا تے کل عالم وچ کوئی نہیں۔"

"فیر تے گل مک گئی۔"

"ویاہ ویلے ورگا ورگا کون ویکھدا اے، سنجوگ رلدے نیں تے یاں ماپیاں اپنا حساب ویکھنا ہُندا اے۔"

"میں تے اپنا حساب آپ ویکھنا اے۔"

"توں تے پُتر اللہ لوک ایں۔ تینوں کیہ لگے حساب کتاب نال۔"

"ماں---! توں دھگانے مینوں اوہ بنائی جا رہی ایں جو میں نہیں آں، ماپیاں دے وچ ایہہ ای وڈا بھیڑ اے۔ میں تے عید بقر عید دے سوا کدے مسیتے وی نہیں گیا۔ نماز نہیں پڑھی میں مزدور آدمی آں۔ ہتھ دی کر کے کھانا آں۔ تے ویکھنا چاہنا آں سچ دا پینڈا کتھے تیک اپڑاندا اے۔"

جنتے وچاری بتھیرے ٹُونے ٹوٹکے کرائے۔ تویت گھول گھول پیائے۔ پر پُتر وسمیا نہیں، سگوں آکڑ دا تے لاجواب کر دیندا۔

ایہہ سیال سے دی چھم چھم وردی رات سی۔ جنی ٹھنڈی اونی انھیری تے ڈونگھی پیرجی ہوریں اجے پرتے نہیں سن۔ جنت دے کلیجے نوں کالہ پے رہی سی۔ اوہدیاں نظراں ویڑھے دے صدر دروازے ول لگیاں ہوئیاں سن۔ اینے وچ کھڑاک دینی بُوہا کھلیا۔ پیرجی ہوریں آگئے سن۔ سرتے بوری دی کلی پائی ہوئی۔ اوہناں دے مگر اک زنانی، جیہدی کُچھڑے دو کُو ورھیاں دا بال، زنانی دے سرتے وی بوری دی کلی۔ تناں چونہہ ورھیاں دا اک ہور بال جیہڑا کدے زنانی دی انگلی پھڑدا تے کدے پیرجی دی۔ اینے وچ مینہ تیز ہو گیا، شرلایاں چونھاں جیاں نوں چنگا گڑچ کیتا ہویا سی پر اوہ ہولی ہولی ویڑھے نوں پار کردے کوٹھڑی ول ودھ رہے سن۔ جنتے اجے سوچ رہی سی کہ پیرجی دے بھیناں بھراواں پھولر پادتا۔

"ایہہ کون اے.... ایہہ کون اے---؟"

"ایہہ میری گھروالی اے، جے منو تے تہاڈی بھرجائی۔"

"ہیں--- کیہ---؟" ماں دا مونہہ ٹڈیا رہ گیا، سرنوں بھوں جیہا آگیا تے اوہ برانڈے دے کولے دا سہارا لے کے کھڑی ہوگئی۔

"وے ایہہ--- ایہہ اوڈٹی اللہ ماری--- دو بالاں دی ماں۔ ایہدا تیرا کیہ ہان--- وے تیرے لئی ساکاں دی تھوڑ سی؟ لوکاں میریاں برُوہاں گھسا چھڈیاں--- تے توں؟ جا نکل جا میرے گھروں۔ اپنی پیریں پرت جا۔ جنتے بھانبڑ بن گئی۔

پر پیرجی بڑے سوکھے سبھا اپنی کوٹھڑی دا جندرا کھولیا لے۔ بھاگوانیں، ایہہ ساڈا گھر اے۔ اسیں دوویں جی دساں نونہاں دی کمائی کراں گے، بالاں نوں پالاں گے، شدھ رزق حلال تے۔"

زنانی کنی دیر پیرجی دے مونہہ نوں بٹ بٹ تکدی رہی، فیر اوہدیاں اکھاں چوں اتھروں وگن لگ پئے۔ پیرجی اوہدا مونہہ ہِک وچ لے لیا۔ زنانی کمبدی کمبدی نے آکھیا۔

"توں---! میں نمانی نوں گل لایا ای۔ تیرا رب راکھا، تیرا اللہ والی۔"

"اختری--- توں بُھل جا--- میں کون آں تے کیہ آں--- توں بُھل جا توں کیہ ایں--- اج توں میں تے توں اک آں۔ توں نہیں جاندی میں اندروں کناں کلا ساں۔ توں مینوں بھر دتا اے اج میں کھُل کے رون جوگ ہو گیا آں۔" تے فیر اوہ بُچ بُچ اختری دے گل لگ کے رون لگ پیا۔

اوہناں نوں روندیاں ویکھ کے بالاں اُچی اُچی چیکاں مارنیاں شروع کر دتیاں۔ رولا سُن کے پیر تفضل علی شاہ مُریداں نوں حُجرے وچ چھڈ کے نسدے آگئے۔ پُتر دی کوٹھڑی اگے آن کھلوتے۔ فیر چھیتی سچویشن اوہناں دی سمجھ وچ آگئی۔ تد اوہناں ورانڈے وچ کھڑے اپنے ٹبر نوں حکم دتا۔

"تُسیں جاؤ اپنے تھاویں تھائیں۔ مینوں ایہدے کولوں ایہہ ای امید سی--- اوئے توں وی چک اپنا چھونا پلانا، تے ایس ماں نوں نال لے تے نس ایتھوں--- میں تے بہت چراں دا تیرے توں بھر بچیا واں--- دفع ہو جا---"

وڈے شاہ جی اجے اپنی گل نہیں سی مکائی سی کہ پیرجی اختری دا ہتھ پھڑیا

کوٹھڑی چوں باہر آ گئے۔ اج اوہناں اپنی کوٹھڑی دا بُوہا وی نہیں ڈھویا۔ جندرا وی نہیں چاڑھیا دوہاں جیاں آپو اپنی گلی سراں تے چائی، پیرجی دُوجے ہتھ چ تُردے بال دا ہتھ پھڑ لیا۔ بنا کوئی گل آکھیاں، کوئی اُتر دتیاں حویلی دے ورانڈے دیاں پوڑیاں اُتر گئے۔ گلی وچ گِٹے گِٹے پانی سی۔ چارے جی صدر دروازہ وی لنگھ گئے۔ گلی وچ دریا وگ رہیا سی۔ پیرجی ذرا کو اجکے، فیر بنا پچھے مُڑ کے ویکھیاں اگانہہ ودھن لگ پئے۔ پچھوں وی کسے سد نہ ماری-----

۱۹۹۴ء

کُندن

میں اِک لائبریرین آں۔ شکل ویکھو تے اک سِدھا پدھرا بندا نظر دا ہاں تے ہے وی سچ..... سِدھا پدھرا تے میں ہاں۔ میں کِنا وی چلاک بنّن دی کوشش کراں ہو نہیں سکدا۔ ہووے کیویں، میریاں چولاں منے رب اِنج دے ای گھڑے نیں۔ پر میرے اندر اک پھِرکی لادِتی رب سچے، جیہڑی کدے کدے اینی بھوندی اے کہ مینوں بھون آجاندے نیں۔ ایہہ بھون، خیر چھڈو ایس جھیڑے نوں۔ ایس جہان وچ ہر بندا بھوانٹنی وچ اے۔ ایہناں وچ اک میں وی ماڑا مسکین میرڈ جیہا.....۔

نہ..... نہ میں میرڈ نہیں آں۔ میری ماں جیوندی اے۔ میں اوہدا اِسک لوہ دا لوڈا پُتر آں، پر میری کوئی دکھ نہیں نِکلی۔ ماں پیو مینوں مکھن ملائیاں وچ چُوریاں کُٹ کُٹ کھوائیاں نیں۔ دکھ تے خورے بندے دے اندر رُہندی اے۔ چنگا چوکھا کھان دی عادت یاں تے بندے نوں ندیدا کر دیندی اے۔ یاں.....

مینوں نِکے ہُندیاں ای کتاباں پڑھن دا شوق پے گیا۔ مسیت وچ بیٹھیں جدوں مینوں م توں محبت، ع توں عشق، پ تو پیار پڑھایا تے مینوں اِنج لگیا جیویں میرے اندر لو پُنگر رہی اے۔ کوئی پُھل کھِڑ رہیا اے۔ جیہدی خوشبو مینوں لئی لئی پھِردی اے۔ فیر جیہڑی کتاب نوں چت لا کے پڑھیا اوہ ایسے اکھر تے مکی۔

پنڈاں تھانواں وچ کتاباں دا پاہڑو دُوجیاں نالوں نکھڑ کے رہ جاندا اے۔ دُوجیاں نالوں وکھرا، تے جے اوہدی مت م ع پ ول مُڑ جاوے تے فیر اوہ جائے تے اوہدا رب۔ لوکیں اوہنوں سِدھا آکھن لگ پیندے نیں۔ میں ویکھیا اے ایہو ورتارا شہراں وچ وی اے۔ پر شہراں وچ بُہتا کھورو کر کے لوکیں سیہان گیان دے وِچکار نسدے رہندے نیں۔ چھیتی فتویٰ نہیں دیندے۔ اپنے

کماں وچ رُجھے شہری دُوجے ول دھیان مارن دا ویہل نہیں رکھدے۔

میں دسیا ناں پئی کتاباں دی چاٹ مینوں لے کے بہہ گئی۔ ایہو آکھنا چاہیدا اے کیوں جو میں کتاباں وچ لکھے تے عمل کرن جیہڑی دی پریرنا لے بیٹھا آں اوہ پڑھ پتھر تے لکھ لوہڑا نہیں۔ پیار کرنا نہیں' پیار ونڈن سکھاوندی اے ہُن تے میں پڑھدا وی نہیں..... اینا ٹائم ای نہیں میرے کول۔ پر مینوں پتہ اے پئی اکھراں راہیں اُکرے سچ دے پینڈے م ع پ تے جا مُکدے نیں۔ ایہدے مگروں بھانویں بُلھے شاہ وانگوں الف درکار ہُندا ہووے گا۔ میری متے اجے کُجھ نہیں آوندا' پئی میں کیہڑی منزل تے آں۔ پ تے آں کہ م تے یا ع تے۔ عین اوکھی منزل اے۔

میں دسیا نا کہ میں اک لائبریرین آں۔ کتاباں میریاں کندھاں نیں۔ ایہناں کندھاں وچ اکھراں راہیں جھروکے نیں تے بس۔ میں ایہنا راہیں ساہ لین دا عادی آں۔ شوق دا دُوجا ناں لت وی اے--- جد میرے ماپیاں میرا چا ویکھیا اوہناں مینوں تھاپنا دتی۔ "شاوا پُت..... پڑھ جائیں گا تے وڈا آدمی بن جائیں گا۔" ماں دے خیالاں چ وڈا آدمی پٹواری سی۔ جیہدے آیاں پنڈ وچ گھرو گھری ہِل پے جاندی۔ کوئی چھاویلا ورجدا کوئی روٹی..... پیونوں تھانے دار وڈا آدمی جاپدا سی جیہڑا جد جی کرے جیہنوں چاہوے تھانے سد کے لترمار سکدا سی۔ میرے ماں پیو کول وڈیائی دے اپنے اپنے معیار سن۔ میں اوہناں دیاں اُمیداں تے پانی پھیر دِتا۔ دس جماتاں کر کے میں کوئی نوکری چاکری کرن لئی تیار نہیں ساں۔ پیو مینوں لاگلے قصبے دے انٹر کالج وچ داخلے جوگے پیسے دے دتے تے میں کالج وچ داخلہ لے کے کالجیٹ بن گیا۔ میں کِنا خوش ساں..... زمین تے پَیر نہیں سن ٹِکدے۔ لگدا اسی پر لگ گئے نیں۔ دل تے دماغ اُڈاریاں ماردے سن۔ مینوں جوش وچ ویکھ کے میری ماں میرے پیو کولوں بڑے چاء نال پُچھیا!

"ماہنے دے پیو.....! منڈا کالج پڑھ لے گا تے فیر کیہ بنے گا؟"

"ڈپٹی بن سکدا اے..... تے....."

"ڈپٹی کیہ ہُندا اے..... ماہنے دے پیو.....!" میری ماں بے صبری نال گل ڈنگ لئی..... پیو گویڑ لا کے دسیا.....۔

"ڈپٹی؟ ڈپٹی.....! ڈپٹی..... تھانیدار نوں لترلا سکدا اے۔"

میری ماں تے میرا پیو اپنے اپنے حساب نال بڑے خوش سن۔ اولاد نوں ودھدیاں پُھلدیاں ویکھ کے کیہڑے ماپے نیں جیہڑے شاد نہ ہون۔ ویکھیا جاوے تے دنیا ایہو کُجھ اے۔

دو نہ ورھیاں دا پتہ ای نہیں لگیا۔ میں قصبے دا کالج پاس کر لیا۔ میرے پیو کول اینی کُو واہی بیجی ہے سی پئی گھر دا دُودھ مکھن چل سکدا سی۔ جے میں پڑھائی چھڈ کے پیو نال لگ ٹُردا تے گُزارا واہ واہ ہو جاندا' پر مینوں خورے کیوں جماتاں پاس کرن دا شوق پے گیا۔ خورے میں واہی بیجی توں نسدا ساں۔ میں اپنا تجزیہ اج تائیں نہیں کر سکیا۔ واہی بیجی کوئی ماڑا کم تے نہیں۔ سگوں کھیتی تے اچت منی جاندی اے تے چاکری نکھد۔ ضلعی ہیڈ کوارٹر دے ڈگری کالج وچ داخل کران وچ میرے نالوں ودھ میرے پیو نوں چاء سی۔ اوہ آہندا سی۔

"پُتر! جے ٹُریا ایں تے کسے پدھر والے پڑاتے اپڑ۔ میں سُنیا اے ایفا کرن نال بندا ادھ وِچکار لٹک جاندا اے۔ نہ ایس پاسے نہ اوس پاس۔" میں گریجویشن کر لئی تے میرے ماپیاں نوں کُجھ پتہ نہیں سی کہ میں کیہ کر لیا اے۔ بس مینوں ای پتہ سی یا میرے پرائمری ماسٹر جی نوں علم سی۔ اوہ آپ تے ورینکلر مِڈل سن پر اوہ جاندے سن۔ گریجویٹ ہونا کوئی وڈی گل اے' پر مینوں اپنے اندر اپنے باہریاں آل دوالے کدھرے وی وڈا پن نظر نہیں سی آوندا۔ میں سوچدا ساں اصل وڈی ذات تے رب دی اے۔ فیر جیہنوں اوہ وڈیاں پیدا کرے۔ نکے گھراں وچ پیدا ہون والے وڈے اپنے عملاں نال بندے نیں تے عمل اوہو چنگے ہوندے نیں جیہناں دی جگ سلاہنا کرے۔ جگ

سوکھے سُبھا سلاہنا نہیں کردا۔ بی اے پاس کرن نال میرے اندر اجیہی کوئی کرن نہیں پُنگری۔ جیہدی لوئے میں منزلاں مار دا اگانہہ ودھدا جاندا۔ سرکار دا وڈا اہلکار بن کے شاں شاں کردا پنڈ دیاں گلیاں چوں لنگھدا پنڈ دیاں زنانیاں مُٹیاراں تے نیانے بُروہاں وچ کھلو کے ویکھدے۔ ایہناں وناں وچ میرے اندر دی تواریخ تے جغرافیے وچ عجیب اکھاڑ پچھاڑ ہو رہی سی..... اِنج لگدا سی جیویں میں ویہلا آں تے کُجھ کرنا چاہنا آں۔ اندر ویہل باہر ویہل۔ ابے نال کھیتاں وچ کم کرنا مینوں مُڈھ توں چنگا نہیں سی لگدا۔ قصور ابے دا سی کہ اوس مینوں ایس پاسے پایا نہیں۔ ہُن وی اوہ میرے کولوں واہی بیجی وچ ہتھ لوان دی امید نہیں رکھدا۔ سگوں میرے ہتھاں ول ویکھ کے خوش ہُندا اے۔

"میرے پُتر دے ہتھ کِنّے کُولے نیں۔ ایہہ ہتھ اُکا قلم کتاباں پھڑن لئی بنے نیں۔"

میری ماں تے میرا پیو دوئے جنے میرے مُلوک ہون تے فخر کردے نیں۔ خورے کیوں؟ میں اج سوچنا آں۔ پہلاں تے مینوں آپ نوں وی جان نوں دُکھ دین والے کم چنگے نہیں سن لگدے۔ ہُن میری سوچ کُجھ بدل گئی اے۔ جدوں میں گریجویٹ ہو چکیا ساں میری ماں نوں میرے لئی ساک لبھن دی لوڑ ای نہیں سی۔ رشتے دار' شریک' دور نیڑے دے اپنیاں دِھیاں لئی میرا خواب ویکھن لگ پئے سن۔ اوہناں دیاں دِھیاں وی ہو سکدا اے اپنے دِلاں وچ میرا کوئی تصور رکھدیاں ہون۔ کیوں؟ اودوں میں ویکھن وچ چنگا صاف ستھرا گھبرو ساں۔ کالج دی پڑھائی میری چنگی رندا رگڑائی کر چھڈی سی۔ شہریاں لئی بھانویں میں اجے وی پینڈو ساں۔ پر پینڈواں نوں میرے وچ شہر ای شہر نظر دا سی۔

ایس دے باوجود کہ لوکی مینوں دیکھنا پاکھنا آکھدے سن۔ کدے کوئی مُٹیار چھڑپا مار کے میرے راہ وچ آن کے نہیں کھلوتی۔ جیویں فلماں وچ وکھایا جاندا اے۔ کدے کسے شکر دوپہرے کوئی کُڑی کسے بنے تے راہ ڈک کے کھڑی نہیں

ہوئی۔ پتہ نہیں میرے وچ کیہ نہیں سی۔ اِنج ایہہ ساریاں فلمی رونقاں نیں۔ اینویں Romantacise کردِتا جاندا اے۔ مُنڈا جو ہویا۔ جدوں میرے گھر وچ میرے ویاہ دی گل بات چل رہی سی۔ ساڈے پنڈ دے ماسٹر جی ڈاڈھے بیمار پے گئے۔ میرے دل وچ ماسٹر ہوراں دا درجہ پیو جنا سی۔ پیو مینوں جنم دتا پر ماسٹر جی مینوں چنگی مت دتی۔ بت توں بندا بنایا۔ میرے سر وچ سچ دی اکھ کھولی۔ بندے نوں مخلوق وچوں اشرف اکھان دی راہ تے پایا۔ میں کیہ دنیا دا ہر پڑھیا لکھیا بندا استاد دا دین دے نہیں سکدا۔ اوہدے ساہمنے سر نہیں چک سکدا۔ مینوں اپنے استاد سید عبد الروف شاہ دی خدمت دا موقع نہیں سی ملدا' کیوں جو اوہناں دناں وچ میں کتاب دی دنیا نال اک نواں سمبندھ گنڈھ رہیا ساں۔ میں کتاب داری یعنی Liberarianship دی باقاعدہ پیشہ ورانہ تعلیم حاصل کرن لئی یونیورسٹی وچ داخلہ لے لیا ہویا سی۔ ہوسٹل وچ رہندا ساں۔ کدے دن دیہاڑیاں اک دو چھُٹیاں جوڑ کے پنڈ دا چکر لا لیندا۔ تے نال ای شاہ ہوراں ول گیڑا لا لیندا۔ حال چال پچھیا تے پرت آیا۔

شاہ ہوراں دے اولاد نرینہ نہیں سی..... رب سچے اُپر تھلے تن دھیاں دتیاں۔ ایہہ دھیاں کنج دیاں سن..... مینوں نہیں پتہ۔ میں کدے گوکھ نہیں رکھی۔ دُوجے شاہ ہوریں کُڑیاں نوں بال پُنے توں بُرقعہ کراوندے سن..... پنڈ دیاں عورتاں وی اوہناں دی ایویں جھلک ویکھی ہووے گی۔ سید زادیاں دا عام عورتاں توں وی پردا ای سی۔ شاہ ہوراں دیاں نکیاں دوئے کُڑیاں کدھرے بچپن وچ ای آکھیاں ہوئیاں سن۔ مالکاں اوہناں نوں مشکل نال بالغ ہون دی مُہلت دتی۔ وار و واری آئے تے نکاح پڑھا کے لے گئے۔ رُقیہ پٹواری نال ویاہی گئی۔ شاہ ہوراں دا دُوجا جوائی شاہ ہوراں طرحاں سکول پڑھاوندا سی وڈی کُڑی لئی ویکھ بھال ہو رہی سی۔ کہ شاہ جی آپ بیمار پے گئے۔ بڑی اوکھت آپئی۔ شاہ جی برادری وچوں باہر نہیں سی جانا چاہندے۔ برادری ہاجراں نوں قبول کرن وچ جھکدی سی' کیوں جو ہاجراں جماندروں انھی سی۔ بجل سودا عام

آدمی نہیں چلدا۔ دھیاں پُتراں دے کاج چنگے بھلے سودے ہندے نیں۔ کمہار کولوں بھانڈا لین لگیاں گاہک بھانڈے نوں چنگی طرح ٹھوک وجا کے تے ٹنٹنا کے ویکھدا اے۔ ویاہ کارج کچے بھانڈیاں دا وپار اے۔ شاہ جی جاندے سن تے دھی ہاجراں لئی کلپدے سن۔ کیہ بنے گا میری نمانی دا کون ہتھ پھڑے گا؟

شاہ جی دی حیاتی دا دیوا ٹم ٹم کر رہیا سی۔ ایہناں دناں وچ اوہناں دے گھر میرا آونا جانا ودھ گیا۔ شاہ جی دی حالت ویکھی نہیں سی جاندی اوہ رات دِنے کوکدے رہندے۔ اوہناں دی بیگم دا میرے کولوں واجبی جیہا پردا رہ گیا۔ گھر دا سارا کھلجگن وچاری شاہنی دے موڈھیاں تے آپیا۔ نچن لگی تے گھنڈ کاہدا۔ باہر دا کم شاہ ہوریں میتھوں کرا کے تسلی پھڑدے۔ مینوں وی استاد دا کم کر کے تسکین ملدی۔

جوائی گھڑی دی گھڑی کھڑے کھلوتے آوندے تے ٹُر جاندے۔ بیمار دا اگا تگا سارا شاہنی کر دی۔ ہاجراں وچاری تے گُٹھے لگ کے رون جوگی سی۔ میرا اوہدا ٹاکرا کدے نہیں ہویا۔ ماڑے بندے دی مدد کرن وچ رب خوش ہندا اے۔ ایہہ سبق مینوں ہر ویلے چیتے رہندا۔ شاہ ہوریں وچارے معذور تے اپنی جان تو اوازار۔ اوہناں لئی کم کرنا میری اخلاقی ذمہ داری سی۔ اُنج تے پنڈ تے آلے دوالے دے دُوجے پنڈاں وچ رہن والا ہر دُوجا مُنڈا اوہناں دا شاگرد سی، پر میرے اتے اوہناں نوں اچرج مان تے بھروسہ سی۔ اوہ بماری دی حالت وچ وی میری کنڈ نوں تھاپڑدے کے دُوجیاں نوں دسدے۔

”عبد الرحمٰن میرا صحیح شاگرد اے۔ میں ایہدے اتے فخر کرنا آں۔ ویکھو.....! ایہہ کناں پڑھ گیا اے..... یونیورسٹی تائیں اپڑ گیا اے۔ جیوندا رہوے..... رب ایہنوں علم ورتن دی توفیق دیوے..... میں ساری حیاتی وچ اکو کھٹی کیتی اے..... اکو کمائی کیتی اے..... تے ایہہ کمائی عبد الرحمٰن اے..... علم دے تاء ایہنوں، جالیا اے بتی وانگوں--- کُندن کر چھڈیا اے۔“

شاہ ہوراں دیاں ایہہ گلاں سُندیاں مینوں انج لگدا جیویں میرے پیراں تھلے تھڑے چُنے جا رہے نیں۔ میں اُچا ہوئی جا رہیا آں۔ اینا اُچا پئی مینوں تکن لئی لوکاں دیاں دھوناں پُٹھیاں ہو گیاں نیں۔ میریاں تریفاں سُن کے میری ماں دیاں اکھاں چمکن لگ پیندیاں تے پیو دا بُشرئی جوش دی لالی ناں بھنج جاندا..... ”شالا اجیہی اولاد رب سبھ نوں دیوے..... اک ہووے جیہڑا کل وچ دِیوا.....“ لوکیں آکھدے، گھر پرت کے ماں میری نظر ضرور اُتار دی۔ کدے ڈنڈی والیاں ست ثابت لال مرچاں وار کے چُلھے وچ سٹ دیندی۔ کدے پانی وار کے آپ پی لیندی۔ ماواں وی عجیب شیواں ہُندیاں نیں۔ پُتراں دے پیار وچ پاگل۔

اچن چیتی اک دیہاڑے میری ہر ویلے دی وڈیائی میتھوں اک فیصلہ کروایا۔ میں کسے نوں دسے بنا سڑدی دوپہرے گھروں نکلیا..... لمے لمے قدم چکدا شاہ جی ول ٹُرپیا..... جیٹھ دی دوپہر دے ایس پہر کاں کُکڑوی لُک کے بہہ جاندے نیں پر میں ٹُردا گیا تے بُوہا کھڑکایا۔ شاہنی بوہا کھولیا۔ تے پچھیا ”پُتر ایس ویلے.....؟“

”شاہ جی جاگدے نیں.....؟ میں پُچھیا۔ فیصلے مینوں ہُونکنی چاڑھی ہوئی سی۔ شاہنی مینوں اندر لے گئی۔ شاہ ہوریں اوس ویلے جاگو میٹی دی حالت وچ سن۔ میں ہولی جیہی پواندی بہہ گیا۔ اج پتہ نہیں کیوں میرا جی اوہناں دی پواندی بیٹھن نوں کیتا..... اگے پچھے میں سرہاندی ول پئی کسی چونکی یاں مُوہڑے تے بہندا ساں..... اج تے میں اوہناں دی منجی ہلا دتی حالاں پچھلے دو دناں توں اوہناں دی حالت بہت ظہیر تے ماندی سی۔ مینوں انج ڈھیر نہیں سی ہونا چاہیدا۔ منجی اُتے اچن چیتی بھار پیندیاں نال شاہ جی نے اکھاں پٹیاں۔ پہلی نظرے مینوں پچھان لیا۔ ڈاڈھی کمزور آواز وچ بولے۔

”رحمان..... میرا پُتر رحمان“..... ”مینوں پتہ سی..... شاہ جی..... ماسٹر جی.....!“ مینوں گل کرن دا ول نہیں سی آرہیا میں ایویں ہڑ بڑ، ہڑ بڑ کری

جارہیاں سان۔ پتہ نہیں کیوں.....؟ میں گھابریا ہویا وی نہیں ساں--- فیر میرے مونہہ چوں اک پوری گل کر گئی۔

"شاہ جی.....! جے تُسیں..... منو..... تے میں ہاجراں بی بی نال نکاح کرن لئی تیار آں....."

"کیہ..... کیہ آکھیا ای.....؟ شاہ جی تڑف کے پچے۔ اوس ویلے مینوں اکو ای ڈر سی پئی شاہ ہوریں ذات پات دا مسئلہ نہ لے بہن۔ اوہ سید سن تے میں اک عام ذات۔ سیداں دا ساڈے معاشرے وچ بڑا اُچا رُتبہ اے۔ اوہ اوہراں نال رشتے نہیں کردے۔ اوہناں اپنا سکا کمزور ہتھ بڑی اوکھت نال میرے گوڈے تائیں اپڑایا تے آکھیا۔

"رحمٰن.....! توں سچی مچی رحمان ایں..... تیرے کول اک تیجی اکھ ہے۔ مینوں بہت پہلاں دا پتہ اے..... توں میرے دل دی جان لئی..... مبارک بیگم..... اے مبارکھے....." اوہناں اپنی بیگم نوں سدماری.....۔

میرے اعلان تے میاں بیوی دوویں اینے خوش سن' اینے خوش سن کہ اوہناں نوں اکھر نہیں سن لبھ رہے.....۔

میرے ایس فیصلے تے میری ماں چُپ سی..... میرا پیو چپ سی کُجھ کہن سُنن لئی اوہناں نوں وی اکھر نہیں سن لبھ رہے۔ میں اوہناں دا سک لوہ داپُت ساں شید ایس کر کے۔ آوندے جمعے نماز عصر ویلے مُلاں چار کلمے پڑھ کے ہاجراں بی بی بنت عبدالروف شاہ قوم سید دا عقد عبدالرحمٰن ولد چراغ دین قوم ہرل سکنہ چک ۱۲۱ فرید کے بہ عوض حق مہر شرعی معجل اور غیر معجل بنھ دتا.....۔

اج میری ویاہی حیاتی دے چھبی ورھے لنگھ گئے نیں۔ میں وی ہُن گنڈلاں جیہیاں کُولیاں رتن دھیاں دا پیو آں۔ ہاجراں جدوں دی ویاہی آئی بمار شمار رہندی اے۔ اوہدے ماپے ساڈے نکاح مگروں اگڑ پچھڑ اللہ نوں پیارے ہو گئے..... جیویں کم کاج تو ویلھے ہو کے سوں گئے ہون..... میرے پیو نوں مرے

رتن ورھے ہوئے نیں ماں میری دیاں بُڈھیاں ہڈیاں' ہُن کُجھ سُکھ وچ آئیاں نیں کیوں جو میریاں دھیاں تگڑیاں ہو گئیاں نیں۔ اوہناں گھر بار سانبھ لیا اے..... اوہ ماں تے دادی دی چنگی خدمت کر دیاں نیں۔ میں دھیاں نوں تعلیم نہیں دوا سکیا۔ حالاں میں آپ کوالیفائڈ گریجویٹ آں۔ بالڑیاں کدے شکایت وی نہیں کیتی۔ اوہناں نوں پتہ ای نہیں۔ اوہ کس حق توں وانجیاں نیں.....

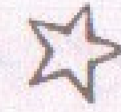
مینوں ہاجراں نال نہ محبت ہے' نہ عشق' نہ پیار ہے۔ پھیر وی اک گل ہے جیہڑی ایہناں تناں حرفاں دا کجھ مطلب ہے۔ ہاجراں دیاں اکھاں وچوں مینوں کدے کوئی پیغام یاں پریرنا نہیں ملی۔ اوہدے لفظاں وچ احسان مندی تے عاجزی ہندی ہے۔ اوہدا سبھا بڑا سُکھ اتے پُنگھریا ہویا ہے۔ اوس کدے میرے کولوں کوئی شے نہیں منگی' کوئی مطالبہ نہیں کیتا۔ میں اوہدے لئی رُکھ آں چھتر چھاں والا۔ اوس دنیا نوں میرے راہیں پکھیا تے ورتیا۔ مینوں سبھ کُجھ کتاباں راہیں ویکھن دی عادت ہے۔ میں کتاباں راہیں ساہ لین دا عادی آں۔

میری وڈی دھی ایس ویلے ویہاں ورھیاں دی ہنڈر ہیڑ ٹیار اے۔ تیجی ستاراں دی تے چوتھی بال پُنے نوں "جاجا" آکھ رہی اے۔ وڈی لئی جیہڑا بر میری ماں ویکھیا اے۔ اوہ واہی جتی کردا اے۔ چٹا ان پڑھ۔ میرا جی اے دُوجی دا وی کوئی سربند بنے تے دوواں نوں کٹھیاں ٹور دیاں۔ میریاں ارادیاں وچ ہاجراں دی کوئی صلاح شامل نہیں۔ میری ماں پچھلیاں وقتاں دی زنانی اے۔ پوتیاں لئی جو سوچے گی چنگا ای سوچے گی۔ میں اوہدے کیتے تے اعتراض کرن دی پوزیشن چ نہیں آں۔ مینوں ایہہ وی پتہ اے۔ جو وی لبھا میریاں بچیاں اوس نوں تقدیر سمجھ کے قبول کر لین گیاں.....

پر میں اج وی تقدیر دا قائل نہیں..... نہیں بالکل نہیں۔ ہر گز نہیں..... جو کجھ ہووے گا انصاف نہیں ہووے گا..... میریاں دھیاں نھیرے وچ ٹر

جان گیاں۔ آون والے لے ویلیاں تائیں، نسلاں تائیں۔ اوہناں نوں کون کڈھے گا نھیرے دی قید وچوں..... کوئی عبد الرحمٰن ولد چراغ دین قوم ہرل سکنہ..... نھیریاں دی قید وچ کون ہتھ پھڑے گا..... کون؟

۱۹۹۳ء

سونہہ ربّ دی

رحمت بی بی کئی دِناں توں رولا پایا ہویا اے۔

"سونہہ رب دی میں مُلکھ دے سارے سوجھواناں، پڑھاکو آں، جانو آں دی کچہری وچ جو آکھاں گی، سچ آکھاں گی۔ سچ دے باجھوں کُجھ نہ آکھاں گی۔ سونہہ مینوں لوکاں دی..... سونہہ مینوں پیارے پاکستان دی..... ایہدی شان دی..... ایہدے اتے مان دی۔"

رحمت بی بی دی نونہہ زیبو دی عمر ایہو کوئی اٹھاراں کُو ورھے ہووے گی۔ اوہدا آدمی شیر محمد چنگا تِرکھا گبھرو نہیں جیہو جیہی زیبو سی۔ سک لوہ دا اِکو ای ہون کر کے ماپے اوہ کردے جیہڑا پُتر چاہوندا۔ اوس پیو دادے دا پُشتی پراناکم وی نہ سِکھیا۔ ترکھاناکم وی کوئی کم اے! اوہ چاہندا اتے سکول جان لگ پیندا۔ سکولوں نسدا اتے فیر پیو نال رندا پھیرن لگ پیندا۔ شیر محمد دا پیو علم دین برادری وچ کوئی ایڈا سر کڈھواں بندا نہیں سی۔ جیہنوں دُوجے پچھ کے چلن۔ سگوں اوہدے نالوں بُہتی اوہدی زنانی چنگی ٹھکے والی سی۔ برادری وچ بہن اُٹھن والی، پُچھ دس رکھن والی بُڈھی رحمت بی بی اپنے خوند علم دین دا سجا ہتھ سی--- بڑا کم کراوندی۔ باہر اندر دے بُہت سارے کم اوس اپنے ذمے رکھے ہوئے سن--- علم دین تے ساری دیہاڑی اپنے کارخانے وچ رُجھیا رہندا۔

پنڈ وچ دوواں دی عزت آدر واہ وا سی۔

ہُنروانداں نوں اولاد بارے چِنتا کرن دی کالہ ایہہ ہوندی اے پئی مُنڈے چھیتی توں چھیتی کم سِکھ کے ماپیاں دا ہتھ بٹن..... شیر محمد اٹھاراں ورھیاں دا ہو گیا تے اجے تائیں اوس نوں نقشی پاوا بناونا نہیں سی آوندا---۔

قصور بہتا رحمت بی بی دا سی--- اوہ آہندی.....

"فیر کیہ ہویا..... میرے گھر کیہڑا کھان نوں نہیں۔ آپے مت آجائے

گی..... نا ہویا تاں میں کُجھ دے دوا کے بھرتی کرا دیناں اے..... بس اٹھ نوں جماتاں ختم کر لوے.....''

اٹھارواں ورھا مکن دے نال ای رحمت بی بی اپنی بھتیجی زیبو ویاہ لیائی--- زیبو شیر محمد دے ایانے ہُندیاں دی منگ سی--- اڈی پنڈ ڑ ہیٹر--- سولاں ورھیاں دی سی تے بتیاں دی نظر آوندی--- رحمت بی بی دا بھرا آوندا جاندا زور پاوندا---

''جانی..... میں ہور وی ویاہنیاں نیں۔''

اُتوں شیر محمد نے ناوّیں جماعت چوں چھڈ کے پڑھائی پُوری کر لئی۔

زیبو اُچی لمی چٹی دُدھ گندل وانگر رسی ہوئی مُٹیار۔ شیر محمد اوہدے مقابلے وچ ملوکڑا سی۔ شکل وند تاں سی پر دِنے راتیں سرگتاں پی پی کے دند کالے شاہ ہو گئے سن۔ ٹُورنگ ٹاکیاں وچ اِکو ساہ ترے ترے فلماں ویکھ ویکھ اکھاں دوالے کالے ٹوئے جیہے بن گئے سن۔

زیبو اوہدے ارماناں دے عین مطابق سی۔ فلماں وچ نچدیاں پیار کردیاں مُٹیاراں خورے اوہدے کولوں ول سکھ کے گئیاں سن--- شیر محمد نوں ووہٹی وچ جیہڑے گُن لوڑی دے سن زیبو وچ اوہ سارے اللہ ولوں ہے سن۔ لے والاں وچ لال پراندا پاوندی تے گُت گُٹیاں نال کھہن لگ پیندی۔ رحمت بی بی تے علم دین جوڑی نوں ویکھ ویکھ خوش ہوندے۔

ماں صدقے واری جاندی' نظراں لاہندی..... رب نے اوہدیاں سدھراں پوریاں کیتیاں سن۔ اک چتا سی پئی مُنڈے نے کوئی ٹھکواں کم نہیں سی سکھیا۔ اٹھ نو جماتاں نال اوہنوں بہن اُٹھن تے گل بات کرن دا ول آ گیا سی--- ہُن اوہ لکڑی اتے رندا تیسہ چلاون توں گھابردا۔

اللہ کرم کیتا..... علم دین اپنی جمع پونجی لا کے' لمبڑاں دے پُتر دا منت ترلا کر کے شیر محمد نوں پولیس وچ بھرتی کراون وچ کامیاب ہو گیا.... لمبڑاں دا پتر پُلس وچ ڈی۔ ایس۔ پی سی تے علم دین دی شرافت تے ایمان داری دی بڑی

قدر کردا سی۔

رحمت بی بی تے علم دین دے گھر دا چانناں ہور ودھ گیا۔ زیبو جیہا ہُن کون سی--- اوہدا پَیر ویڑھے وچ آوندیاں سار شیر محمد سرکاری اہلکار بن گیا--- وردی پا لئی--- بُوٹ جراباں کس لئیاں..... زیبو وی ہُن پباں بھار ٹُردی..... اوہدی ٹور ای کُجھ ہور ہو گئی سی۔

ماپے دوواں نوں ویکھ کے آکھدے۔

''جیوندے رہن۔ جوانیاں مانن۔ ساڈا ویڑھا وسدا رہوے..... رب سچے دی نظر سوّلی رہوے۔''

پنڈاں تھانواں وچ کسے پُلسیے یاں فوجی دا ماں پیو ہونا کوئی نِکی گل نہیں۔ قد اُچا ہو جاندا اے تے لوک اڈیاں چک کے ویکھن لگ پیندے نیں کم' سفارشاں' عرضیاں پتر..... سارا پنڈ ہُم ہُما کے پھردا اے۔ کسے نوں کُجھ ملے نہ ملے۔ پر کُجھ ڈھکویں جیہے ہو جاندے نیں۔

علم دین ترکھان دا گھر ہُن چنگا بھلا گھرانہ بنن جوگ ہو گیا سی۔ شیر محمد دے بھرتی ہون توں پہلاں وی علم دین عزت والا آدمی سمجھیا جاندا سی..... ہُن تے..... فیر..... جدوں شیر محمد رنگ روٹی پوری کرن مگروں پنڈ آیا تے علم دین سارے پنڈ دی روٹی پکائی..... ودھائیاں لئیاں..... سرکڈھواں ہون دیاں ہور جیہڑیاں شرطاں ہین علم دین دا ٹبر اوہناں پوریاں کرن وچ کسے نالوں پچھے نہیں سی۔

ہتھ لایاں میلی ہون والی زیبو دا پیر بھاری سی--- اللہ ایس ویڑھے دیاں رونقاں ہور ودھان والا سی--- چارے جی ڈاڈھے پرسن سن۔

''شالا نظر نہ لگے۔'' رحمت بی بی ہر ویلے دعاواں کردی۔

سیال دا دن پینگھ دے ہُلارے وانگ۔ دُھپے بہنے چھانویں ہُندا اے' زیبو تے اوہدی سس رحمت بی بی لاگلے چک چوں کپاہ چُن کے چھیتی چھیتی گھر اپڑن لئی ڈنڈیو ڈنڈی اگڑ پچھڑ نسیاں آ رہیاں سن۔ کتک ماہ دیاں ترکالاں اوہناں

نالوں وی کاہلیاں سن۔ سورج نسو نسی کردا رکھاں اوہلے لُک گیا..... ڈنڈی دے دوویں پاسے کنکاں دے نسرے ساوے کھیت اپنے سوہنے لگ رہے سن پئی۔ اوہناں ول تکدیاں زیبو دی چال ذرا ہولی ہو جاندی تے مگر آوندی سس سر تے رکھی پنڈ نوں سمبھال دی آکھدی۔

زیبو!..... میری دِھی..... ایدھر اودھر نہ تک..... چھوہلی ہو روٹی ٹکر دا ویلا ہو گیا اے..... تیرا ابا اُڈیکدا ہونا اے......” زیبو دا دل کردا سی نُمی نُمی لو وچ ڈُبدے کھیتاں نوں اپنے کلاوے وچ لے لوے۔ تے لمی ہیک لا کے گاون گاوے۔ پیار دا..... دھرتی دے پیار دا..... جیہڑی اپنے رُوپ کھلاری بیٹھی سی--- کوئی ناں نہیں۔ جے کوئی ہے تاں اوہ جوانی ہو سکدا اے--- زیبو نوں آل دوالے اسماناں تائیں جاندی دھرتی اپنا آپ جاپ رہی سی۔ سس دی واج سُن کے اوس چال تیز کر دتی--- ہُن اوہدے تے سس دے وِچکار چوکھا پندھ پے گیا۔ زیبو نسی جا رہی سی.....۔

اپنے وچ پچھوں بوٹاں دا کھڑاک آیا۔ رحمت بی بی راہ دین لئی لانبھے ہو گئی۔ نونہہ سس وچ فاصلہ ہور ودھ گیا۔ اوس زیبو نوں للکار ماری.....

“نی زیبو!..... ذرا اجک نی ..... راہ دے نی--- کُڑیے..... رحمت بی بی ویکھیا اوہدے کولوں لنگھن والے ترے پُلسیے سن..... وردیاں پائیاں ہوئیاں، پیٹیاں بندوقاں ہتھاں وچ..... ٹھک ٹھک کر دے کولوں دی لنگھے تے رحمت بی بی دا کلیجہ تربھک گیا--- بھانویں ہُن اوہدے پُتر وردی پا لئی سی۔ پر اوہنوں ہمیشہ وردی والیاں کولوں ڈر لگدا سی..... اوس زیبو نوں اک ہور سد ماری.....

“او--- نی زیبو!..... تھوڑا راہ دے نی..... حاکماں نوں لنگھ لین دے.....”

زیبو ڈنڈی تو لہہ کے پیلی وچ کھلو گئی..... اوس دوویں ہتھ گنڈھ نوں پائے ہوئے سن..... رحمت بی بی دیاں اکھاں نونہہ تے لگیاں ہوئیاں سن.....

جیہدے بھخدے مونہہ نوں سورج دی لالی نے لالو لال کر چھڈیا سی..... تد پتہ لگیا جد دو پُلسیاں زیبو دی بانہہ پھڑ لئی تے دھروندے بچلے پاسے دیاں پیلیاں وچ لے گئے۔ پچھے نے نسی آوندی رحمت بی بی نوں جپھا مار لیا۔ نونہہ سس دیاں گنڈھڑیاں کتے کھلر کھلر گئیاں--- زیبو دا خورے مونہہ نپ لیا سی اوہناں--- کوئی واج کوئی کُرلاہٹ نہیں سی آئی..... کھبے پاسے دی فصل وچ ڈگی رحمت بی بی رولا پاندی رہی.....

“وے..... وے مُنڈیا.....! وے میں تیری ماں ہار آں وے..... وے میں وی اک پُلسیے پُت دی ماں ہاں وے”

جد رحمت بی بی اُٹھ کے اپنے لتے لیڑے سانبھدیاں آل دوالے نگاہ ماری اوس ویکھیا پئی ڈنڈی دے دُوجے پاسے کوئی دس کُو گز دے فاصلے تے کنک دی بھروِیں فصل لمی پے چکی اے۔ تے اوتھوں کتیاں ہار بھونکن تے بندیاں ہار ہسن دیاں واجاں آ رہیاں نیں۔

“زیبو!... زیبو” اوس چانگر ماری--- کوئی اُتر نہیں آیا..... سورج خورے کد دا ڈُب چکیا سی--- “زیبو..... نی زیبو” سداں نھیر وچ گواچ گئیاں۔

ایس شام مگروں رحمت بی بی انج لگدا اے ہوش دی ڈنڈی توں لہہ گئی اے..... ہر ایرے غیرے نوں عدالت تے سرکاری اہلکار سمجھدی ہوئی آکھدی اے.....

“سونہہ رب دی میں جو آکھاں گی..... سچ آکھاں گی..... سچ دے سوا کجھ نہ آکھاں گی”

علم دین اوہدے مونہہ تے ہتھ رکھدا رہندا اے---- شیر محمد وچ کیس دی پیروی کرن دا حوصلہ نہیں۔ زیبو دے مرن دا ہرکھ اپنی تھاں---- پر دوویں پیو پُتر رل کے نویں نونہہ لیاون دے چکر وچ پھس گئے نیں۔

گھر بار دی سانبھ تے روٹی ٹکر دا آہر کرن لئی بنّدی تے ہووے۔ رحمت بی بی ایس جوگ نہیں۔

دِنیں راتیں ویلھی سونہہ دی سُولی جھُولدی اے۔

۱۹۹۲ء

کِسے نوں کیہ.........؟

سیانے آکھدے نیں۔

کنجر سوای جو غیرتوں باہر ہووے

ایویں کنجر کسے دی ذات نہیں۔

آپاں اشرفی دا رُوح کسے کنجر دا سی۔ تُخم دی تاثیر اوہدے وچ آئی نہیں سی۔ خورے ایس کر کے پئی آپاں اشرفی دے پیو مولوی شریف الدین ہوراں مذہب دی اصل روح تے عمل کردیاں ہویاں اک چلدی پھردی زنانی نال نکاح کرلیا تے گھر والا بن گیا۔ اشرفی دی ماں ترے ورھے بڑے سلوک تے نِگھے سبھا نال مولوی صاحب دے گھر وسی..... رب سچے پہلا بال "سلام" اشرفی دے بھیجیا تے دوویں جی بہت شکر گزار ہوئے۔ جے کدھرے "ماتا رانی" دی لھویٹ وچ ماں وِدھی نہ آوندیاں تے مولوی شریف الدین دی دنیا کُجھ ہور ہوندی۔ رانی ماتا..... اشرفی نوں اک اکھوں بجل کر کے چھڈ گئی تے اشرفی دی ماں نوں لے گئی۔ اوس ویلے اشرفی مر کے دو ورھیاں دی ہووے گی۔ مولوی ہوراں تے ذمے داری دا دو ہتھڑ وجا تے اوہ بوندل جہے گئے۔

بلو آں جیہی کُڑی، گرہستی تے میت، اوہ ایہناں ہتاں دے حق حبوب پورا کرن دا چارا کردے..... اوہ تے اللہ دا شکر اے پئی روٹی کپڑا محلے دے مذہبی پردھاناں متھیا ہویا سی..... انج اشرفی مولوی صاحب دی نیک تے شدھ کمائی تے پل کے جوان ہوئی۔

مولوی شریف الدین اک دن لئی وی دُوجے ویاہ دا نہ سوچیا جے کوئی آکھدا وی تے اوہ پکے پیریں اُتر دیندے.........۔

"ویکھ لیا جے اگے والا چن..... بس....."

آکھن والے ایتھوں تائیں آکھ دیندے پئی!

"مولوی جی! تُسیں سنت رسولؐ توں مُنکر ہو رہے او۔"

"ایہہ معاملا..... میرا تے میرے رسولؐ دا اے..... اوہ معاف کرے یا چھڈے..... پر متریاں توں مینوں ڈاڈھا ڈر لگدا اے..... دھی دا دھن..... متریٔ ہتھوں وران نہ ہو جائے۔ مینوں خوف آوندا اے" ایہہ خورے مولوی صاحب دا ہڈ ورتیا تجربا سی۔

اُنج رب نے بندے دی حیاتی نوں اک اجیہی گڈی اتے چاڑھیا اے جیہدے دو پہیئے لازمی نیں۔ اک پہیا لہہ جاوے یاں بجھ ٹُٹ جاوے دُوجا پہیا چاڑھن دی کُھل ہر مذہب تے معاشرے وچ موجود اے۔ دوجے پہیے لئی بعضے لوک ہر ویلے تیار بیٹھے ہوندے نیں۔ ایدھر ٹُٹا اودھر نواں چاڑھیا' تے بعض تیار ہوندیاں ہوا ندیاں چڑ لاوندے نیں کُجھ ایسے وی نیں۔ جیہڑے حیاتی نوں ویلتی بگھی وانگ کئی کئی پہیے لاوندے نیں آئے دن ادلا بدلی وی ہوندی رہندی اے..... کوئی جائز کوئی ناجائز..... کُجھ مولوی شریف الدین ورگے وی نیں جیہڑے اکو پہیے نال کھچن دا چارا کر دے رہندے نیں تے ایس طرحاں توازن والی تریٔ چنگی بھلی چوڑ ہو جاندی اے۔

مولوی صاحب لئی دھی دا جیوندے رہ جانا مُعجزے نالوں گھٹ نہیں سی۔ اوہ کرن ہار سبھ کُجھ بنا کے ڈھا سکدا اے۔ بگڑے تگڑیاں نوں بنا سکدا اے۔ اشرفی شکل مُہاندرا و نجا کے جیوندی رہ گئی تے ایہہ اوس دی بے پروائی اے نال۔ رب نصیب نیک کرے شکلاں وچ کیہ پیا اے..... مولوی صاحب اپنی لاڈو نوں ویکھ ویکھ جیوندے۔

اشرفی پڑھنا لکھنا یاں کوئی ہُنر سکھنا چاہندی تے اوہدے کول بڑا ویلہ تے موقعا سی پر خورے پیو دے لاڈ پیار' یاں اوہدے دماغ نوں وی ماتا رانی مار گئی سی پئی اوہ پڑھن پاسے آوندی ای نہیں سی۔ مولوی صاحب لا زور رہے پر اشرفی قرآن ناظرہ توں اگانہہ نہ ودھی۔ ہاں کُجھ شوق اچیچے سن۔ کھان نالوں ودھ پان دا تے پان نالوں ودھ کھان دا۔ سہیلیاں بُلانیاں نوں گھر بلان دا

تے پیو توں چوری بُوہے بُوہے پھرن دا۔ مولوی صاحب سہیلیاں نوں گھر آون توں ہٹکدے نہیں سن۔ گلی تے وی بھلی اشرفی گُڑیاں اوہدے نال رل کے حُجرے وچ چارے پہر کد کڑے لاوندیاں تے کھورو پاوندیاں۔ گڈیاں دے ویاہ' عقیقے آئے دن ہوندے' بھت گنیاں بنت رجھیاں' تے جو جی آوندا کر دیاں انج وی ات تے مت ازلی ویرناں نیں۔

فیر اشرفی نوں خورے کیہ ہویا' اوہ گڈیاں پٹولے چھڈ کے بُوہے دیاں جھیتاں نال لگی رہن لگ پئی۔ مسیت والی کندھ دی موری تھانی خورے کیہ ویکھدی رہندی۔ نہ کوئی پُچھن والا تے نہ کوئی ہٹکن والا۔

اک دیہاڑے تے حد ای ہو گئی۔ مولوی صاحب پوڑیاں چڑھ کے اوہدے پچھے آن کھلوتے پر اشرفی نوں پتا ای نہیں لگیا۔ اوہناں ہولی جیہی کھنگورا ماریا تاں وی اشرفی نوں کوئی فرق نہ پیا۔ فیر اوہ ددھ دے کے تھلے اُتر گئے۔ مسیت دے ویڑھے وچ گلو پکھی واس اجے وی بوکے بھر بھر کے سقاوے نوں بھر رہیا سی آل دوالے توں بے خبر۔

گلو دا ناں پکھی واس مولوی صاحب نے ای رکھیا سی۔ کیوں جے گلو دا کوئی تھوہ ٹھکانا نہیں سی۔ اوہ بہتا چر مسیت وچ ڈیرا لائی رکھدا ساری دیہاڑی محنت مزدوری کیتی' تندور توں روٹی کھادی' شامیں مستے آ گئے۔ مولوی صاحب گلو نوں چنگا جاندے سن۔ اوہ وی مولوی صاحب دے نکے موٹے کم کر دیندا۔

راتیں جد پیو دھی روٹی کھان بیٹھے تاں مولوی صاحب گل چھیڑی۔

"اچھو..... دھیے! اک صلاح تے دے.....!"

صلاح.....؟ تے میں.....؟ میاں جی!" اشرفی حیران ہو کے پُچھیا۔

"آخو' آہندے نیں پئی فیصلا کرن توں پہلے ہور کوئی نہ لبھے تے کندھ توں پچھ لئو..... توں تے میری دھی ایں"

"پچھو!....."

"میں آہناں آں بیٹی..... پئی ہُن ویلا آگیا اے..... یاں میں تیرا ویاہ کر

چھڈاں یاں اپنا کرا لواں۔"

"سچ میاں جی" اشرفی خوشی نال اچھل کے بہہ گئی۔ "ماسی فیکاں وی ایہو گل کہندی سی"

"کیہڑی گل کُڑیئے..... ؟" مولوی صاحب دے لہجے وچ اشتیاق سی۔

ماسی آہندی سی ..... پئی میاں جی نوں چاہیدا اے..... اش..... ر..... فی"

اوہ گل تے برکی وچوں چھڈ کے گُٹکدی گُٹکدی اٹھ گئی۔ مولوی صاحب کنی دیر بڑاوندے رہے۔

"میں غلطی کیتی..... شرح وچ شرم کاہدی.....! گھر وچ اک سیانی زنانی دی لوڑ ہمیشا رہندی اے..... میں بھلیا۔"

اج توں مگروں اشرفی دی اکھ وچوں جیویں پانی دی اک پرت لہہ گئی۔ مولوی صاحب نوں انج لگدا جیویں پھدی ہووے۔

"کیوں میاں جی! دیر کاہدی اے.....؟ تے کیہ صلاح اے.....؟"

اک دن مولوی شریف الدین ہوراں دِھی نوں فیصلا سُنا دتا۔"

"اچھو!..... میں تیرا ویاہ گلو..... پکھی واس نال کر دیاں.....؟ اوہنوں گھر مل جاؤ مینوں پت مل جاؤ..... انج مُنڈا ہندڑ ہیڑ اے۔ بھاویں دین وچ اوہدا من نہیں۔ طبیعتوں شریف اے، ٹھریا ہویا اے۔

"میاں جی.....؟ تُسیں اوہنوں پکھی واس کیوں سد دے او..... اوہ تے نلکے ٹھیک کر دا اے چنگا بھلا مستری اے.....۔" مولوی صاحب دا جی کد کے مونہہ ول آگیا۔

"تینوں کیویں پتا اے۔ اوہ نلکے ٹھیک کر دا اے؟" مولوی صاحب پچھیا۔

اشرفی کھڑاک دینی ہسی تے آکھیا۔

"میاں جی! میں کوئی بالڑی آں..... مینوں تے ایہہ وی پتا اے اوہدا

اصل ناں گلزار اے۔ تے گلو اوہدی ال اے۔"

مولوی صاحب سہج سبھا والے بندے سن۔ دِھی دے مونہہ تے مُہاندرے توں اَیڈا جوش جذبا بھٹدا ویکھیا تے چھیتی فیصلے تے اپڑ گئے۔

"پنچھی اُڈار ہو چکیا اے" اوہناں سمجھ لیا۔

بُہتی اگر مگر جان دی لوڑ نہیں سمجھی۔ مُنڈا گھر جوائی بنن لئی تیار سی۔ مولوی ہوراں چار بندے کٹھے کیتے تے اک شامیں اشرفی تے گلو نوں چونہہ کلمیاں دے کوٹھے وچ ہوڑ دِتا..... انج مولوی ہوراں دی چِنتا تے ذمے داری گھٹ گئی۔ ہن اوہناں نوں ایہہ فکر نہیں سی پئی کُڑی گھر کلی اے۔ اج توں کھسم جانے تے اوہ جانے..... کانی کو ہی دِھی ہلے لگ گئی۔ خورے رب نوں مولوی صاحب دی تپسیا تے صدق دی کیہڑی ادا چنگی لگی کہ کسے نوں کہنا سُننا نہیں پیا۔ کماؤ پُتر آپ ای چل کے آگیا۔ مولوی ہوریں پہلے نالوں ودھ عبادت کرن لگ پئے، بہتا ویلا مسیتے اللہ اللہ کردے رہندے۔

گلزار وی مولوی صاحب دی بڑی آدر کردا۔ کیہ ہویا جے اشرفی شکلوں سوہنی نہیں انج بتھیری چاتر جاپدی سی، سگوں ویاہ دے مگروں اوس پہلاں نالوں ودھ ہتھ پیر موکلے کر لے۔ گلزار نوں وی اپنی ووہٹی تے اوہدے ماحول تے بڑا بھروسہ سی۔ اوہدا رناں بارے اک نظریا سی جس دی بُنیاد اوہدے اپنے تجربے تے سی..... پئی بہتی سوہنی رن نوں ٹکا نہیں ہوندا۔

اصل وچ گلزار دی ماں ڈاڈھی سوہنی تے چنچل زنانی سی۔ جیہڑی آئے دن اپنے حسن دے چانن نال انھی ہو کے اُدھل جاندی۔ پیو وچارا اوہدا راہ تکدا رہندا، گلو نوں ماں تے پیو دوہناں توں نفرت سی۔ جدوں اوس کُجھ ہوش سنبھالیا اوہ شہر آگیا تے پرت کے جان دا خیال دلوں کڈھ دتا۔ شہر دیاں مسیتاں اوہدے پرانے ٹھکانے سن۔ جدوں کسے مولوی دی اکھ میلی ویکھدا ٹکانا بدل لیندا۔ مولوی شریف الدین جیہا بندا اوہنوں اج توڑی نہیں سی ٹکریا۔ جیہناں اوہنوں پُتر بنا لیا۔ گلزار دی پوری کوشش رہنی پئی اوہ پُتر بن کے دسے۔ اوہنوں

ایہہ پکا یقین سی پئی سوہنی رن اندروں چڑیل ہوندی اے تے کوجھی اندروں حُور' گلو اشرفی دی ذات وچ حور بھالدا سی جیہدے سنجوگ نال اوس نوں گھر جیہی جنت مل گئی..... ویکھدیاں ویکھدیاں ایس جنت وچ چار حُوراں ہور آگئیاں۔ گلو تے اشرفی دیاں دھیاں۔ سوہنیاں تے شیتل اوہناں ہو بہو پیو دی شکل لئی سی۔ اتوں شہر دے وسیبے نے اوہناں دے رُوپ رنگ نوں چوکھا سنوار تے نکھار دتا۔

اشرفی..... اپنیاں دھیاں دی آپ استاد..... کسے گل توں ہٹکدی سی نہ ٹوکدی سی۔ کڑیاں لگراں وانگ چھیتی چھیتی جوان ہو گئیاں۔ کیہڑا فیشن سی جیہڑا اوہ نہ کردیاں۔ کیہڑی تھاں سی جتھے اوہ نہ جاندیاں۔ گلزار دی کمائی چنگی بھلی سی۔ اشرفی دی عقل اوس کمائی نوں دل نال سانبھن جوگی ہوندی تے خورے کُجھ بنا لیندی۔ مولوی صاحب کدے کدے دھی دے چالیاں ول ویکھ کے آکھدے۔

"مینوں تے لگدا اے پئی رانی ماتا کڑی دی صرف شکل ای نہیں ماری عقل وی بجل کر گئی اے..... اللہ خیر کرے..... اگوں دوہتریاں دی مت وی ماں تے گئی اے' تے ہور خورے کدے کدے تے گئی اے.....۔"

جس گھاٹی دی اوٹ توں چن پُنگر دا اے اوس گھاٹی دی اوٹ دے واسیاں نوں چر کا نظر آوندا اے..... دراڈے کھڑے پہلاں ویکھ لیندے نیں۔ کُڑیاں دے چال چلن نوں ماپیاں نالوں ودھ دُوجے جاندے نیں۔ اشرفی تے اوس دا گھر والا گلزار ایس گل تے کدے کٹھے نہیں سی ہوئے پئی کُڑیاں دا دھن ساڈے معاشرے وچ ہالی وی کوری کنی ہار اے۔ گلزار دھیاں دی چلت پھرت نوں ویکھدیاں جے کدے آکھدا.....

"اشرفی..... ایہناں نوں کوئی مت دیا کر" تے اوہ چنک کے اگوں پیندی.....

"جیہڑے جھالے میں جھلے نیں ایہناں نوں نہیں جھلن دینے۔ رب نے

شکل مند بنائیاں نیں۔ میں ایہناں نوں ہٹک ساڑنا نہیں"

"ایہو تے دُکھ اے..... پئی ایہناں دیاں شکلاں میرے تے' تے عقل تیرے تے چلی گئی" گلزار اِک دن آکھ ای دتا۔

"دادی تے گئیاں نیں" اشرفی سیاپا کردیاں آکھیا۔ گل آئی گئی ہو گئی پر سیالے دی اک راتیں..... عشاء دی نماز مگروں کُجھ نمازی گھراں نوں جان دی بجائے مولوی صاحب دوالے بہہ گئے۔ ایہناں وچ کُجھ چہرے ایسے وی سن جیہڑے ایس توں پہلاں کدے میت وچ نہیں سی دیکھے گئے۔ مولوی صاحب خوش ہو کے پُچھیا......

"کیوں.....؟ کوئی مسئلا پُچھنا اے---؟"

"مسئلا ای اے مولوی جی"

"پُچھو..... پُچھو!..... شرماوندے کیوں او..... شرح وچ شرم کاہدی"

"مولوی شریف الدین اوہناں نوں حوصلا دِتا تے اک نے گل چھوہی"

"مولوی جی!..... جوانی سبھ تے آوندی اے"

"آہو آوندی..... اے" مولوی صاحب تصدیق کیتی۔

"تُہاڈیاں دوہتریاں تے اُچیچی آئی اے---" دُوجے نے سنگھ پاڑ کے آکھیا تے مولوی صاحب دی دھون گھُم گئی۔

"کیہ مطلب.....؟"

"محلے وچ تھرتھلیاں پا چھڈیاں نیں..... مُنڈیاں والیاں نوں خطرہ پے گیا اے" ایہہ اک پُرانا نمازی سی اینا بڈھا جنے مولوی ہوریں آپ سن۔ اوہدے متھے اُتے سجدیاں دا گوُڑھا سماد ھا سی۔ اوہ مولوی دی اکھ وچ اکھ پا کے کہہ رہیا سی۔

"مولوی جی!..... میں دس نمبریا ساں..... تہانوں ویکھ کے' تہانوں سُن کے توبا تیب ہو گیا آں..... تے..... فیر اوس نوں لحاظ مارے گل نہیں سی کرنی آرہی کہ کول بیٹھا اوہدا اُپتر جاجی تڑکے بولیا.....۔

"ٹکدی گل جی!..... تُسیں مہربانی کر کے حُجرا خالی کر دیو..... مولبیاں دا گھاٹا نہیں۔ دہائی رب دی پئی جیہڑی تھاں توں ہدایت لینی سی اوتھے کنجر خانہ کھُل گیا اے۔ توا توا۔"

"مولوی شریف الدین نوں اندازا ہویا پئی جس ویلے دا ڈر سی اوہ آگیا اے۔ اوہناں لوکاں نوں ایس وعدے نال رُخصت کیتا پئی اگوں تو ایسا نہیں ہوئے گا۔

"گھر آکے دِھی تے جوائی نال گل کیتی۔ جوائی اگے بھریا بیٹھا سی' پیندیاں ای بولیا۔

"میں تے آکھ آکھ تھک گیا..... جیہو جیہی ماں اوہو جیہاں دِھیاں"

گلزار نے ٹکدی ٹکائی..... ایس تے اشرفی چھکی گجی تے ورھی۔

"نہیں بی بولدا اے..... اپنے کھنادے تے گییاں نیں۔ دادی تے گییاں نیں۔ شکلوں وی تے عقلوں وی۔ کلی میری ذمے واری نہیں تہاڈی وی اے"

"گلزار نوں چڑھ غصہ گیا..... اوس سوہرے ول موہنہ کر کے آکھیا۔

"ایہہ ویکھ لے بُڈھیا!..... ..... ایہہ تیری جائی اے تے ایہہ تیری پڑھائی اے" اینا آکھ کے گلزار کھڑا کھلوتا باہر نکل گیا تے مُڑ پتہ نہ دسیا پئی کتھے گیا' مرگیایاں مارِ دتا گیا۔ مہینہ لنگھ گیا نہ کوئی اتا نہ پتا نہ سنیہا نہ سندیس۔

دھی دا گھر اُجڑن کر کے مولوی صاحب منجی نال لگ گئے تے فیر نہ اُٹھے۔

لوکاں پنچائت کر کے نواں مولوی رکھ لیا۔ اٹھتیاں ورھیاں دی نیک کمائی وچوں اوہناں دے ہتھ جو آیا اوہ ایہہ سی۔

"جاؤ...... مولبی جی رب راکھا"

آپاں اشرفی!..... ..... اوہنوں کوئی فرق نہیں پیا۔ تڑے موشے پیو مر گیا۔ پھیر کیہ ہویا۔ سبھناں دے پیواں مرنا ہوندا اے۔ کھسم مُڑ کے نہیں آیا۔ گئے تے موئے اِک برابر' اوس شہروں باہر اِک مکان کرائے تے لے

لیا..... چار دِھیاں..... چار تھم..... چار لہاریاں..... وگدی نہر کسے نوں کیہ۔
لُٹ لے موج بہاراں میلا دو دِن دا۔

۱۹۹۲ء

روگ اوّلڑے

”نی..... بابو.....! کُجھ خیال کر۔ تیرا پُتر وسیم بڑا اوکھا ای نی۔ سوہرے گھر.....“ نواب بی بی نوں اوس دی بال پن دی سہیلی نے سمجھایا--- ”نی دِھی ہووے یا پُتر‘ جیہناں جنیاں اوہناں نوں بنیاں--- توں تے بالاں وانگر روسا کیتا اے..... تے شریکاں وانگر آہڈا لا بیٹھی ایں..... اخیر اوہ تیریاں ای آندراں نیں۔ ڈاڈھا ماندا ای نی وسیم---۔“

پر بابو دا غصہ ہولا نہیں سی ہو رہیا۔ اوس پھٹ دے کے اپنی سہیلی فاطمہ نوں اُتر دینا مناسب خیال نہ کیتا۔

ٹھنڈے سبھا بولی۔ ”فاطمہ---! جدوں اولاد موہنہ لگن لگ پوے تاں اوہنوں اوہدے حال تے چھڈ دینا چاہیدا اے۔ وسیم آپ ریت نوں پُٹھا گیڑ دِتا اے۔ میں تے نہیں‘ ہُن بھگت لوے تے آپ ای آجاوے..... ماواں پُتراں لئی دل دے بُوہے کنج بند رکھ سکدیاں نیں۔ تے نالے کد تائیں..... نونہواں نالوں ماس وکھ نہیں ہوندا۔ اوڑک آوے ای آوے۔“

وسیم ماں دا ہیجلا پُتر سی۔ ساریاں توں نِکا۔ ریہاڑ نال گل مناون والا پر ویاہ دے معاملے وچ ماپیاں اوہدی اک نہیں سی منی۔ اوہناں آکھیا سی پئی ویاہ نسلاں دی، نیہہ رکھن والی گل ہوندی اے۔ وسیم جیہڑی کُڑی پسند کیتی اے اِک تاں عمروں وڈی دوجے کُھلے ڈُلھے لوکاں نال پورے لہنا اوکھا ہووے گا۔ پر وسیم نوں ویاہ دے چاوچ کوئی مت نہیں سی پوہندی۔ سیانے سچ آکھدے نیں پئی لگیاں نوں مت نہیں لگدی۔

سو وسیم آپے ای کر کرا لیا۔ اوہدے پیکے گھروں کوئی وی ویاہی وچ نہ بیٹھا۔ ہُن خبراں آرہیاں سن پئی اوہ اوکھا اے۔ بیمار اے۔ بابو دے کلیجے نوں

رگ تاں پیندے سن پر اوہ پیڈھی رہ کے پُتر نوں دسنا چاہوندی سی۔ راہ پیا جانئے یاں واہ جانئے۔ ٹھوکراں کھا کے عقل ٹکانے آجائے گی سو اوہ آکھدی۔

کُجھ چِر مگروں وسیم دی ووہٹی شکیلہ بچ مچ اپنی آئی تے آگئی۔ وسیم نُوں گھمٹیا جیہا آگیا۔ اوہنے ایہہ رُوپ تاں کدے سوچیا نہیں سی۔ جیہڑا شکیلہ اوہنوں وکھا دتا۔

”توں اوئے توں..... نکھٹو.....! کِتھوں پلے پے گیا میرے..... میں کنے سوہنے سُفنے ویکھے سن---“ وسیم اگے ہو کے بُوہا ڈھو دتا--- اوہنوں شکیلہ دے ایس وار دا ڈاڈھا دھکا وجیا۔ اوہ شکل دی سوہنی تے سبھا دی چنگی چاتر تے چالاک سی۔ ایہہ گھر اوس دا سی۔ محلّہ تے محلے دار سارے اوس دے سن--- بھین بھرا..... اماں پیو شکیلہ دے سن۔ اوہ تے ایویں نیناں دے آکھے لگ کے ایہناں وچ آر لیا سی۔

جدوں شکیلہ اُچا اُچا بولدی تاں وسیم بُوہے بھیڑدا پھردا۔ اوہنوں ڈر لگدا سی پئی لوکیں کیہ آکھن گے۔ اج جد اوہ اپنا بھار بھتہ چک کے سوہرے گھر ٹُرگیا سی تاں ماں بابو نے دل نوں ایہہ کہہ کے تسلی دتی سی‘ پئی پُتر دا کیہ اے نہاتا دھوتا گھوڑا‘ جائے گا تے کُجھ کُڑی والیاں دا جائے گا۔ اخے ”ہاتھی پھرے گراں گراں تے جیہدا ہاتھی اوسدا ناں۔“

لوی عمرے بندے نوں صرف دو راہواں ای کُھلیاں نظر آوندیاں نیں۔ سِدھی تے پُٹھی‘ وچ دی راہ ول جذبیاں دا ہڑھ ویکھن نہیں دیندا۔ وسیم شروع توں چنگا بھلا سمجھدار سی۔ پر سجری رُتے مرن دا چاوی دل دے کسے کھونجے وچ سنا پیا سی۔ اکھ کُھلی تاں پیار‘ پڑھے لکھے پُورے دے پُورے وسیم نوں جپھا مار لیا۔

اوہ شکیلہ دے چھوٹے بھرا دا یار سی۔ نکی عمرتوں اوہ پرویز دے گھر آوندا جاندا سی۔ شکیلہ نوں اوہ باجی آہندا ہوندا سی..... شکیلہ اوہنوں ہسدی‘ بولدی ٹُردی پھردی سدا چنگی لگدی۔ اوہدا ناں شکیلہ اوہدے تے بڑا ای سجدا۔ گورا

رنگ، اُچا قد تے بھرواں جُثہ، بڑی پیاری شخصیت سی شکیلہ وی۔ اُتوں ہس ہس کے لہوری لہجے وی پنجابی بولدی......

"گھرے اُتے چڑی بیٹھی رھورا ماڑیا اُڑ گئی"

کنی موہنی لگدی سی اوہ۔ اوہدے معصوم رویے نے عمر دی وتھ نوں پاٹ دتا۔ وسیم ہولی ہولی اوہناں دے گھر دا ہو کے رہ گیا اُنیاں ویہاں ورھیاں دا مُنڈا لکھ کھُنڈا بنے، دنیا نوں سمجھن لئی ویلا چاہیدا اے۔ ٹھیڈے چاہیدے نیں۔ قلم کتاباں بندے نوں اونا پڑھا نہیں کر سکدیاں جنا دھکے دھوڑے۔ پرویز دے گھر دا کھُلا ماحول وسیم لئی بڑی کھچ رکھدا سی۔ پرویز دے گھر دے بندے ہر آئے نوں "جی آیاں نوں" آکھدے۔ اوہدے مقابلے وچ وسیم دے گھر اندر ادب آداب دیاں کئی کندھاں سن۔ رسم رواج دے بھوں اوہلے سن۔ پرویز دے گھر جیہی خرچ بٹھے دی ریل پیل وی نہیں سی۔ اوہ گھر وچ بڑے سنگڑے سنبھے جیہے رہندے۔ سوکھا ہتھ تے بالاں کدے ویکھیا ای نہیں سی۔ فیر وی عبدالکریم ہوریں اپنے آپ نوں پرویز دے گھر والیاں نالوں اُچا تے عزت دار آکھدے سن۔ اوہناں نوں وسیم دا اوس گھر آنا جانا پسند نہیں سی۔ ڈُلھ ڈُلھ پینا مدبری نہیں بندہ ہولا تے ہوچھا لگدا اے، اوہ آکھدے۔

اصل وچ عبدالکریم ہوریں پرانیاں قدراں دے بندے سن۔ اوہناں ساری حیاتی کسے سرکاری محکمے وچ کلرکی کیتی۔ کلرکی توں سپرنٹنڈنٹی تائیں وی اپڑ گئے پر رہے سادے دے سادے۔ نوکری دوران اجیہیاں سیٹاں وی لبھیاں جیہناں توں دوجیاں پشتاں تاریئیاں نال لے لے سفارشی سرٹیفکیٹ تے ترقیاں وی لے لتیاں۔ عبدالکریم ہوراں اولاد نوں اپنی لیہہ تے لایا جیہڑی اج کل کتے نہیں اپڑاوندی اوہناں دا سبق سی پئی دھیاں نوں نکھیاں ہونا چاہیدا اے۔ تے پُتراں نوں آکھی دا اعتباری...... سو شکیلہ نوں قول دین لگیاں وسیم کول ایہو سبق سی۔ اوس ہنڈھی ہنڈھائی شکیلہ نوں گل لاون وچ دیر نہیں کیتی۔ کجھ چراں توں شکیلہ لئی رشتے آونے اُکے بند ہو گئے سن۔ اوہ گھر بیٹھی

وڈی ہوئی جا رہی سی۔ ماپیاں نوں اوہدے ویاہ دی چھیتی سی۔

وسیم اک چھوٹے جنے پرائیویٹ ادارے وچ نوکر ہو گیا۔ چلھا چلدا رکھن دا آہر تاں بن گیا پر جیہناں بھر بھر کڑائیاں تکے کباب، مچھیاں تے نان کھادے ہون اوہ سُکے سکے چُھلکے چونگے نوں منھ مارن توں سنگدے نہیں۔ شکیلہ نک مونہہ وٹ کے بڑ بڑ کر دی، ماں اگے شکیتاں لاوندی۔ فیر ایہہ شکیتاں پیو بھراواں تائیں اپڑیاں گل کھُل گئی۔ سس سالیاں تے انج ہر ویلے ٹونے لانوں نہیں سن بھکدیاں، ول ول آکھدیاں۔ "وے وِیر! خورے تینوں ہے کیہ......؟ گواچا رہناں ایں ہر ویلے"

"چنگا کر بہالے تے پیڑے لے چڑا۔ نہ پُتر نہ۔ انج کم نہیں سرنا بچیا۔ ٹبر داری تے بڑی خواری۔ سوکھے ہتھ لئی آہر تاں کرنا پیندا ای اے۔" سس سمجھاوندی خورے کیوں سارے وسیم نوں نکھٹو سمجھ رہے سن۔ فیر اک دیہاڑے تاں حد ای ہو گئی وڈے سالے ہوری اچن چیتی پھٹ پئے۔ "بھاء جی..... تہانوں تے رب نے علم تے جوانی دے کے گوائی۔ ایہہ سُکا پڑھنا لکھنا وی کوئی کم ہویا۔ جواناں دے کڑن دا۔ ایہہ تے انج ہویا جیکر کوئی ہتھ پیر توڑ کے بہہ رہوے..... نہ جی ناں..... ایہہ کم جواناں نوں نہیں سجدے۔ کوئی ہتھ پلا مارو یار..... کسے دے کم آوو..... کسے توں کم لوو..... کلی علم واڑی..... سدھراں دا سارھیگاوے..... ساڈے نال لگو..... فیر ڈیکھو نیلی چھتری والے دے کم۔ تُسیں تلیم خرچو ہتھوں دتا لتا ای کم آوندا اے۔ بھاء جی---!"

سالے دی ایس تقریر دا وسیم نوں سلھ تاں لگا..... ہر ویلے شکیلہ دیاں گھوریاں چیتے کر کے اوس اوڑک ایہہ فیصلہ کر لیا پئی اوہ کم کرنا چاہیدا اے جس توں بُنتے خوش ہون، نہیں تاں رشتے محبتاں ٹُٹ جاندیاں نیں۔ کھنجیا ویلا ہتھ نہیں آوندا۔ ویلے نوں نہ سمجھن والا بندہ ویلے ہتھ گرو پے جاندا اے۔ جیویں اوہ آپ ماپیاں دی گل نوں پچھانہ سٹ کے سوہرے گرو پے گیا۔ عشق پچھے غلامی ہُن وسیم نوں مہنگی لگن لگ پئی سی۔ شکیلہ دے کھلار نوں وسیم دی

کمائی دی لوڑ سی۔ جنی تنخواہ اوہ مہینے مگروں لیا کے شکیلہ دی تلی تے رکھدا اوناں تاں سوہرے گھر دے ایک ڈنگ دا خرچہ سی' تے جد شکیلہ دے وڈے بھرا وی گلیں باتیں راہواں دسیاں تاں اوہنوں فیصلے تے اپڑن لئی بُہتی دیر نہیں لگی۔

"حوصلہ نہیں اے میرے وچ--- جماندرو ڈراکل آں" اوہ ہر پھیرے شکیلہ نوں دسدا۔ "میں خورے نمرد آں....."

"تُسیں کم وچ پووگے تے آپ حوصلہ کُھل جاوے گا۔ پہلاں اِنج ای ہوندا اے..... ڑاہ پیا جانئے یاں واہ پیا جانئے..... آپے ول آجائے گا۔"

"واہ تے بڑے اوکھیاں نال پیا اے میرا۔"

"کیہ متبل..... میں سمجھی نہیں.....!"

"متبل نہیں..... مطلب..... کُجھ تے سِکھ شکیلہ! بڑی سخت بُڈھی ایں۔" شکیلہ بھانبڑ بن گئی۔

"تے کیہ کراں میں---؟ ہر گل وچ ٹوکا ٹاکی میڑا کسے پڑھے ہوئے نال واہ پیندا۔" اجیہے موقعے تے شکیلہ رون بہہ جاندی یاں اُچی اُچی بولدی۔ وسیم دیاں گلاں باتاں وچ جیہڑی تہذیب تے علم دی مُلوک جیہی واشنا سی' اوہنوں بُہتا کھا کے سوں رہن والی شکیلہ نہیں سمجھ سکدی سی۔ اُتوں رب اُپر تھلے دو کُڑیاں دے دِتیاں۔ اوہ ہوری وی کُجھی پتی رہن لگ پئی۔

اوہناں دا آپس دا اِٹ کھڑکا اِنج ای ٹُک سکدا سی۔ پئی اوہ اوسے پینڈے پے جاوے' جیہدے تے اوہدا سوہرا ٹبر ٹُردا سی۔ سو وسیم اپنی جھک نوں لاہ پاسے رکھیا تے دل تگڑا کر کے کماون لگ پیا۔

ہُن شکیلہ اوہدے تے بڑی خوش سی۔ چارے کنیاں بھر کے گھر مُڑدا تے سارے گھر وچ پھولر مچ جاندا۔ اوہ رِکڈا چاہیا جا رہیا سی۔ ہُن تے اوہدی ماں وی بڑے چاء نال لوکاں نوں دسدی: "مینوں پتہ سی..... میرا پُتر کھوٹا سِکہ نہیں۔ کھرا اے کھرا..... ہر تھاں چل سکدا اے..... چلو جیتھے رہوے خوش

رہوے۔"

اوہ ہر پھیرے ماپیاں ول تحفے تے ون پونیاں شیواں لے کے جاندا تے ماں شکیلہ دے صدقے واری جاندی۔ ہُن ماں نوں دوواں دیاں عُمراں دا فرق وی نہیں کُھکدا سی۔ بھیناں بھرا سبھ اوس توں راضی سن۔ دماں نال سبھ دے ساہ سوکھے ہو جاندے نیں۔ وسیم نوں ایہہ گر سمجھن وچ چوکھی دیر لگی۔ تناں چونہہ مہینیاں وچ اوس شکیلہ نوں دو رتن سیٹ چوڑیاں کڑے تے ہور خورے کیہڑی کیہڑی ونک دے گہنے گھڑا دِتے۔ کپڑے سِنوا دیتے۔ بجلی نال چلن والیاں وستاں نال کوٹھڑی بھر گئی۔ ماپے' سوہرے' دوئے دھراں اوہدیاں صفتاں کر دیاں نہ تھکدیاں' سگوں وسیم نوں اوہناں ول ویکھ کے حیرانی ہوندی تے اوہناں لوکاں دے خلوص تے آکھن نوں جی کردا۔

"ہئی.....! مال تاں میں بنا رہیاں آں۔ تہاڈی خوشی دی مینوں سمجھ نہیں لگ رہی۔" ایس گل دا جواب وسیم دی ماں تے بیوی اِکو طرحاں دیندیاں۔

"پیاریاں نوں پیسے وچ کھیڈدیاں ویکھ کے خوش نہ ہویئے تے کیہ سڑ یئے"۔ ایس اُتر نال وسیم دی کُجھ نہ کُجھ تسلی ہو جاندی پئی خوشی پیار دی دلیل اے۔

چوتھے مہینے دے دسویں پھیرے تائیں اوہ چنگا تجربہ کار ہو چُکیا سی۔ پاسے دے سونے دیاں پٹیاں لک بنھ کے کسٹم وچوں کلیئر ہونا تے ہُن کوئی گل ای نہیں سی۔ اگوں اوہدے ساتھی سانبھ لیندے سن۔ اللہ اللہ خیر سلا۔ وسیم نوں اپنی عقل ورتن دی لوڑ نہیں سی۔ بس ویلے کویلے پھیرے دا آڈر آوندا تے اوہنوں اوسے ویلے ٹُرنا پیندا۔ ہور کوئی تنگی نہیں سی..... آٹومیٹک سسٹم وانگ آپو سبھ کُجھ ہو جاندا۔

پر اج دی رات اچرج ہوئی۔ کوئی وی لین نہیں آیا۔ ایئرپورٹ تے وسیم نوں اچانچگی لگ گئی۔ اوس اپنا بیگ پھڑیا' باہر وی کوئی نہیں سی۔ اوہ بھارے بھارے پیریں ہولی ہولی ٹیکسی سٹینڈ ول ٹُریا۔ لیدھر اودھر نظر ماری' تدے کے

پچھوں زور دی جھما ماریا۔ اوہ تھوڑا چنا تڑفیا۔ فیر کوئی ہوش نہ رہی اوہ کنے دن کتھے رہیا؟ کیہدے کول رہیا؟ کون سن جیہڑے اوہنوں رات دے کسے ویلے گھر آکے چھڈ گئے؟ ہولا تے سکھنا کر کے۔ اوہ ہن ہلن پھرن جوگ نہیں سی۔ بدن دی طاقت خورے کون کڈھ کے لے گئے سن۔ جد اوہنوں ہوش آیا تے اوہ اپنے کمرے وچ پیا سی تے آل دوالے کوئی نہیں سی۔ اوس شکیلہ نوں سد ماری.....

"شکیلہ.....! شکیلہ.....!"

کنیاں واجاں مگروں شکیلہ آئی۔ اوہدے چہرے تے بیزاری سی۔ وسیم اوہدے ول ویکھ کے آپے آپ مکایا۔ شکیلہ دے موہنہ تے کوئی تاثر نہیں سی وسیم نوں انج جاپیا جیویں اوہ بڑی دراڈی تھاں توں جھولا جھپا رہی اے تے ہنے چھپ جاوے گی۔

"میں کتھے آں شکیلہ---؟"

"لے کھاں..... ایہہ کوئی پچھن والی گل اے---؟" شکیلہ دے لہجے وچ ہرکھ نہیں سی۔

"مینوں گھر آیاں اج کنے دن ہوئے نیں---؟"

"اوہدے سوال دا شکیلہ کوئی اُتر نہ دتا۔ سگوں بوہے ول ٹر پئی۔

"میں ٹھیک آں نا---؟"

"تینوں پتہ..... میں کیہ جاناں۔"

"میں ول نہیں آں" "توں جان۔" شکیلہ اُتر دیندی باہر ٹر گئی۔ وسیم دی گل اجے پوری نہیں سی ہوئی۔ اوہ بولی گیا۔ "آہو--- میں ول نہیں آں۔ انج مینوں پتہ اے..... میرے پچھے کتے لگے ہوئے نیں۔ میرے پچھے کتے لگے ہوئے نیں۔ یاں خورے میں کتیاں پچھے لگا ہویا واں..... مینوں تے لگدا اے کہ میں کتیاں پچھے نسدا رہیاں واں تے ہن تھک گیا واں۔"

وسیم ہر ویلے ہر اک اگے ایہہ سوال رکھدا کہ میں کتیاں پچھے آں یا کتے

میرے پچھے نیں پر اوہدے سوال دا کوئی جواب نہیں سی دیندا۔ فیر اوہ کچیچیاں وٹ کے رہ جاندا۔ اوہ ویکھ رہیا سی شکیلہ پہلاں نالوں بہتی چڑ چڑی ہو گئی اے۔ اوس وسیم دی ماں ول کئی سنیہے گھلے نیں پئی آ کے پتر نوں لے جاؤ۔ تہاڈا وی فرض بندا اے اوہنوں سانبھن دا۔ ہر ویلے جمن والی نوں اڈیکدا اے۔ ویکھیا جاوے تاں وسیم نوں کسے دی وی اڈیک نہیں سی۔ اوہ بہتا ویلا گپ چپ اکھاں نوٹی پیا رہندا۔ اوہدے کول اکو سوال سی جس دا اتر دین لئی کوئی اوہدے کول اجکدا نہیں سی۔ سگوں سارے نک موہنہ چاڑھ کے لنگھ جاندے۔ کدے کدے سس کول آ بہندی۔ اوہدیاں گلاں وچ کئی نہورے ہوندے سن---

"وے چندریا۔ جاوے وسیم---! رج کے کھانی تینوں سو جلی نہیں..... میری کڑی دی قسمت۔ آہندے نیں رزق عورت دی قسمت دا تے اولاد مرد دے بھاگاں نال۔ تسی دوئے وانجھے ہوئے او..... پر تیری ماں نواب بی بی نوں کیہ ہویا۔ اوہ ہن کیوں رسی ہوئی اے؟ وچوں تے آون جان کر لیا سی..... ہن کیہ اے.....؟ کنے سنیہے گھلے نیں، آکھیں تے آپ لے آواں جا کے..... اولاد دے دکھڑے ماواں ای ونڈیاں نیں۔ دوجا کوئی نہیں۔"

ایہہ گل شکیلہ دی ماں کئی واری کر چکی سی--- اج تے اوہ اٹھ کے ای کھلو گئی----

"لے میں چلی آں..... پتے۔ لوکی آہندے نیں جنہاں نے جنیاں اوہناں نوں بنیاں..... اکھاں سچے پین لگ پئے نیں..... ماواں، ماواں نہیں رہیاں..... تووا۔" اوہ باہر جان لئی مڑ گئی۔

"نہ جاؤ..... نہ جاؤ ماسی جی! میں تے تہانوں اپنی ماں سمجھنا آں۔ کیہ تسیں میری ماں نہیں او.....؟ تسیں آہندے سو..... میں جو تیری ماں واں۔ اوس بچہ کھانی ڈین نوں بھل جا پتر! جیہڑی تیری خوشی وچ راضی نہیں۔ ہن ہن کیہ ہویا ماسی؟"

"کاکا۔ ویلے ویلے دی گل ہوندی اے--" ماسی دے سبھا وچ منجھ

آگیا۔ وسیم کنی دیر لما پیا چھت تے لگے ہوئے جالیاں ول ویہندا رہیا۔ سس نے آہلکس نال اوہدے ول تکدیاں ہویاں آکھیا۔

"فیر میں چلاں---؟ اویرا ہوندا پیا اے۔ آکے کئی کم دھندے کرنے نیں۔"

"ماسی مینوں جاپدا اے' پئی میری ماں مینوں معاف نیں کیتا۔ دلوں معاف نہیں کیتا۔ توں جا کے کیہ کریں گی۔ میرا روگ اولا اے۔ ماں کیہ کرے گی۔"

"وے منڈیا لوکیں اُدھل گئیاں دھیاں نوں معاف کر دیندے نیں توں تے پُتر ایں۔ تیرا کیہ وِگڑیا..... وگڑیا تے ساڈا..... لیکھ سڑے تے ساڈی دِھی دے....." سس دیاں بُھباں نِکل گئیاں۔

اینے وچ شکیلہ وی کِدھروں اُڈ دی اُڈ دی آ لتھی۔ اوس آوندیاں ای گل ٹک دِتی۔ "امی جی! تُسیں کاہنوں کھپدے اوپئے۔ ایہہ مویا جیوندا اک برو بڑائے..... میں تے مڑدے نال کلام کرنا ای چھڈ چھڑیا اے۔ ایس نوں ہُن ٹرن دی نہیں..... ماں دی لوڑ اے..... ماں نے پرُت کے ساڑ نہیں لئی..... چلو اٹھو ایتھوں..... اینویں خوانخواہ ترفن دا فیدا---؟"

ماں دِھی اگڑ پِچھڑ کمرے چوں باہر نکل گئیاں---

دُوجے دن نوں کُوجے نال جدوں شاہدو جمعدارنی صفائی لئی وسیم دے کمرے وچ آئی تاں وسیم اپنے منجے تے نہیں سی اوس غسل خانے وچ جھات پائی ایدھر اودھر کھونجیاں وچ ویکھیا۔ "بھاء ہوریں کتھے گئے..... باجی؟" شاہدو نوں حیرانی سی بئی دونہہ مہینیاں توں منجی ملی پیا بندہ اکبار گی کتھے ٹُرگیا.....؟

"اِتھے ای ہونا ای کِدھرے نامراد---" ایہہ اُتر سس ولوں آیا سی۔ شاہدو روز وانگ بسترا جھاڑن لگی تے اک رُقعہ تھلے ڈگ پیا..... جیہنوں چھیتی نال کھول کے اوس ہجے کر کر کے پڑھن دا چارا کیتا۔ لکھیا سی۔

شکیلہ.....!

اج توں' توں میرے ولوں آزاد ایں..... طلاق دینا آں..... طلاق دینا آں..... طلاق دینا آں..... طلاق۔ دنیا تے کوئی نویں گل نہیں..... پر مینوں اپنے فیصلے تے پہنچن لئی چر لگا..... توں..... میں' دکھو دکھ تے اوسے دیہاڑ ای ہو گئے ساں جدوں اساں اک دوجے نوں سمجھن دی کوشش شروع کیتی۔ میں ماں کول وی نہیں جاواں گا۔ آہلنے ڈِگے بوٹ نوں ماں وی نہیں پچھاندا۔ میں اپنے آپ نوں آپ پچھاناں گا۔ خود نوں آپ لبھاں گا..... بھار رب راکھا۔.....

دعاواں نال

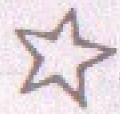
دونہہ بالڑیاں دا پیو

وسیم

۱۴ مئی ۱۹۸۴ء

رُقعے نوں جیوں پہلاں تہواں لگیاں ہوئیاں سن۔ شاہدو انج ای لائیاں تے چُپ کر کے تکیے تھلے رکھ دتا۔ فیر ہتاں صفائی کیتیاں بُوہا ڈھو کے ٹُر گئی۔

۱۹۹۱ء

وِتھ بھر کُھلھ

آزادی کیہ اے؟ ایہہ حقیقت اوس بندے تے نہیں کُھلھ سکدی جیہڑا کدی قیدی نہ رہیا ہووے۔ قید یا جیل کئی قسماں دی ہوندی اے۔ بعضے ویلے چنگا بھلا کھلا ڈُلھا پھردا بندا وی اپنے آپ نُوں قیدی سمجھدا اے تے اوہنوں ایہہ پتا نہیں لگدا پئی کیہڑے بندی خانے دے بُوہے بھنے---

میں تے تسلیم جدوں کٹھیاں بہندیاں آں تے ایہو جیہیاں کتھویاں گلاں کرنیاں آں۔ میری تے اوہدی سانجھ ایہہ کتھویاں گلاں ای نیں۔ اِنج اسیں اِک دُوجی دے بارے کُجھ نہیں جاندیاں۔ سانوں ایہہ نہیں پتا پئی میرے یاں اوہدے کنے بھین بھرا نیں۔ ماپیاں مویاں نوں کِنا چِر ہویا اے۔ ویاہ ہوئے نیں تے کیہڑی دِنج نبھ رہی اے--- پتہ نہیں اسان دوواں دا میل کد ہویا اوہ مینوں جد وی مِلدی اے ملک تے قوم دا سیاپا کر دی مِلدی اے تے پھیر اسیں رل کے سیاپا کری دا اے۔

"ویکھ--- ویکھ تے سہی--- کیہ ہو رہیا اے۔ میں آہنی آں پئی ایہناں بالکل جھکنا پٹ دینی اے---"

"تسلیم کُرلا کے آہندی اے۔

"ایہہ کنج نکے گی۔ اِنج لگدا اے جیویں لٹ پئی ہوئی اے۔ ہر کوئی رگ تے کلاوے بھردا اے۔ ایس لٹ دا انت نہیں دسدا---"

"اصل وچ پہلے دن توں بیڑیاں وچ وٹے پئے گئے۔ نیتاں خراب--- ہور کیہ؟" میں وی کُرلان لگ پئی آں۔

جدوں میں تے تسلیم رو پٹ کے ہولیاں ہو رہندیاں آں تے اپنے آپ نوں سمجھان لگ پیندیاں آں کیوں جو ایہدے بنا چارا نہیں۔

"گل ایہہ وے تسلیم! پئی تیرے میرے سوچن نال کیہ ہو سکدا اے تے

نالے ساڈی ہستی کیہ اے--- نہ تیناں وچ نہ تیراں وچ۔" میں سمجھانی آں۔

"آہو--- جنی دیر عمل نہ ہووے کوئی مُڈھ نہیں بجھدا۔ مُڈھ نہ ہووے تے اُسار نہیں ہوندا---"

تسلیم اودر کے اُتر دیندی اے۔ پھیر اسیں اپنے اپنے دھندیاں ول لگ جانیاں آں۔

کِنیاں ورھیاں توں ساڈا ایہو وِہار اے' ہُن تائیں اساں کوئی عملی کم نہیں کیتا تے نہ ای تسلیم دے بقول ہُن تائیں کسے اُفق توں کوئی فجر دا تارا ای نکلیا اے۔ جس نوں تسلیم چِراں توں اُڈیک رہی اے۔ میں تسلیم نوں ہمیش آہنی آں پئی نویں چن تارے تے بندیاں چاڑھنے ہوندے نیں تے جے بندے ایس جوگ نہ ہون تے پھیر اُڈیک دی کیہ لوڑ اے' پر اوہ سدا افقاں ول ویکھدی رہندی اے۔

کُجھ دیہاڑے پہلاں اِک دن میں تسلیم ول گئی۔ ویکھیا تے اوہ اپنے لان وچ ٹہل رہی سی۔ شکر کیتا کہ اوہ مینوں گھر دے باہر مل گئی' نہیں تاں اوہدا کوئی پتہ نہیں کس ویلے کتھے ہووے۔ لوکاں دی اگ وچ بھکدے رہن دا اوہنوں چاوی اے تے خورے لاہ وی۔

اوس ویلے اوہ کسے قیدی دی گھر والی نوں مِل کے آئی سی تے بہت ہفی ہوئی لگ رہی سی۔ اکھاں دیاں جھمنیاں تے دُھوڑ دی تہہ' بُلھ سُکے' جیوں جنماں دے ترہائے ہون اوس پینڈیاں ای چھوہ دتی۔

"میں ثریا نوں ملن گئی ساں۔ وچاری نوں میں کدے کدے پچھ دس آندی آں۔ کُڑی بہادر بڈھی اے۔ جدوں خاوند جیل گیا نکا اجے جمیا نہیں سی۔ ہُن نکا دُوجی وچ پڑھدا اے۔ اٹھ ورھے ہو گئے نیں' اندر ڈکے نوں--- نہ کوئی داد نہ فریاد--- ثریا دا سر تے دُھپے ای چٹا ہو گیا داڑھاں دند ہلن لگ پئے۔ اکھاں عینک منگدیاں نیں۔" تسلیم اک لاگ بولدی گئی۔

"بندا پچھے پئی بیوی بچیاں دا کیہ قصور--- قصور تے ثریا دے خاوند شاہد

وی نظر نہیں آوندا۔ ایویں بے حیثیت جیہا جوان جاپدا سی۔ اٹھ کو ورھے پہلاں "آئے گا بھئی آئے گا۔ جائے گا بھئی جائے گا۔" کردیاں پھڑیا گیا تے اج چھٹدا اے۔ کسے نوں چھڑاندا آپ پھڑیا گیا۔ بندہ پچھے پئی جلوس دے موہرے ہو کے نعرے مارن لئی وی ہستی چاہیدی اے' توں کیوں ایویں خواہ مخواہ پرائے پھٹے وچ پیر پھسایا۔"

میں تسلیم دیاں گلاں سُندی اوہدے چہرے نوں پڑھدی رہی۔ اوہنے مینوں دسیا سی ثریا اک مزدور دی زنانی اے تے اوہ آپ وی مزدور اے۔ کسے فیکٹری وچ کم کر کے اپنی تے اپنے چونہہ بالاں دی گزر اوقات کر رہی اے۔ اُڈیکاں وچ جوانی مکا رہی اے پر کیہ مجال اے جے کدے پیر تھڑکیا ہووے۔ ساڈے معاشرے وچ کلی عورت لئی ویلا کٹن ڈاڈھا اوکھا ہوندا اے۔ دھن ثریا دا حوصلہ۔

گلاں کردیاں میں تے تسلیم لان وچ ڈٹھیاں ہوئیاں کرسیاں تے بہہ گئیاں۔ اوہ چھیتی نال اندر جا کے پھلاں دی ٹوکری چک لیائی۔ اوس کیسر رنگا جاپانی پھل کٹ کے پلیٹ وچ سجا دتا۔ کیلا ادھا چھل کے میرے ہتھ پھڑا دتا۔ اسیں دوویں جنیاں پھل کھاندیاں لان دی نِگھی دُھپ وچ بیٹھیاں اج صرف ثریا دے حال تے کلپدیاں رہیاں۔ ثریا گھٹ پڑھی لکھی' بے وادتے بے واج زنانی--- اسیں اوہدے لئی کجھ کرنا چاہیے وی تے نہیں کر سکدیاں کیوں جو اوہدا بندہ سیاسی قیدی اے تے اسیں دونوں گورنمنٹ دیاں نوکر--- ان پانی ہر جیوندے جی نوں چاہیدا اے۔

ہاں--- میں ایہہ دسناتے بھُل ای گئی پئی تسلیم نے ون پونے پیار پالے ہوئے نیں۔ بندیاں توں بعد جیہڑا پیار بچدا اے اوہ کتیاں بلیاں تے خرچ کر دی اے۔ اوہنے اِک چٹا دُدھ سپینیل رکھیا ہویا اے' جیہنوں اوہ پل پل آہندی تھکدی نہیں۔ پل دے چوری ہون دا خطرہ وی ہر ویلے رہندا اے۔ پل سچ مچ پل ای اے' موتی وانگر چمکدی جت۔ اوہ ہر آندے جاندے دے

پیراں نوں سُنگھ سُنگھ کے کلول کردا تے لوٹ پوٹ ہوندا اے۔ بڑا ماڈل PET اے۔ تسلیم بلی دا اک کالا بھور بلونگڑا وی رکھیا ہویا اے۔ جیہنوں جیہدی کیہدی گودی وچ بہن دا چاچڑھیا رہندا اے۔ ایس بلونگڑے نوں کوئی پچھے نہ پچھے' اوہ میاؤں میاؤں کردا لال لال اکھاں نال آپ پچھن لگ پیندا اے۔

"کیوں--- تُسیں مینوں پچھدے کیوں نہیں۔ ایس لئی پئی میں کالا آں؟" تسلیم نے بلونگڑے داناں وی کالو رکھیا ہویا اے۔

تسلیم دے مقابلے وچ میرے کول اینا فالتو پیار نہیں جس نوں میں پالتو جانوراں تے لُٹا سکاں۔ سگوں بندیاں لئی پورا نہیں کر سکدی۔ ایس لئی میں جد کسے پالتو جانوراں والے گھر جانی آں تے ڈاڈھی اکتا ہوئی آں۔ میں ایہہ نہیں کر سکدی پئی۔

"LOVE ME LOVE MYDOG"

میتھوں ایہہ نہیں ہو سکدا۔ پالتواں لئی میرا فوری رد عمل چنگا نہیں ہوندا۔

تسلیم نوں میری ایس عادت دا پتا اے۔ سو اج اوس ہمیش دی طرحاں میرے گھر وڑدیاں ای کالو بلونگڑے نوں پھڑیا۔ گرل تے جالی والے برانڈے وچ تاڑ کے باہروں کُنڈا مار دتا۔ پر ل میرے رکھے سبھا توں مایوس ہو کے لان وچ اُگے درختاں بوٹیاں ول ٹُر گیا تے ٹنگ ٹچک کے موڈاں اتے مُوتر ن لگ پیا۔ میں پر ل دی (Frustration) نوں تاڑدیاں ہویاں تسلیم دیاں گلاں سُن رہی ساں کہ اینے وچ کسے کال بیل (Call Bell) وجائی۔ تسلیم چھیتی نال اُٹھ کے چلی گئی تے میری نگاہ (Frustrated) پر ل ولوں ہٹ کے گرل پچھے تڑے کالو ول جاپئی۔

کالو اِک پل لئی چین وچ نہیں سی۔ اوہ بندی خانے وچوں باہر آن لئی انج تڑف رہیا سی جیوں زندگی لئی ہتھ پیر مار رہیا ہووے۔ کدے پنجیاں پرے چڑھدا چڑھدا جالی دے اپر تائیں اپڑ جاندا تے ڈھے پیندا۔ کدے ادھ وچالے

جا کے تھُوتھنی جالی اُتے رگڑدا تے پھیر بھُنجے آ ڈِگدا۔ کدے سجے پاسے نسدا تے سُنگھدا تے کدے کھبے پاسے ہتھ ماردا تے چیخدا۔ کدے بوہے دی تھلویں وِتھ وچوں سارے دا سارا باہر آون دا جتن کردا--- پھیر برانڈے دی دُوجی کُٹھے جا کے نویں سریوں نس بھج شروع کر دیندا۔ اوہ ہولی ہولی رو وی رہیا سی پر بوہے دی گرِل تے بریک جالی--- بُوہے دے باہر وجیا لوہے دا کنڈا اِک نکے بلونگڑے توں کھُلھ نہیں سن سکدے، پر کالو جان دی بازی تائیں جتن جتن سی--- چڑھدا سی ڈھیندا سی، نسدا سی بھوندا سی۔ بجیوں کھبے تے کھبیوں سجے۔ نس نس کے روندا سی تے اپنا آپ کھوہندا سی۔

پھیر بلونگڑے دی وہی سٹھاں ستراں مِنٹاں دی سخت محنت تے کشمکش نال بت تھک ٹُٹ گئی تے میں ویکھیا پئی ہفیا ہویا کالو بُوہے دے نال لگ کے بہہ گیا اے تے اوہنے اپنا لہو بھریا ہھٹل ہتھ بُوہے دے وِتھ وچوں باہر لمکا دِتا اے۔

باہر جتھے آزادی سی۔ مرضی دی کھُلھ سی۔ نگھی نرم دُھپ تے پتیاں نال کھیڈدی نرول واء سی۔

۱۹۸۹ء

ہِردے وِچ تریڑاں

گولی وجدی تے گھُگی نال ای پھڑک کے ڈِگ پیندی، دُوجا ساہ نہ لیندی، ایہہ پھٹ اوس نوں اوہدے نال اُڈن والیاں لایا سی۔ اوتر جانے چیلاں کانواں وَیر کمایا سی جیہڑے اوہدے جیہے پکھُو سن۔ نیلے امبراں تے سبک ہواواں نال ڈولن والے پنچھی اوہدے آہلنے تے اوس دن توں اکھ رکھی بیٹھے سن جس دن اوس پہلا آنڈا دِتا۔ اوہدی بلانُوں..... اوہ سارے جگ ولوں نچنت اپنے آہلنے وچ بیٹھی آنڈے سی رہی سی، آل دوالے جو کُجھ وی ہو رہیا سی اوہنوں کیہ---؟

اپنے جنے دی گل چیتے رکھ کے اوس ارجن دے رُکھ وچ آہلنا پایا سی۔ ارجن جیہدا دُوجا ناں سُکھ چین وی اے۔ اوہ جاندی سی پئی سُکھ چین دا سنگھنا رُکھ اوہدی راکھی کرے گا۔ سریاں وانگوں کول کول پروئے پتیاں وچوں کسے کاں چیل دی نگاہ نہیں لنگھ سکدی۔ اوہ بنا کسے دی بھیڑی اکھ پیاں آنڈیاں چوں بچے کڈھ لے گی۔ اوہدا آہلنا چُوں چُوں دے ازلی گون نال بھر جائے گا تے جدوں اوہ وڈے ہو کے گھگو گھُو--- گھگو گھُو..... حق ہو، دا پریم الاپ کریا کرن گے تے اوہنوں ایہہ سیہان نہیں ہو سکنی پئی ایہہ امر گون میرے جائے گا رہے نیں--- یاں کسے ہور گھُگی دے۔ اصل وچ ساریاں گھُگیاں اکو ای لے وچ اک سنیہا گاوندیاں نیں۔ مُڈھلی سچائی دا گون..... امن، صلح تے پیار دا گون، حق ہو۔ حق ہو۔

بلی دے ڈر توں اوس پتلی چھمک دے سرے کول کر کے آہلنا بنایا سی..... اپنے تے جاتکاں دے بچا دا کوئی بندوبست نہیں سی چھڈیا..... سُکھ چین دی چھانویں انساناں دے نکے نکے بال سکولوں پرت کے چنگا رولا رپا کردے..... گھگی نوں ایہہ بال اپنیاں ون پونیاں کھیڈاں کھیڈ دے بڑے پیارے

لگدے..... اوہدے ہر دے وچوں سیساں نکلدیاں..... نیانے وی گھگی نوں آہلنے وچ آوندیاں جاندیاں ویکھ کے ڈاڈھے خوش ہوندے۔

ایہ نیانے اوہنوں تے اوہدے جنے نوں چراں توں پچھاندے سن۔ جدوں اوہ دوئے جی نیلے آسماناں وچ سبک اُڈاریاں ماردے سن۔ بال تکدے سن۔ جد شام ویلے سارے دن دی کلفت دُور کرن لئی دوویں جنے اُچے سفیدے دیاں پتلیاں ٹہنیاں تے بہہ کے پینگھ دے ہُلارے لیندے سن اوہ رِیجھ نال ویکھدے تے اِک دُوجے نوں وکھاوندے..... اِک دن تے اِک مَلوک جیہی کُڑی نے اچن چیت آکھیا۔

"ہائے..... کاش..... ! کاش --- ! میں گھگی ہوندی۔"

"نہ پُتر..... ! رب نے تینوں اشرف المخلوقات وچ پیدا کیتا اے..... شُکر کر....." ایہہ کُڑی دا پیو سی جس دھی نوں کفران نعمت توں ہٹکیا..... اینے وچ ساہمنے کالج دی بلڈنگ وچوں کلاشن کوف دا فائر پرنالے وانگر کھُل گیا' تڑتڑ' تڑتڑ' تڑتڑ..... تڑتڑ' تڑتڑ' تڑتڑ' پیو دھی نس کے کوٹھی دے اندر وڑ گئے۔ گھگی تے اوہدا گھر والا وی اسماناں ول اُڈ گئے..... ایہہ فائر اوہناں اُتے نہیں سی..... ایہہ تے سجے پاسیوں کھبے پاسے تے کھبے ولوں سجے پاسے گولیاں چل رہیاں سن۔ گولیاں کنی دیر مینہ وانگوں وردیاں رہیاں۔ پکھو امبراں تے اُڈاُڈ کے کاہلے پین لگ پئے۔ انھیرا ہوندا آوندا سی۔ سون بھن دا ویلا سی دھرتی ولے امن نہیں سی ہو رہیا..... ہووے تے کیہ ہووے.....؟ اج دی رات اوہ کیہڑے رُکھ دی کیہڑی ٹہنی دے ڈیرا لاون گے..... گھگیاں دے جوڑے نوں چتا لگ گئی۔ اُڈدیاں اُڈدیاں سکھ چین دا ہریا بھریا بوٹا نظریں پیا۔ دوویں جنے اگڑ پچھڑ اترے تے رُکھ وچ لُک کے بہہ گئے۔

نر گھگی نے اپنی گھر والی نوں آکھیا۔

"بھاگوانیں..... ایسے رُکھے آہلنا پالئیں..... سوہنا ساوا رُکھ اے لکویاں گٹھاں والا۔"

گھگی نیندر بھنی واج وچ اتر دتا.....

"ہلا ہُن سوں رہ..... رات چوکھی ہوگئی اے۔"

"بھلیئے لوکے..... ! مینوں نیندر نہیں پے رہی..... دل نوں چتا جیہی اے..... خورے کیہ ہونا اے..... اک تے ایہہ گولیاں چلنوں بس نہیں ہوندیاں..... بندیاں دی مت نوں کیہ ہویا.....؟ دوویں پاسیوں لگے ہوئے نیں....."

"سانوں کیہ.....؟ کھان کھسماں نوں" جنی نوں سون دی پئی ہوئی سی۔ نیندر سی کہ گھوگھٹ چڑھی آ رہی سی.....

کُجھ چر پچھوں اک وڈا دھماکہ ہویا۔ "ڈھا....." رُکھ ہل گئے' کدھرے وڈا بم پھٹیا سی۔ رُکھاں اُتے سُتے سارے جنور چیکاں ماردے انھے واہ اُڈن لگ پئے..... اِک دُوجے نال کھہندے..... ٹکراں ماردے نھیرے وچ ٹھوہ لبھدے..... ہر شے کمبدی لگدی سی..... خورے بھوچال آیا سی یاں قیامت سی..... لوکیں گھراں وچوں باہر آکے رولا پا رہے سن۔ پھیر سڑک تے سائرن وجاوندیاں گڈیاں نسن لگ پئیاں۔ "اودو..... اودو..... بڑی کھپ سی ہر پاسے گڈیاں تے بندیاں دی کرلاٹ رات ساری کسے پکھو دی اکھ نہ لگن دتی۔ تھکی ٹُٹی گھگی وچاری کمبدیاں اُونگھ دیاں اُڈیک رہی سی۔ اپنے جنے نوں جیہدی نیڑے تیڑے کوئی اُگھ سُگھ نہیں سی۔ دھماکے مگروں جیہنوں جتھے تھاں لبھی ٹک گیا۔ قیامت دی گھڑی تے لنگھ گئی پر اپنے پچھے چیکاں تے وین چھڈ گئی۔ ولاں وچ ڈرنے ڈیرے لا لیے۔

رب رب کر کے تڑکا ہویا۔ بانگی بانگ دتی۔ چڑھدے ول چٹیائی کھنڈ گئی۔ رشماں نے ہولی ہولی انھیرے نوں چٹ لیا۔ چڑی چڑنگ چہکن لگ پئے..... گھگی اپنے جنے دی بھال وچ الیدھر اودھر اُڈی..... تاہیوں پتہ لگیا جے سکھ چین دے تھلے چھوٹے وڈے سبھے کھلوتے نیں۔ اِک بال آکھ رہیا سی.....

"ابا..... فاختہ کا دھماکے سے ہارٹ فیل ہو گیا ہے۔"

"چھڈ یار کاکے! وڈیاں وڈیاں گلاں نہ کریا کر" کاکے دے پیو پیر نال گھگھی دے جنے دی لوتھ نوں ہلایا..... کاکے نے چھیتی نال پیو دا پیر پراں کر کے گھگی دے جنے دی لاش نوں چک لیا۔

"ابا..... میں سچ کہتا ہوں..... اس کا ہارٹ فیل ہوا ہے..... ورنہ رات کو نہ آندھی چلی..... نہ بارش ہوئی..... نہ سردی زیادہ ہے نہ گرمی....." کاکا اپنے آپ نوں..... 007 ..... توں چھوٹا جسوس نہیں سی سمجھدا..... پیو گل ٹوکی۔

"اوئے آخو..... دہل کے مر گیا وچارا پکھو..... ہور کیہ.....؟ بس دن پورے ہو گئے..... ایہنوں اودھر سٹ آ....." پیو نے پرانہہ گھاہ بوٹیاں ول اشارہ کر دیاں آکھیا۔

"نہیں..... میں اس کی قبر بناؤں گا۔"

"کیوں.....؟"

"اس لیے..... اس لیے....." کاکے نوں وجہ دسنی نہیں سی آ رہی۔ اینے وچ کاکے دی ماں کُرلاوندی آ گئی۔

اوہدے سرتے چادا پلاوی نہیں سی۔

"ویکھو تے سہی..... راتیں کنے بندے مر گئے نیں بمب نال....." ماں دے ہتھ وچ اج دا اخبار سی۔ اوہ پڑھدی پڑھدی لگی آوندی سی۔ خوند کول آ کے کھلو گئی۔ کاکے نوں اپنی پئی ہوئی سی..... اوہ پیو نوں اپنے ول کھچ رہیا سی۔

"چلو..... چلو..... ابا..... فاختہ کی قبر کھودیں..... نہیں تو اس کو بلی نوچ لے گی..... چیونٹیاں کھا جائیں گی....."

"کھانے دے یار....."

پھیر پیو پُتر رل کے لانبھے اک نکا جیہا ٹویا کھٹیا..... کاکے گھگی دے جنے دے مُردے نوں ٹوئے وچ رکھ کے اُتے سکھ چین دے پتر پا دتے اُتے مٹی پا

کے ڈھیری جیہی بنا دتی۔ فیر پانی تروکدیاں آکھیا۔

"میں اس پر پودا بھی لگاؤں گا..... نرگس کا پودا لگاؤں گا۔"

"نرگس کا کیوں یار.....؟" ابے پچھیا۔

"نرگس آنکھ ہوتی ہے نا.....!" کاکے اُتر دتا۔

"بال نوں بہت ذہین نہیں ہونا چاہیدا۔" پیو نے اکتا ہو کے آکھیا..... ہُن سارا ٹبر اخبار دوالے سی.....

"باہر دی اگ اندر آوڑی اے۔" پیو رنج ہو کے گجیا "اسیں اگ نال کھیڈ رہے آں....."

"پُٹھے سِدھے مسئلے پیدا ہو گئے نیں۔ حرام موتاں مر رہی ہے دنیا۔" بالاں دی ماں چوکھی پریشان سی.....

"اوہ تے شہادتاں آکھدے نیں۔" وڈی کُڑی رائے دتی۔

"اوہ کون.....؟ کُڑی ماں دی گل نہ گولی سگوں پیو نوں پچھیا۔

"اُنج مرن والیاں نوں اسیں کیہڑے کھاتے سٹاں گے؟"

"مظلوم نیں وچارے۔" پیو دا پورا دھیان اخبار ول سی۔

"کیہ مظلوم دا کوئی درجہ نہیں.....؟"

"موت دے درجے مقرر کرنا مولویاں دا کم اے..... میں تے اک ماڑا جیہا اُستاد آں۔"

"ہائے..... ہائے گھر نہ رہوے ظالماں دا..... کاکے دی ماں اخبار وچ چھپیاں تصویراں ویکھ ویکھ کے کلپی جاندی سی۔ کاکے نوں ہرکھ لگا ہویا سی پئی دوجی گھگی دا کیہ بنے گا جیہڑی ہُن کلی رہ گئی سی؟

کئی دیہاڑے لنگھ گئے۔ گھگی کلم کلیاں آلھنے دے تیلے جوڑے۔ آلھنے ونوں نچنت ہو کے اوس آنڈے دِتے تے فیر سین بہہ گئی.....

اک سویرے اوہ دانا پانی کر کے پرتی تاں فیر تڑتڑ دانے بھجن لگ پئے۔ گولیاں اج چوفیروں ورھ رہیاں سن..... کالج دے منڈے، کُڑیاں تے راہی

نس نس کے لک رہے سن۔ گھگی وی آہلنا چھڈ کے اُڈ گئی۔ گولیاں دا مینہ تھمیا تے اوس ویکھیا پئی کاں چیلاں اوہدے سکھ چین دوالے ہوئے ہوئے نیں..... اوہنوں اپنے آنڈیاں دی چنتا ہوئی..... اوہ ڈھیم وانگوں کانواں چیلاں وچ ڈِگی۔ سارے اوہدے مگر پے گئے۔ کسے ٹھونگا مار کے اوہدے بازو وچ چھیک پا دِتا۔ اوہ بھٹڑ ہو کے تھلے ڈگ پئی۔ کاں ہُن وی اوہدے اُتے چکر لا رہے سن اوہ جان بچان لئی کول کھڑے بانساں دے بڑے وچ لک گئی۔ بڑے اندر کاں چیلاں نہیں سن آ سکدے۔ بلی وی نہیں سی آ سکدی۔

گھگی شاماں تائیں اوتھے بیٹھی رہی۔ باہر اجھک اجھک کے گولیاں چلدیاں رہیاں اوہنوں اوس ویلے دی اُڈیک سی جد کاں چیلاں آپو اپنے ٹکانے بہہ جان..... بڑے چوں باہر نکلنا وی سوکھا نہیں سی..... بھٹڑ بازو وڈے کھنب کھلر کے پکھا جیہا بن گیا سی..... پیڑ دیاں چھٹریاں ہر دے نوں ٹُنب رہیاں سن.....

تکالاں ہوئیاں تے اک وارگی چپ چان ہو گیا تے تاہیں مییں بانگی بانگ دِتی.....

"اللہ ہو اکبر..... اللہ ہو اکبر"

گھگی ڈگدی ڈھیندی بڑے وچوں باہر آ گئی۔

خورے کاکے اوہنوں کنج ویکھ لیا۔ اوہ کوٹھی وچوں دہائی دیندا بھجا آیا.....

"ابا..... ابا..... دوسری فاختہ بھی مر رہی ہے۔"

"نہ جا..... نہ جا باہر نہ جا بیٹا..... گولیاں چل رہی ہیں۔" کسے اوہنوں باہر آن توں ہٹکیا۔

کاکے گھگی نوں بک وچ لے کے پولے پولے بُلھیں چمیا.....

"میں اسے مرنے نہیں دوں گا..... نہیں مرنے دوں گا اسے۔"

کاکے دی باجی چھیتی نال پیالی وچ پانی لے آئی۔ گھگی دی چنج کھول کے سنگھ وچ پانی پایا۔ فیر دوواں بھین بھرا رل کے بھٹڑ کھنب نوں اِکو جیہا ٹکانے

کیتا۔ کوڑا تیل تے ہلدر گھول کے زخم تے لا کے پٹی بنھ دتی۔ راتیں اپنے کمرے وچ نکھی تھاں ٹوکری ہیٹھ ڈک دتا۔ چولاں دیاں کنیاں کھلار کے اک گُٹھے پانی دی پیالی رکھ دتی۔

کاکا ادھی رات توڑی اُٹھ اُٹھ کے بیٹری بال بال گھگی نوں ویہندا رہیا۔ بیٹری دی ہر لاٹ تے گھگی اکھاں کھول دیندی۔ کاکے نوں تسلا ہو جاندی پئی سبھ ٹھیک اے۔

سویر ہون تائیں اوہ جیوندی جاگدی سی۔ کاکا سکول جان لگیاں گھگی نوں باہر لان وچ خالی پئے کُکڑیاں دے وڈے پنجرے وچ ڈک گیا تاں جو اوہ کھلی ڈُلھی پھر ٹُر لوے۔ نالے دُھپ دیاں کوسیاں رِشماں اوہدے دُکھیا پنڈے نوں ٹکور کردیاں رہن۔

سکولوں پرتیا تے پنجرہ خالی سی۔ کاکے دیاں اکھیاں وچ ہرکھ تے ہنجواں جھولا جیہا پھیر دتا.....

کتھے گئی.....؟ کنڈی کِنّ کھولی.....؟ اوس پنجرے دے چاروں بنے پھر کے کھوجیا..... پنجرہ ہر پاسیوں بند سی..... فیر اوس بانساں دے بڑے کول جا کے سد ماری "شش..... ششت" گھگی ڈولدی ڈولدی باہر آ گئی۔ ہُن اوہدے دُوجے بازو وچوں لہو سم رہیا سی' تے اوہ بڑی اوکھی ٹُردی سی..... کاکے فیر اوس نوں بک وچ لے لیا تے بھین نوں سدیا.....

"باجی..... باجی" باجی چھیتی آ گئی۔

گھگی دا دُوجا بازو چیرواں بھٹڑ سی۔ کاکے اک واری فیر دماغ دا ٹل لا کے پنجرے نوں ہر پاسیوں ویکھیا۔ اِک تھاں توں جالی چنگی موکلی سی۔ تاراں وچ پھسے کُولے پراں نے شہادت دِتی پئی گھگی ایسے دھروں نِکلدی زخمی ہوئی اے۔ ہور کسے نہیں کیتی۔ کاہل وچ کاکے دا ایدھر دھیان نہیں سی گیا۔

"آزاد پنچھی پنجرے وچ نہیں رہ سکدے۔ ویر۔" باجی ہلدر تیل دی پٹی کردیاں کاکے نوں دسیا۔

"فاختہ تے بالکل نہیں رہ سکدی قید وچ۔"

"کیوں؟"

"ایہدا دوجا ناں آزادی اے کاکے۔"

"اچھا---؟ جب اسے آرام آجائے گا۔ باجی تو میں آزادی کو آزاد کر دوں گا۔" کاکا حیران سی۔

"وعدہ--- کاکے---؟" باجی کاکے توں پچھیا۔

"ہاں---" کاکے اکھاں چک کے بھین ول تکیا۔

"پکا"--- باجی نکے ویر دیاں اکھاں وچ اتھرو ویکھ کے کمب گئی۔

"ہاں پکا"--- کاکے سرتوں پیر تائیں ٹل لا کے اُتردا تے گھگی نوں رات لئی ٹوکری تھلے ہوڑ دتا۔ اوہ بڑا دلگیر سی۔ اِک ڈوہنگا اُودریواں اوہدے اندر باہر ہلُو نے مار رہیا سی۔

اج دی رات خورے کیہ ہویا.....؟ کاکے نوں بڑی گوہڑی نیندر آئی۔ خورے پچھلی رات دا جگراتا سی یاں گھگی دے نُڑ چھٹڑ ہون دا غم سی جے اوہ ٹُٹ بھج کے سوں رہیا۔

اگلی سویر..... اکھ کُھلدیاں سار اوس پہلا کم ٹوکری چکن دا کیتا۔ گھگی موئی پئی سی..... پتہ نہیں کد دی.....؟

"آزادی مر گئی باجی۔" کاکا چیک مار کے بھین نال چمبڑ گیا۔ "آزادی مر گئی۔ باجی۔"

"آزادی مر گئی۔"

کاکے دا رون ولکن تے چانگراں پوری کوٹھی وچ کھلر گئیاں..... انگریز ویلے دے ایس بنگلے دیاں اُچیاں گنبدی چھتاں والے کمرے گونجن لگ پئے۔

"آزادی مر گئی..... آزادی مر گئی....."

"کیہ ہویا---؟ کیہ ہویا---؟"

پیو ماں اُبڑواہے نسے آئے--- سویرے سویرے کاکے دیاں کوکاں نے گھر دے شیشے وانگ چُپ ماحول نوں تریڑو تریڑ کر چھڈیا سی۔

اج اوہناں کاکے نوں سکول نہیں گھلیا..... ایس لئی نہیں کہ گھگی مر گئی سی تے نِکا اُداس سی..... ایس لئی پئی اج سڑک تے اگ ورھ رہی سی..... فائرنگ والے اگلے پچھلے ریکارڈ ٹُٹ رہے سن..... گولی انھے واہ چل رہی سی۔

سجیوں کھبے..... تے کھبیوں سجے.....

کھبیوں سجے..... تے سجیوں کھبے.....

۱۹۸۹ء

سردل

جدوں اونسیاں دا اعتبار نہیں رہندا اودوں بندہ زمین تے اپنے پیریں کھلو کے چوفیرے نویں نگاہ ماردا اے۔ تدوں اوس تے حق تے سچ دے نویں بھیت کھلدے نیں۔

پھیجاں دے اودریویں دا کوئی مُہاندرا نہیں سی بن رہیا پر اوہ ہے سی' ہردے وچ کوئی چا' کوئی سدھر' کوئی یاد سی' جیہڑی ہواڑھ وانگر رُکی نکلن نوں راہ منگ رہی سی۔

چراں توں پیکے جان نہیں سی ہو رہیا۔ سوہرے گھر رہندیاں ورھے تے ورھے لنگھ رہے سن۔ جدوں دا رفیق باہر دے ملک وچ کماون کھٹن گیا سی' سوہرا پنڈ اُکا سوہرا پنڈ ہو کے رہ گیا سی۔ اوہدے دل دے بُوہے باریاں وچوں آون جاون والے اک واری فیر پیکے پنڈ دے واسی سن۔ سکے' اوپرے' دُور دے نیڑے دے سبھے ساک چیتے آوندے۔ دنیں راتیں جھولے پیندے۔ انج سس پھیجاں نوں پیکے نالوں وی بُہتا پیار کرن لگ پئی سی۔ ہر ویلے صدقے واری جاندی۔ پرچھانویں وانگوں نال رہندی۔ ایہہ جاندیاں ہویاں پئی پھیجاں اُتے عمر دی شکل دوپہراے' اوہ بہندیاں اُٹھدیاں آکھدی۔

"ویکھیں دوہتی۔۔۔ اندر کلی نہ بیٹھیں۔"

"تے..... ہُن گوہے کوڑے لئی تینوں باہر جان دی کیہ لوڑ اے۔ رفیق نوں رنج ہوئے گا۔ میرا پُتر درماں دیاں بوریاں گھلدا اے' توں رانی بن کے رہیا کر۔"

"بُہتا بروہاں وچ نہ کھلویا کر' ویکھنی پاکھنی ایں' نظر لگ جائے گی۔"

سساں اڈیاں چنگیاں ہو جاندیاں نیں' پھیجاں تے کیہ کوئی وی نونہہ نہیں سوچ سکدی۔ رفیق دے جان نال گھر دی سیاست اچن چیتی بدل گئی سی۔ ہر

پاسا ٹھنڈا تے موکلا ہو گیا سی۔

پھیجاں کُجھ چر تے چنگی موج لئی۔ فیر اوہدا جی اوبھڑ گیا۔ کھلیاں کھیتاں باگاں وچ جان نوں رُوح تڑفن لگ پیا۔ گھر دی وگلن سوڑی پین لگ پئی۔

سیانی سس پھیجاں نوں ماپیاں ول ایس توں نہیں سی گھلدی پئی میرے پُتر دی کمائی ماپیاں ول کھا ہنڈھا آوے گی' اُتوں مونہہ چت لگنی اے..... خورے۔ خورے کوئی نواں پواڑا کھڑا ہو جائے..... نت گلاں سُننے آں' پئی باہر گیاں دیاں رناں پچھے یار پال لئے نیں۔ یاراں نوں مال کھواندیاں نیں تے عیش لُٹدیاں نیں۔ ایس لئی پھیجاں دی سس پھیجاں دی پُوری راکھی کردی۔ راتیں اُٹھ اُٹھ منجا ٹوہندی تے پھیجاں تربھک کے پُچھدی۔

"کیہ گل اے چاچی.....؟"

سس کول کئی گھڑے گھڑائے جواب ہوندے۔

"مینوں لگا جیویں توں ماندی ایں۔ پاسے کیوں لینی ایں اینے.....؟"

"نیندر نہیں آوندی..... خورے کیوں۔۔۔؟"

"روز ای انج ہوندا اے؟"

"آہو روز ای انج ہوندا اے۔" پھیجاں مگروں لاہن دی کالھ کردی۔

"پھا۔۔۔! توں مینوں پہلاں کیوں نہ دسیا۔"

"ایویں۔۔۔"

"تے ایویں کیوں....."

مائی نے مونہہ وچ بُڑ بُڑ کر کے کوئی کلام پڑھیا تے لمی چھو نال پھُوک ماری۔

"بھلکے میں تینوں مُلاں کولوں تویت لیا دیاں گی فیر خیراں مہراں ہو جان گیاں۔"

"نہیں چاچی..... مینوں کُجھ نہیں ہویا..... میرا ابے ہوراں نوں ملن نوں جی کردا اے۔ ماں وی بڑی یاد آوندی اے' چھوٹی بھین ماکھو تے وِیر

فاروق' وڈا بھاتے بھابی تے نِکا بھتریا مانوں....."
مانوں تے آکے بھیجاں وِلکن لگ پئی۔

"چاچی! میں حیران آں پئی ایہہ سارے جنے اپنے چیتے کیوں آون لگ پئے نیں۔ جدوں رفیق ایتھے ہوندا سی' اودوں میرے دل وچ کوئی مہاندرا ایڈا گُوڑھا نہیں سی' ہُن تے مینوں اپنی آپاں صغراں وی بہت یاد آوندی اے۔ اوہدیاں گلاں کناں وچ گونجدیاں نیں..... کِنا علم اے اوہدے کول۔ آپا صغراں کیڈی بہادر بُڈھی اے۔ میں سیت پُور جاناں اے چاچی' آپاں جی کولوں ہور بہت کجھ پچھنا اے....."

نونہہ دے موہنوں اینا سچ سُن کے سس سن ہو گئی۔ پل کُو اجے رہی' فیر ٹھنڈے سبھا نال آکھیا۔

"بس..... گل مُکی..... جے تیرے پُھکڑ کوئی بال نیانا ہوندا تاں توں اوہدے موہ وچ رُجھ جاناں سی۔ ہُن کیہ ہووے' رفیق چندرے دی روزی رب سمندروں پار کھلاری اے..... ہلا..... توں بہتا سوچیا نہ کر' کُڑیے..... آپاں اِنج کریے پئی تیرا چاچا تحصیلوں تریک بُھگت کے مُڑ آوے تے آپاں گیاں جاواں گیاں۔ تیرا پیکا پنڈ کیہڑا دُور اے۔ اک راتیں گڈی چڑھیے دُوجی شامیں اپڑ جائی دا اے۔ پلے پیسے ہون تاں کوئی تھاں دُور نہیں۔ دووے جنیاں رَل مِلا کے پرت آواں گیاں۔"

"میں تے گھٹو گھٹ مہینہ رہواں گی۔" بھیجاں فیر سچ بولیا۔

"مہینہ دن میں تے تیرے نال نہیں رہ سکدی' بھیجاں۔"

"چاچی---! توں مینوں چھڈ کے آجاویں۔ میں ماں نال رج کے گلاں کرنیاں نیں تے آپاں صغراں کولوں مسئلے پُچھنے نیں۔ اوس نوں دین ایمان دا بہت پتہ اے!"

"لئو..... ہور سُنو..... آپاں صغراں نمانی نال کیہ لاگا دیگا تے نالے اک گل یاد رکھ' دھیے' ویاہیاں وریاں کُڑیاں بہتا چِر پیکے گھر نہیں سوہندیاں' لوکی

گلاں کرن لگ پیندے نیں۔ نالے رفیق دا پیسہ دھیلا خط پتر تیرے ناں آوندا اے۔ اگوں بنک وچ حساب کتاب وی تیرے ناں ہویا۔ مُنڈے نوں بتھیرا آکھیا پئی کُڑی دے ناں کتاب نہ کھلوا پر بھلا ہووے خیر..... تیرے گوچرے کئی کم ہو گئے نیں۔"

بھیجاں نچنت ہو کے پاسا موڑ لیا۔

اگلے دیہاڑے پیشی ویلے بچی کھچی رفیق دی چٹھی تے ویہہ ہزار روپے دا بنک ڈرافٹ آگیا۔ بھیجاں نوں پیسیاں دے نال نال پیکے جان دی خوشی وی چڑھ گئی۔ چٹھی وچ اک گل ماڑی سی' رفیق چٹھی وچ پارسل دا سنیہا دِتا سی۔

"ہُن پارسل اُڈیکنا پئے گا۔ رب کرے پارسل چھیتی آجاوے..... نالے رب کرے ابا..... یاں ماں مینوں آپے لین آجان۔ سارے کم آپو آپ ہو جایا کرن تاں کِنا سوکھا ہو جاوے سبھ کجھ....."

بھیجاں پنڈ دیاں پنج جماتاں پڑھی ہوئی سی۔ تھوڑی بہت حرف شناس سی تے گزارے جوگا اکھر پتروی کر لیندی سی۔ حق ناحق دی پچھان کران وچ بہتا ہتھ اوہدی اُستانی صغراں بی بی دا سی۔

صغراں بی بی خوند مرن مگروں دُوجا نکاح نہ کیتا تے دونہہ بالاں نوں پالن لئی ڈسٹرکٹ کوٹ وچ استان گیری کر لئی۔ بھیجاں دے پیو قادر بخش نے اپنے ڈنگراں دی پُرانی حویلی لپا پوچا کے صغراں بی بی نوں ٹکانا بنا دِتا تے انج صغراں بی بی اوہناں دی گوانڈھن تے ہر ویلے دی ساتھن بن گئی۔ بھیجاں دی ماں قادر بخش دی ایس وریا دلی توں سڑی بھجدی تے سبھی متاں صغراں کسے دن اوہدی سونکن نہ بن جاوے پر اوہ اپنے آدمی دی طبیعت توں واقف سی۔ اوس دیہاڑے تے اوہ اُکی بے فکری ہو گئی جس دیہاڑے قادر بخش بھری پرھیا وچ اُچے بلارے نال آکھیا۔

"میں جاننا آں پئی لوک ایس پنڈ وچ سکول کھلن نہیں دیندے' متاں دھیاں بھیناں نوں دین ایمان دی مت نہ آجاوے..... صغراں بی بی.....

ساڈیاں دھیاں بھیناں نوں مت دین آئی اے۔ ایہہ ساڈی وڈی دھی بھین اے، جیہڑا کوئی ایس نوں گل کرے گا' اوہدے نال میں نبڑاں گا۔"

پھیجاں دے پیو قادر بخش توں سارا پنڈ تربھکدا سی، کیوں جو اوہ پڑھیا وچ کھڑا سبھ توں وکھرا نظر آوندا سی..... اُچا لما..... تگڑا، وج گج کے گل کرن والا۔ پنڈ دے وڈ وڈیرے تے نمبردار اوہدا چنگا آدر کردے سن۔ کھری تے کھلون والا بندہ طبیعت دا کبا ہوندا اے۔

اِنج صغراں بی بی وی رجھی گلی ہوئی ٹھنڈے پنڈے دی زنانی سی۔ اوس پھیجاں تے ہور کڑیاں نوں اوہو مت دتی جیہدی سدھی پدھری عام زندگی لئی لوڑ ہوندی اے۔

"جر کے رہنا چاہیدا اے..... کر کے کھانا چاہیدا اے۔ دھیاں بھیناں جدوں ماپیاں دی سردل ٹپ لین، اوہناں لئی ہیکے پنڈ دے پینڈے مک جاندے نیں۔ سوہرے گھر دی سردل سر رکھن لئی ہوندی اے، اُلانگھن لئی نہیں۔ فیر حق کیہ اے، ناحق کیہ اے--- حق دی لیہہ کدوں کمزور پینا شروع ہوندی اے، فرض نوں چاہیدا اے پئی اوہ حق نوں ڈھاہ لوے---"

ایسے طرح دیاں اسارو گلاں صغراں بی بی دا علم سی تے ایہناں گلاں تے اوہ عمل کردی سی۔

ہُن پھیجاں آپا صغراں کولوں ایہہ وی پچھنا چاہوندی سی---

"کیہ میرے دوالے فرض دی لیہہ لگ گئی اے؟ جے میں ایہہ لیہہ اُلانگھ لئی تاں سیتا وانگ راندی جاواں گی..... تے جے راون تے رام میری روایت نہیں تاں ایہہ لیہہ وی میرے مگروں لاہ دیو..... میری وڈی تے بی بی خدیجہ اے۔ بی بی خدیجہ..... بی بی خدیجہ۔"

ایہہ سوچدیاں ہویاں اوس سس ولوں کنڈ موڑ لئی سی' بی بی خدیجہ دے نال نال اوہدا خیال اکو اُڈاری وچ نبی رسولؐ تائیں جا اپڑیا۔ اوس اپنے ہتھاں دے پنجے چم کے متھے نال لائے، محبت عقیدت تے احترام نال اوس نوں کمبنی

چھڑ گئی۔ جیہدے وچ ڈر خوف تے پیار وی شامل سن۔ اوہ بڑبڑائی..... "نبیؐ جی..... مینوں معاف کرنا' میں بندی گنہگار آں پر تہاڈی اُمتن آں۔"

سس نے اوس نوں ٹوہ کے پچھیا۔

"پھیجاں---! کڑے سوں گئی ایں---؟"

"آہو چاچی---"

"آہو چاچی دی کجھ لگدی' مچل مار کے پئی ایں..... آہندی اے ستی آں....." چاچی دی واج وچ طنز سی۔

"کدے سُتا بندہ وی بولدا اے.....!"

"جاگو ہٹی آں۔"

"گھر جان نوں جی کردا اے۔"

"تے ایہہ گھر کس دا اے؟" سس کھجور دی پکھی دا کھلا ہتھ ماریا۔

پھیجاں' سس دے سوال دا کوئی اُتر نہ دتا۔ فیر آکھیا۔

"ہاں..... میں بھلی..... ہُن تاں سون دا مہینہ چڑھن والا اے' اج ہاڑھ دی خورے کیہ تریک اے..... تے اج بھلکے بوری سون والی اے..... اوہدے مگر کلیان..... اگڑ پچھڑ..... اللہ کرے کتیاں دین..... چاچی..... میں رفیق نوں لکھ گھلیا اے پئی آوندا ہویا بجلی دی مدھانی لئی آویں..... چنگا کیتا نا چاچی---؟ تے نالے ہُن دے پھیرے سانوں بجلی لوا کے دے جاوے۔ بجلی تاں مہردین دے ٹیوب ویل تائیں اپڑ دی گئی اے۔ بجلی آ گئی تاں پکھا وی لے لواں گے۔ رنگلا ٹیلی ویژن وی تکاں گے' پھیجاں ایویں ڈبیاں وچ بند پئیاں سڑدیاں نیں۔"

سس دا خورے ڈھونکا لگ گیا سی' نونہہ سس دوواں ہُنجے ہُنجے ڈھارے تھلے منجیاں کیتیاں سن۔ باہر ساون دے پکھ والی ہرڑی رات ٹاویں ٹاویں ورھ رہی سی۔

فیر..... فیر سون لگ پیا..... مجھاں سُو پئیاں' بوہلی' دُدھ تے کھیر دی عام

ہوئی۔ کوٹھے چون لگ پئے۔ چکڑ ہون لگ پئے۔ تیاں پے گئیاں..... ماپے دھیاں نوں پیکے لیاون لگ پئے۔ پنڈاں تھانواں دے لوکاں دے ایہناں دناں وچ چاء تے کم ودھ جاندے نیں۔

پھیجاں لئی ایہہ سون دا پتہ نہیں کنواں سماں سی--- ایہناں سمیاں وچ اوہ ایویں جیویں کھڑی کھڑی پھردی پیکے وی پھیرے لا آئی سی۔ بجتے دن رہن دا چاا جے لتھا نہیں سی تے رفیق وی مڑ پھیرا نہیں سی پایا۔

اوڑک اک دیہاڑے..... خورے کدھروں سورج چڑھیا کہ ابا پھیجاں نوں آپ ای لین آگیا۔ اوہ ابے دے گل لگ کے بڑا روئی۔ اینا پئی گھگھی بجھ گئی۔ موہنوں گل نہیں سی نکلدی تے پتہ نہیں سی لگ رہیا..... کیوں۔

ابے نے پیوواں والا سوال کیتا۔

"کیوں..... میری دھی ایتھے سکھی نہیں---؟"

"ابا!..... میں ایتھے اینی سکھی آں..... اینی سکھی آں پئی رون دا ویلھ نہیں لگدا..... اج خورے کیہ ہویا اے۔"

"کجھ نہیں ہویا۔" ابے اپنی چٹی پگ دے پلے تے دھی دے اتھرو لاہ لئے۔

"ایویں کملی ہوئی ایں' اودر گئی ایں..... ہور کیہ ہونا سی۔ اک واسی روٹی سڑ جاندی اے..... قصور میرا اے۔ تیری ماں مینوں آکھدی رہی اے' ایویں ڈھل کردا رہیا آں' توں چل تیار ہو جا..... اج میں تینوں لے جانا اے' کجھ چر لئی۔ تیری آپاں صغراں وی پکی کیتی سی--- ہن رفیق ای تینوں ٹور کے لیاوے گا' منڈے پکا پردیس مل لیا اے۔"

"رفیق ہن نہیں آئے گا....." پھیجاں اچی دینی بولی۔

"کیہ آہنی ایں.....؟ قادر بخش تڑف کے پچھیا۔

"خیر اے.....؟"

"اوہ پچھلے ورھے دا کراچی بیٹھا اے' اوتھے اوس وپار کر لیا اے تے بھائی

وال دی کڑی نال ویاہ وی کر لیا اے۔"

"کیہ.....؟ توں دسیا..... کیوں نہیں' تیرے سس' سوہرے نوں پتہ اے؟" قادر بخش دے موہنوں گل نہیں سی نکل رہی۔

"آہو..... پتہ اے ابا۔"

"ویکھو یارو..... میری دھی نال دھرو ہو گیا تے مینوں کسے دسیا ای نہیں--- توں وی نہیں کسکی' کڑیئے؟"

"میری گکھن دی جا نہیں ابا تے نالے میں حق دی جوہ وچوں نکل کے فرض دے پینڈے پئی رہی آں..... تساں مینوں ایہو ای سکھایا سی۔"

پھیجاں ہولی ہولی کہہ رہی سی' غم تے غصے نال پیو دے سر پر نوں تریلیاں آرہیاں سن۔

"اسیں سوچدے ساں پئی توں گھر بار دا بہتا ڈاہ کرنی ایں تے دیہاڑی پھیرا لا کے پرت آوندی ایں--- اج چانن ہویا پئی حقیقت کیہ اے.....؟"

قادر بخش کجھ چر لئی چپ ہو گیا تے فیر دھی دے سر تے ہتھ رکھ کے بولیا۔

"دھیے! مینوں تیرے تے مان اے' توں میری چٹی پگ نوں لج نہیں لائی۔ توں میرا شملہ اچا رکھیا اے' توں۔ توں۔"

پیو نے دھی نوں اک وار فیر گل لا لیا تے سبک پیا..... اینے وچ پھیجاں دی سس بڑبڑ کردی اندر آوڑی۔

"بھا جی---! خیریں آئے او.....؟ پھیجاں نوں لین آئے او' لے جاؤ--- میں تے آپ چھڈن آونا سی..... رفیق دا پیو نہیں منیا۔ آہندا اے سیالا لنگھ جان دے فیر سہی..... تہانوں کیہ پتہ..... میں آپ ڈھلی مٹھی رہنی آں۔ منڈے دے وجوگ مینوں روگی کر چھڈیا اے--- ورھیاں پچھوں آوندا اے۔ پنج ورھے ہو گئے نیں ویاہ نوں پھڑوی کجھ نہ ہویا۔ شوہدی دے پیر نہیں لگے۔ اجے اچانویں اے..... تسیں بشک لے جاؤ..... تہاڈا مال اے بابا تسیں جانو۔"

پھیجاں کھڑاک کے ہس پئی۔

”چاچی..... اج میں فیر ماپیاں دا مال ہوگئی۔ سچ آہندے نیں سیانے جیہناں نے جنیاں اوہناں نوں بنیاں' کسے نوں کیہ..... پر ہُن کن کھول کے سُن لئو..... ہُن میں نہیں جانا..... ایتھے رہواں گی..... وج گج کے وساں گی ایتھے..... میں بِتلا بِتلا کر کے پنجاں ورھیاں وچ جیہڑا آہلنا بنایا اے' میں اوہدے وچ رہواں گی..... تے ابا جی تہانوں وی یاد ہووے گا تساں ڈولی ٹوردیاں میرے کن وچ آکھیا سی۔ ”سوہریاں دی سردل توں بار پیر نہیں پاونا..... یاد اے ناں ابا جی؟“

”آہو دھیے مینوں تیرے تے مان اے.....“ اوس ویلے پیو دا اُچا شملہ ہل ہل کے آہو' آہو آکھ رہیا سی۔“

پھیجاں پیو ول تکیاں بغیر اک چڑیا مڑیا کاغذ پھڑایا۔

”ایہہ چِٹھی آپاں صغراں لئی اے..... ایہنوں کھولنا نہ تہانوں میری سونہہ۔“

ہُن پھیجاں قیم ہو کے کھلوتی سی۔ اکھاں وچ اک اتھرو نہیں سی..... اک سار پیو ول تک رہی سی۔

پر ابے پھیجاں ول دھیان کیتے بنا چِٹھی کھول لئی۔ فیر اکھر اکھر کر کے پڑھن لگ پیا' لکھیا سی۔“

”آپاں جی---! تہاڈا کیہ خیال اے ایس مسئلے وچ۔ آپاں جی..... حق دی جُوہ وچوں میرا پیر کد نِکلیا' مینوں پتہ نہیں۔ فرضاں دے پینڈے اوکھے سن' میں جھالن دی پوری کوشش کیتی' ہن... ہُن کیہ آکھیدا اے ایس مسئلے اندر تہاڈی کچی روٹی تے پکی روٹی' تے جنگ نامہ تے بہشتی زیور..... تے حدیث بخاری تے ہور کتاباں.....؟ مینوں دسو..... جے رفیق مینوں طلاق دے دیوے..... تاں میں اوہدے پیو نال حق کر لواں..... اوہ چاہوندا اے.....“

چِٹھی مکی تاں پھیجاں دا پیو بھوں کے منجی تے ڈِگ پیا.....

اوس توں اگلی رات پھیجاں قتل ہوگئی۔

۱۹۸۷ء

پلاکی

عشق تے مُشک لُکایاں نہیں لُکدے۔

شاہدو تے آ کے ایہہ مقولہ فیل ہو گیا۔ کیوں.....؟ جو اوس اک اجیہا فیصلہ کیتا جس دی اوہدے کولوں کسے نوں اُمید نہیں سی۔ اوہدے توں اینی اُچی تھاں تے بہہ کے ایانیواں تے زمینی فیصلہ ہو ای نہیں سکدا۔ اُنج بھاویں شاہدو پیلیاں چوں کلی گھاہ پٹدی سی۔ ڈنگراں نوں پانی پٹھا پاونا' دھپے چھاویں کرنا' ہٹیاں توں سودا پتر لیاونا ایہہ سارے کم اوس دے ذمے سن۔

کم دھندے لئی آوندیاں جاندیاں جے کوئی گبھرو ہُلکر ٹھٹھا کردا شاہدو کولوں ساہواں نُن لیندا۔ کسے دی کیہ مجال سی پئی اوہدے اگوں آکڑ کے لنگھے۔

شاہدو دے بند بوہیاں دی کُنڈی کوئی نہیں سی کھڑکا سکدا۔ اوپرا بندا تے کیہ؟ کسے میسر ہمسائیر نوں حوصلا نہیں سی پیندا۔

کُجھ چر تے بھین بھرا' ماں پیو حیران رہے پئی شاہدو جیہی کپتی تے اتھری کُڑی کتھے لگے گی۔ جیہڑی گل کرن توں پہلاں دُوجے دے گل پے جاندی۔ لوکیں اوس توں تربھکدے سن۔ اپنے ویاہ دے ناں تے کھان نوں پیندی۔

اوہ مونہہ مُہاندرے دی ماڑی نہیں سی۔ کُنڈلاں والے سنہری وال۔ گڈے سے ورگا رنگ۔ موٹیاں موٹیاں شربتی اکھاں جیہناں دیاں پلکاں ول کھادے ہوئے سن۔ ہتھ پیر کُجھ پیڈے سن۔ قد بُت تے جُثہ پدھرا نہ رکتوں اُچا نہ رکتوں نیوا۔ کدے کدے بھلیکھا پیندا اپئی شاہدو زنانی نہیں کوئی تیجی جنس اے۔

ماں لئی شاہدو بنا داڑھی مُچھ دے پُت سی۔ حیاتی دے بھرویں تریہہ ورھے اوس ماں دے گھر نوں سواردیاں بناوندیاں لنگھائے۔ ماں نوں کوئی چنتا نہیں ہون دتی۔

جدوں شاہدو تیجی دہائی توں چوتھی وچ پیر دھریا تے نِکا وِیر منھاوی پر نیج گیا۔ شاہدو دے اندروں اگواہی جیہی ہوئی پئی اگلا پینڈا اوکھا اے۔ اوہنوں اِنج لگن لگ پیا جیویں سبھ کُجھ پُرانا ہو گیا اے۔ ویلے دی ونڈ وچوں اوہدی جھولی کُجھ نہیں بچیا۔

سُنیندا اے..... ماواں دھیاں دے دُکھ سانجھے ہوندے نیں۔ دھی دی اکھ دی لالی ماں نوں لہو لُہان کر دیندی اے' پر شاہدو دی ماں خورے کیہڑی مٹی دی بنی ہوئی سی۔ اوہنوں اپنے چاواں توں ویلھ نہیں سی لگدا۔ اوہنوں سبھ فکراں سن سوائے شاہدو دے۔

ہُن شاہدو دا پنڈا مَٹھا مَٹھا دُکھدا رہندا۔ اوہ بھج بھج کے کم نہیں سی کر سکدی۔ اوہدے دل وچ پہلے جیہی ادس' وی نہیں سی رہی۔

ہُن شربتی اکھاں وچوں اپو آپ نیر وگدا رہندا' سر نوں ہر ویلے گھٹ کے بنھ رکھدی۔

کم کار والا بندا ماندا پے جاوے تے گھر چوڑ ہون لگ پیندا اے۔ ماں نوں اپنے ارام وچ کھنڈت پیندی نظر آئی تے اوس آکھیا.....

"توں بڑی شوم ایں..... سر وچ گھیو جھسی کیتا کر..... خُشکی دُور ہو ونجے..... مریں توں پے گئیوں تے میرا کیہ ہو سی؟"

ایہہ گل سچ اے پئی شاہدو دے سر تے ماں اُڈی اُڈی پھردی سی۔ کدے انگیں ساکیں تے کدے میل ورتارے والیاں ول۔ جدوں جیاجنت نِکا سی اودوں وی اوس کدے بُہتی پرواہ نہیں سی کیتی۔ شاہدو ستاں ورھیاں دی عمر وچ گھر بار سانبھ لیا۔ تے ہُن---؟ ہُن سارے ویاہے گئے..... رہ گئی۔ شاہدو.....؟ اوہ سو دناواں دی اک دنا--- سیانی بیانی ماں نوں متاں دیندی۔ اوہدی فکر کرن دی کیہ لوڑ۔

شاہدو دا حال ایہہ سی پئی جے کوئی شے' سوغات' ایدھروں اودھروں جھل گئی۔ اوہ وی اوس ماں نوں دے دتی.....

"لے..... ماں توں پا..... توں باہر اندر آونا جانا ہوندا اے۔"

ماں بنا کسے ہرکھ افسوس دے ٹھمکا لیندی--- سگوں آکھدی---

"ایس شوہدی نوں تے کوئی چا ای نہیں۔ ایہنوں رب میری خدمت لئی میری کُکھ وچوں جنم دتا اے..... ہور کیہ آکھاں رب دے کم نیارے نیں--- اوہ آپدے بندیاں نوں کیویں کیویں پالدا اے۔ اوہدیاں قدرتاں توں صدقے واری جائیے۔"

جدوں شاہدو ڈِھلی مٹھی رہن لگی ماں لئی مصیبت بن گئی۔ گھر دے کھلارے وچ مرداں دی تھوڑ دِسن لگ پئی۔ فوجی پُتر ہر مہینے منی آرڈر بھیجدے سن۔ نوکریاں چھڈ کے گھر تے نہیں سی بہہ سکدے۔ نونہاں 'پُتر آوندے تے' آجاندیاں نہیں تے بہتا پیکیاں گھر رہندیاں۔ گھر اُتے ننان شاہدو چھائی ہوئی سی۔ ڈھاکے ہتھ رکھ کے رانج پھردی جیویں لمبردارنی۔ رُعب تے حاکمیت ہر ویلے.....

اوس دیہاڑے ماں چھوٹی بھین تُوما دا ویم لے کے تُوما دے سوہرے پنڈ گئی ہوئی سی۔ شاہدو نوں اپنا سر بھارا بھارا لگیا تے اوہ ویڑھے چوں اٹھ کے ڈھارے تھلے جا پئی..... فیر جیٹھ دی جیویں دُھپ اوہدے پِنڈے نوں مزا دین لگ پئی۔ تھرتھری جیہی چھٹی تے اوس کھیس نال مونہہ سر ولھیٹ لیا۔ دُھپ اوس نوں چنگی طرحاں ڈھک لیا۔ خورے کِنی دیر مُردیاں ہار پئی رہی فیر کانواں دی کلکار نال اکھ کھل گئی۔ جیہڑے اوس نوں مُردیاں جان کے چوکے وچ نچدے پھردے سن..... کدے اُڈاری مار کے بنیرے اُتے بہہ جاندے تے کرُولیاں کردے۔

اگے جدوں کاں کرُولیاں کردا تے شاہدو اوہنوں رہا نال شِشکار کے آکھدی۔

"اُڈ وے کانواں۔ تینوں گھیو دی چوری پاواں۔

جے اج میرا نِکا وِیر مُنھا آوے.....

جے اج میرا وڈا وِیر تارا آوے۔"

اجہے ویلے اوہ ماں ول بڑی خوشامد نال تکدی تے آکھدی۔

"ماں کاں کرُولیاں پیا کردا اے۔ میرا دل آہندا اے وِیراں وچوں کسے آونا اے۔" تے ماں اوس نوں بڑھاوا دیندی۔

"آہو--- کیہ نگھیاں دھیاں نوں وِیراں دی ای اُڈیک ہوندی اے' جیوندے رہن۔ جوانیاں مانن۔"

اج رات دیاں بہیاں روٹیاں کانواں آپے ای کھلار چھڈیاں سن۔ چنگیر کدھرے پونا کدھرے--- فیر وی شاہدو دا کانواں نوں شِشکارن نوں دل نہیں سی کردا۔

چانی اُتے دُھپ آگئی سی۔

دہیں تے توساں مار گیا ہووے گا--- اوس سوچیا--- پا بارے میں کیہ کراں--- آنڈھیاں گواندھیاں ولوں کسے اوہدی سار نہیں لئی۔ لوکیں کندے کورے تیں۔ شاہدو نوں ہرکھ ہو رہیا سی۔

اپنے وچ ویڑھے دا بُوہا کھڑکیا--- فیر کھڑکیا۔ اوہ اوکھی اوکھی اُٹھی۔ ڈگدی ڈھیندی بُوہے تائیں اپڑی۔ کُنڈا لاہیا--- باہر ڈاکیا کھلوتا سی--- ایہہ نواں ڈاکیا سی--- ایہو کوئی تریہیاں پینتیاں ورھیاں دا بندا۔ کھاکی وردی۔ کلھے تے صافہ بغلے کھاکی تھیلا---

"تہاڈا منی آرڈر---" ڈاکیے دسیا۔

"مٹھے دا ہونا اے---" شاہدو دے مونہہ وچوں تاپ دیاں لاٹاں نکلیاں۔

"تہانوں تے تاپ اے۔" ڈاکئے شاہدو دا ہتھ پھڑ کے انگوٹھے تے شاہی لاوندیاں پُچھیا--- "شاہدو بی بی تُسیں او ناں؟"

"لو--- ایتھے انگوٹھا لاؤ--- ایتھے وی--- تے ایتھے وی" فیر اوہ نوٹ گنن لگ پیا---

"میں پُچھیا--- پئی شاہدو بی بی تُسیں او ناں---؟" ایہہ گل انگوٹھا لاون توں پہلاں پُچھنی سی۔ ہُن تے انگوٹھا لگ گیا---"

"بعضے ویلے بنا دسیاں ویکھیاں ای انگوٹھا لگ جاندا اے۔" ڈاکیے اُتر دتا---

"ہلا--- بڑا سیانا ایں---"

"تے تساں مینوں ایانا سمجھیا اے--- ایس پنڈ دی مشہور شاہدو تُسیں او ناں---"؟

"مشہوری تے میں تینوں ہُنے دس لیندی--- جان اج کُجھ ول نہیں--- تینوں کِس دسیا میرے بارے---؟"

"جان ول ہُندی تے کیہ کر لینا سی بی بی---؟ سارے بندے اکو جیہے نہیں ہوندے--- تے ہر ویلا اکو جیہا نہیں رہندا۔"

"میں بڑی ڈاڈھی آں---"

"جم جم ہوو--- ڈاکیے دیاں اکھاں وچ مذاق' پروٹیاں تے پینڈے دی دھوڑ تے تھکیاں بُلھاں اتے مُسکان سی۔ شاہدو روپیاں نوں مُٹھی وچ نوٹ کے پرتی تے ڈاکیے پُچھیا۔ "لسی ملے گی---؟"

"میں تے اج رڑکی نہیں--- کسے ہور گھروں جاپی---"

"میں منگتا نہیں سرکاری ملازم آں--- متے بُھلدی ہوویں۔ ایف۔ اے پاس آں۔ جمیل احمد میرا ناں اے۔ نواں آیا واں۔ اگوں توں میں ای آواں گا۔" اینا آکھ کے اوہ ٹُر گیا--- شاہدو نوں اوہدا جانا کُجھ چنگا نہیں لگیا۔ اوس کوٹھے وچ آ کے روپئے دانیاں والے بھڑولے وچ تھلے کر کے نپ دتے' تے کُجھ چر منجی اتے پئی رہی۔ اوہنوں ڈاکیے دا اوکھا سبھا مُڑ مُڑ یاد آوندا رہیا۔ ہُن اوسدی طبیعت پہلاں نالوں ول سی--- تاپ ہولی ہولی لہہ گیا تے ترکالاں ویلے ماں وی پرت آئی--- پر شاہدو نوں خورے کیوں ویروا جیہا لگ رہیا سی۔ جیویں کوئی انہونی ہو گئی اے۔ اوہدے کولوں کوئی غلط کم ہو گیا اے۔

ایہہ ٹھیک پئی اج دا دُدھ وران ہو گیا۔ ایہہ وی ٹھیک پئی کاناں پُچھلے دی ہر شے ونجا چھڈی--- پر ایہہ دل تے نوہندراں مارن والیاں گلاں نہیں سن--- فیروی اِنج لگ رہیا سی پئی اوہ اپنی تھاں توں تھڑک گئی اے ایس تھاں توں اج اوس نوں نواں ڈاکیا تھڑکا گیا سی۔ جس پہلی نظرے شاہدو نوں دیوی منن توں انکار کر دتا--- شاہدو دیوی نظر آون دا کوئی موقعہ ہتھوں جان نہیں سی دیندی--- ویلے نوں اوس گھٹ کے مُٹھی وچ نپیا ہویا سی۔

ایس واقعے توں مگروں شاہدو نوں یقین ہون لگ پیا پئی اوہدے مُٹھ وچ ویلا نہیں ریت سی جیہڑی ذری ذری ہو کے کِردی جا رہی اے--- تے ایہہ کیرا اک وجوگ وانگوں اوہدے من وچ ڈیرا لا بیٹھا اے---

جمیل احمد ڈاکیا جد وی آوندا..... فارم تے انگوٹھا لواندا۔ نوٹ گِن کے ہتھ پھڑاوندا تے راہ لیندا--- اوس کدے انعام شنام دا ترلا نہیں سی کیتا--- ایدوں پہلاں چاچا رکن دین..... بھائی غلام رسول تے عبدالرحمٰن جدوں وی منی آڈر لیوندے سدا نہیں تے کسے پج کُجھ نہ کُجھ منگ لیندے---

ایدکاں واڈھیاں تے اوس دانے دِتے وی تے ڈاکیے نہیں قبولے..... ماں کولوں عیدی دے پنج روپئے وی نہیں پھڑے..... سگوں آکھیا.....

"میں کوئی منگتا یاں بال ایانا نہیں--- اک واری ہِگیاں بندے نوں ہتک جانا چاہیدا اے..... ایہہ پنج روپئے میرے ولوں خیرات کر دینا۔"

اوس دی ایس گل نوں ماں تے نہیں شاہدو سمجھ گئی۔ جمیل احمد مہنا مار رہیا اے..... تے مہنے لاہنے دا ول اوس نوں آوندا سی بغیر کسے ڈر خوف دے.....

اوہ جمیل احمد ڈاکیے نال ٹکا کے گل کرنا چاہندی سی--- اک دیہاڑے' چنگے چر مگروں شاہدو نوں ایہہ موقعہ لبھ گیا۔ اوہ پہلی وچوں ڈنگراں لئی گھا کڈھ رہی سی تاں بنے بنے جاندا جمیل احمد نظریں پے گیا.....

"کھلووِیں نا..... کھلووِیں نا بھاڈا کیے.....!" اوہ مگر بھجی.....

"کیہ گل اے..... بی بی؟" جمیل احمد پچھیا۔

"توں دس..... کیہ گل اے؟" شاہدو بولی۔

"میں تے کجھ آکھیا ای نہیں؟ ہُن اوہ کھلوتا سی تے اوہ وی رنبا پھڑی اوہنوں تکی جا رہی سی۔ غصے نال اوسدیاں اکھاں لال ہو رہیاں سن بلھ پھڑکر رہے سن--- کوئی ہور ہوندا تے نس جاندا۔ جمیل احمد ٹکیا رہیا۔

"توں اپنے آپ نوں سمجھدا کیہ ایں---؟"

"بی بی۔ ایویں گل پے رہی ایں!"

"توں میری گل دا جواب کیوں نہیں دیندا---؟"

"توں کجھ پچھیا اے--- بی بی---؟"

"کیہ مطلب---!"

"کیہ مطلب.....؟ تہانوں پتہ ہووے گا۔"

جمیل احمد دے بُلھاں اُتے سوکے دیاں تریڑاں سن..... تے اوہ کھُل کے ہس نہیں سی سکدا..... شاہدو بچی ہو کے ہس پئی۔

"تینوں لسی نہ ملی..... تے توں رُس گئیوں.....؟"

"ہلا..... تینوں یاد اے.....؟"

"اوس دیہاڑے مینوں تاپ سی۔"

"اودوں مگروں مینوں تریہہ نہیں لگی....."

"سچ---؟"

"تے ہور جھوٹھ---!"

دوویں ہس پئے۔ سیالے دی ٹھنڈی دھپ وچ آئی تریلی نے دوواں نوں دسیا پئی کوئی مُدھ بجھ چکیا اے.....

چیتر آون تائیں جمیل احمد، شاہدو دا ساس منگ لیا..... شاہدو دی ماں سوکھے سبھا گھڑیا گھڑایا جواب دتا جیہڑا اوہ کنیاں نوں دے چکی سی۔

"میری دھی ایس داء دی نہیں--- جے ہندی تے اج بہہ رہندی بھبھیرے، میرے اُڈیکدیاں پر نج گئے--- ایہدی اکو نانہہ--- مینوں تے کدے کدے رانج لگدا اے پئی اوہ کسے جنم وچ میری ماں رہی ہووے--- مینوں متاں دیندی اے--- ڈاڈھی اے سُگھڑ پر اے میری دھی۔"

"مینوں پتہ اے"..... جمیل احمد آکھیا..... "جس گھر جائے گی اوتھے برکت آجائے گی--- ماں جی.....! تُسیں اوہدا منشا تے پچھو۔"

"منشا---؟ منشا دا ماں نالوں ودھ کس نوں پتہ ہو سکدا اے۔"--- فیر ماں کجھ اجک کے پینترا بدلیا۔ "توں..... توں ایہہ جرات کیویں کیتی--- نہ توں ساڈی ذات دا نہ برادری دا..... تینوں حوصلہ کنج پیا..... تینوں پتہ نہیں میری دھی دا---اوس سُن لیا تے تیری پت لاہ کے ہتھ پھڑا دے گی۔"

ایہہ ساریاں گلاں..... شاہدو دی ماں اکو ساہ کہہ گئی۔

اپنے چڑ وچ شاہدو لسی دا بھریا چھنا لے کے کول اپڑ گئی۔ تے اوندیاں آکھیا.....

"کیہڑیاں گوُڑھیاں گلاں چھیڑ بیٹھی ایں ماں---"

جمیل احمد کدو کناں جا چکیا سی..... ہُن ماں دھی ساہنویاں کھلوتیاں سن--- ماں نوں ہونقی جیہی چڑھی ہوئی سی--- شاہدو اچنبے وچ پچھیا---

"کیہ گل اے ماں---؟"

"کجھ نہیں۔"

"لسی منگدا سی---؟"

"نہیں!"

"تے ساک منگدا ہووے گا۔" شاہدو ماں کولوں ڈردی نہیں سی۔

"آہو..... سویا..... نکھسمی دا..... نہ کوئی طور نہ طریقہ..... اج پچھیدا.....؟ ..... پڑھیا ہویا اے کہ ہڑیا ہویا---؟ تینوں--- پتہ سی--- شاہدو---" ماں دے دماغ وچ ٹلی جیہی وجی---

"بول نا---؟ کُڑیئے---!"

"آہو!"

"تُوں مینوں کیوں نہ دسیا---؟"

"میں آکھیا..... تینوں آپ پتہ ہووے گا..... آہندے نیں ماںواں نوں دھیاں بارے سبھ کجھ پتہ ہوندا اے۔"

"توں بالڑی تے نہیں ایں۔"

"پر توں تے میری ماں ایں---"

"تے ایہہ گل سچ اے---؟"

"حقی سچ اے---" شاہدو قائم ہو کے اُتر دتا۔ ماں کجھ دیر تے اجکی رہی۔ فیر دو ہتھڑ چک کے شاہدو دے سر وچ ماریا..... تے آپ کرلان لگ پئی۔

"نی--- نی..... میں تے آہندی ساں--- تو کسے جوگ نہیں۔ میں--- میں آہندی ساں..... توں طبیعت دی کھری ایں..... توا..... توا--- ایڈی چلاکی، اج دی چلاکی..... ملک سچ آہدا اے--- رناں چلتر ہاریاں--- وے ربا--- میں کیہ کراں---؟ شاہدوں ہتھوں ڈگے لسی دے چھنّے نوں موہندی ہو کے چکیا تے ہولی دینی آکھیا---

"جیہڑی ہونی سی اوہ تے گئی ہو۔ ویٹے دُدھ نوں چکیا نہیں جا سکدا..... ماں---! اج توں لاء--- میں سوچ لیا..... اگے توں جان تے تیرا کم---"

۱۹۸۶ء

مُختو

دُنیا تے دو ترے گلاں اجیہیاں نیں جیہڑیاں بندیاں نوں اِک دوجے نال جوڑی رکھدیاں نیں۔ مال، موہ تے محبت۔ مال ہووے تے سارے عیب ڈھک لیندا اے۔ موہ ہووے تے اوکھے پینڈے کٹ لیندا اے۔ محبت ہووے تے کوئی چھیتی مرنہیں سکدا۔ پر موہ دا مان محبت نالوں تے مال دا مان موہ نالوں اُچا اے۔ ڈھڈوں بھکھے، جیبوں کھتھے بندے دا کوئی حال نہیں۔ چرخے دی ماہل وانگوں اپنے دوالے پھردیاں ٹُٹ کھس جاندا اے۔

صادو چُوہڑے دیاں دھیاں چار سن پر اوہنوں ایہناں نال اِک توں اِک ودھ پیار سی۔ چوہاں اُتے جان دیندا، جے اوہ چُوہڑا نہ ہندا مسلمان ہُندا تے لوک آکھدے، اللہ تے رسولؐ چار سلام بھیجے نیں۔ دھیاں نال پیار نُوں کجھ ایس طرحاں قائم کرن دی کوشش کردے۔ اوہ چُوہڑا سی اوہنوں سلاماں نال کیہ۔ ایہہ دھیاں اوہدی جند جان نالوں وکھ نہیں سن۔ اپنے پیو دے اُٹھ ہتھ سن۔ گلیاں محلیاں وچ صفائیاں کردیاں۔ محنت مزدوری وچ پیاں جوانی ول ودھ رہیاں سن۔ اوہ کنکاں وانگر "اِٹی بھائی پٹی جیہڑی پچھے رہوے۔" کہندیاں اِکو واری جوان ہو گیاں کوئی اچنبے والی گل نہیں سی پر صادو نوں فصل تیار ویکھ کے اک وارگی فکر پے گئی۔ اپنی سوانی رحمتے نوں آکھن لگا۔

کجھ کرنا چاہیدا اے۔ ایہہ تے اکو واری تھم تھمیندیاں ہو گیاں۔ رحمتے ماں سی تے ماںواں لئی دھیاں جمدیاں جوان ہوندیاں نیں، جے اوہ ویاہ جوگ ہو گیاں سن تے اوہدے لئی ایہہ گل وڈی نہیں سی۔ اوہنے صادو دا حوصلہ ودھان لئی ہس کے آکھیا۔

"توں فکر نہ کر۔ میں بے سمجھ نہیں ساں۔ تیرے ماپیاں ول کئی مُنڈے جوان نیں تے اگلے دن کالیے دی وہٹی سوال وی پایا سی۔ آکھیں تے ویکھ

لیے۔"

"توں آپے ویکھ بھال لے۔ ایہہ کم رناں دے نیں۔ مرد وچارے ڈوئی دے موہنہ ہوندے نیں، کُجھ نہیں جاندے ایہناں کماں بارے۔" دوواں جیاں صلاح پتہ کر کے رشتہ پکا کر دتا۔ کُجھ مہینیاں پچھوں وڈی کڑی مریاں دی جنج آ ڈھکی۔ چنگی وج گج کے---لاگاں ویلے برادری دے چودھری وِڑ گئے۔

"اوئے صادقو! لاگ منگ۔"

صادقو گل ولا کے آکھیا۔

"تُسیں منگو۔ چودھری جی۔ برادری دے قنون تُسیں جاندے او۔"

نہیں، آکھیں گا تے توں۔ دھی تیرا مال اے۔"

صادقو اپنی برادری دیاں رواجاں نوں چنگی طرحاں جاندا سی۔ اوہنوں پتہ سی پئی جنج تور کے ایہناں چودھریاں تے برادری دے دُوجے مرداں لاگاں دی رقم نال شراب منگانی اے۔ گوشت بھنوانا اے تے ساری رات موج میلہ کرنا اے۔ صادقو ہولی جیہی آکھیا۔

"نہیں، میں دھی دا مُل نہیں لینا۔ دھی دے پیسے وٹنا میرے لئی سُور تے حرام اے۔"

چودھری دے صلاح کاراں اوہنوں موڈھے توں پھڑ کے بٹھا دتا۔

"اوئے آون دے۔"

نہیں یار! میں ایہہ رسم توڑ دینی اے۔ ایہہ کیہ ہویا استانی دا لاگ، اون دا لاگ، جاون دا لاگ، دھون دا لاگ، پون دا لاگ۔ تُسیں تے لُٹ پائی ہوئی اے۔"

صادقو دے ایس فیصلے تے سوہریاں ولوں آئے پروہنے ڈاڈھے خوش ہوئے۔ اوہناں نوں پلی پلائی مُمیار مُفتو مُفت مل رہی سی۔ ہور کیہ چاہیدا سی۔ گھٹو گھٹ ہزار باراں سو دی بچت دکھائی دے رہی سی۔ اُتوں صادقو ہور وی کوئی وڈا سوال یا فرمائش نہیں سی پائی۔ اِنج سمجھ لوو مریاں ان مُلی تے انعام مل

رہی سی۔ ترکالاں تائیں چودھریاں تے صادقو وچ بحث ہوندی رہی۔ چودھری آکھدے سن ڈولی نہیں جاوے گی۔ صادقو آکھدا "دھی میری اے۔ تُسیں کیہ لگدے او۔ میں پیسے نہیں وٹنے۔ میں کوئی کنجر نہیں۔"

لوکیں آکھدے۔

"صادقو! کم اوہ کریے جیہڑا پنج آکھن۔"

کئی بھیناں بھراواں وی ایہو صلاح دتی۔ اخیر مریاں دے سوہریاں روپیہ ست سو گِن کے اوہدی تلی تے دھر دتا۔ صادقو روپئیے مُٹھی وچ پھڑی پھڑ دا رہیا۔ ڈولی ٹُر گئی۔ سمان لد گیا۔ کاٹھی والے پروہنے ٹُر گئے۔ مُٹھ وچ پھڑے ہوئے نوٹ اوہنوں ٹھوٹھیں وانگ ڈنگدے رہے۔ فیر اوہنے رحمتے نوں کول سد کے پُچھیا۔

"ایہہ لاگاں دا ست سو روپیہ اے۔ دس ایہہ کیہ کراں۔"

"ہائے ہائے۔ ہائے ہائے۔ توا میری توا۔ ساڈے لئی سُور تے حرام۔ ایہہ چودھریاں دا حق اے تے اوہو کھان کھلون۔ صادقو ایہہ روپیہ توں بلے لا کے اندر روڑنا سی۔"

"ہلا۔" صادقو دا لہجہ ایانیاں والا سی۔

اوہ تے ایہہ جاندا سی۔ اوہنے دھیاں نوں پالن تے ویاہون جوگ کرن لئی کِنی محنت تے کِنے ہڈ بالے نیں۔ اوہدیاں ملُوک دھیاں لوکاں دا نرک چک چک کے جوان ہوئیاں تیں۔ میرے تے میریاں دھیاں اُتے کسے کوڈی نہیں لائی تے ہُن اوہ ایڈا بھوتو اے۔ دھی دا مُل وٹ کے ایہناں الاں، کانواں اگے دھر دیواں۔

رحمتے اپنے وجود دا پورا زور لا کے آکھیا۔

"ایہہ تے تینوں کرنا ای پوے گا صادقو۔ برادری وچ موہنہ کالا کرنا اے۔ اگوں سوچ دھیاں دی لین لگی پئی اے۔ پینچاں نال پکھنڈ پا کے کیہڑے پاسے جاویں گا' تے ایہہ ساڈی ریت اے۔ کوئی نویں گل نہیں۔

تُوں تے انج کرنا ایں جیویں نواں بندہ ایں۔"

"بھلیے لوکے سمجھ لے میں نواں ای آں۔

صادقو، پروہنیاں' چودھریاں نوں اوتویں چھڈیا اوس ویلے سیالی رات دے کوئی چھ کُو وجے سن۔ سدھا شہر ول ٹُریا۔ پینچاں دے چمچیاں فوراً خبر کیتی۔

"لو بئی صادقو دے دھیان وچ گل بہ گئی اے۔"

"ڈاڈھا بے یقینا اے۔ مجال اے کسے تے بھروسہ ہووے۔"

رات دے کوئی دس کُو وجے سن۔ صادقو چمکدا چہرہ لئی ہونکدا اندر وڑیا۔

لو بئی بھراوؤ! میں جھوٹ نہیں بولاں گا' چودھریاں دے فیصلے تے سی نہیں کراں گا۔ لو تہاڈیاں جتیاں تے میرا سر۔"

اوہنے پگ لاہ کے وڈے چودھری دے پیراں وچ دھر دتی اک بھنکار جیہی ہوئی۔

"صادقو گل کیہ اے۔"

"مینوں ٹھگاں ٹھگ لیا۔"

"مینوں پہلے ای بھے سی تے توں کلاکیوں گیا سیں؟ اوئے تینوں ٹھگاں چھتر نہیں لائے۔"

"چھتراں دی لوڑ نہیں پئی ہوئی۔"

کسے مسخرے مذاق کیتا۔

"دُبھکتیں گا بچُو۔"

گل آئی گئی ہو گئی۔ لوک ویاہ کھا کے آپو اپنے گھریں ٹُر گئے۔ مریاں اپنے مالک نال مُڑویں ڈولی آئی تے ڈاڈھی چہکدی سی۔ اگلے پھیرے آئی تاں وی کُجھ ٹھیک ای سی پر جدوں چھ کُو مہینے لنگھے 'کڑی دا مونہہ اُتریا ہویا سی۔ صادقو دے دل نوں رگ جیہا پیا۔

"کُڑیئے کیہ گل اے۔ توں سوکھی نہیں ایں۔"

مریاں پیونوں انج گھبریا ہویا ویکھیا تے پھٹ کے روپئی۔ فیر بُسکدیاں ہویاں بولی۔

"ابا! مینوں سوہرا ٹبر بہندیاں اٹھدیاں "مختو مختو" آکھدا اے۔ ابا میں تیری دھی آں۔ تو مینوں انج سٹ دتا جیوں مگروں لاہنا ہوندا اے۔ سارے مہنا مار دے نیں۔ مختو جو ہوئی۔ میرائل وٹدوں تے چنگا سی۔"

صادقو کنی دیر سر پھڑ کے بیٹھا رہیا۔ فیر ڈاڈھے گوہڑ وچ پیا پیا بولیا۔

"اچھا دھیے! جتھے اپنیاں جریاں نی کجھ ہور سہی۔ جتھے میریاں اپنیاں منیاں نی اک گل ہور من۔ توں ہُن سوہرے نہیں جانا جنی دیر میں نہ آکھاں۔"

"چنگا ابا۔"

مریاں سوکھی ہو کے ماپیاں دے گھر آ بیٹھی توں میں گلاں کر دے سن۔

دھی غریب دی ہووے یا امیر دی پیکے بہہ جاوے تے پُکار پے جاندی اے۔

پیوواں بھراواں دا جیون مرن ہو جاندا اے۔

"نی خورے کیہ گھول گھولیا سو۔"

"نی اوہدے لچھن ای وسن والیاں والے نہیں سن۔"

"رناں اپنی جنس نوں آپے کوتیاں پیاں لاؤندیاں نیں۔ اُجڑن والی دے جھاٹے وچ بُکاں بھر بھر کے کھیہ پاندیاں نیں۔

مریاں نوں آنڈھناں گوانڈھناں ول پُچھدیاں سن۔

"کُڑیئے، اگلے گھر وسنا نہ ہووے تاں ندی نالے وچ ڈُب جائیدا اے۔ ماپیاں دے بوہے نہیں آئیدا۔"

"دھیاں جیندے جناجے کدے کوئی قبراں وچوں مُڑیا۔"

"نی مریاں! تیرے آدمی نوں تیرے نال پیار نہیں۔"

"مریاں نوں پیار پیوردا تے پتہ نہیں سی۔ اینا جاندی سی ویاہ والے دیہاڑے اک بندہ کُڑی دی جند جان دا مالک بنا دتا جاندا اے تے مالک اپنا مالکانہ وصول کردا رہندا اے۔ جے ایسے نوں پیار آکھدے نیں تے مریاں دا

مالک اوہنوں۔"

مُختو مُختو آکھدا۔ مالکاں نے دے نال ہر جانہ وی وصول کردا سی تے اوہ پُرانیاں بُڈھیاں دے کہن دے مطابق "اوئی" نہیں سی کردی۔

مریاں دا آدمی اوس نوں لین آیا تے صادقو آکھیا۔ پینچ آون گے تاں توراں گا۔

اگلے ہفتے پینچ آگئے۔ اوہناں آوندیاں پچھیا۔

"کیوں بئی! ہُن کیہ نقص نکل آیا۔ منڈا کُڑی راضی، تے کیہ کرے قاضی۔ ویاہ نوں سال ڈُھکن لگا تے کُڑی رُس کے پیکے بہہ گئی۔ صادقو! کُھل کے دس توں کیہ چاہناایں۔"

"میریاں کُجھ شرطاں نیں۔"

"بول۔"

"روپیہ دو ہزار گن کے میری تلی تے رکھ دین لاگاں دا تاں توراں گا۔"

"اوہ فِٹے موہنہ تیرا۔ توں ویاہ تے چنا منگیا دتا نہیں۔

کُڑی دے جیٹھ نوں وٹ چڑھ گیا۔ صادقو نے رب دی سونہہ کھا کے مریاں دے سوہرے دا ہتھ مُقدس کتاب تے رکھا کے آکھیا۔

"میں وِیوا ہتی بجھن توں پہلاں روپیہ موڑ آیا ساں۔ پُچھ لو۔"

"فِٹے موہنہ۔ فِٹے موہنہ۔"

صادقو دل پھڑ کے بہہ گیا۔ اوہدا دل ڈُب رہیا سی تے چُپ چپینے ڈُبن لئی تھاں نہیں سی لبھ رہی۔ ہر پاسے رولا سی توتوکار سی۔

چودھری ہتھ چک کے رولے نوں ڈکیا تے رُعب نال مریاں دے سوہرے نوں پُچھیا۔

"کیوں کالیے' صادقو ٹھیک آکھدا اے۔"

"ہاں ٹھیک آکھدا اے۔ میں پینچاں دے ساہمنے مکراں گا نہیں۔"

"فیر"

"فیر۔ دیاں گے جی۔ نہیں تے کُڑی چھڈ دیاں گے۔" کالیا سوچ سمجھ کے آیا سی۔

"کُڑی چھڈ دیاں گے۔ بڑا سوکھا بھیا اے کالیے۔! سوچ لے۔"

پنچائت اپنا فیصلہ دے کے اُٹھ گئی۔ مریاں چھ مہینے ہور ماپیاں دے بیٹھی رہی تے اخیر گل طلاق تے مُکی۔ اگلیاں نوں کیہ پئی سی ورتیا ہویا مال دو ہزار وچ چلکدے۔ پلے پیسہ ہووے رناں بتھیریاں۔

مریاں نوں ہُن مُختو تے کوئی نہیں سی آکھدا۔ پر اوہ بھندی اُٹھدی سوچدی سی۔

"میں قبروں اُٹھ کے کاہنوں آگئی۔ میں پینڈے پے کے کاہنوں مُڑ آئی۔"

کھبڑ کھوڑی سڑک

ہلال احمر دا میلہ اُنج تے ہر سال لگدا اے۔ سکولاں، کالجاں، بزاراں تے پارکاں وچ ایہدا وس تے زور بُہتا زنانیاں ول ہوندا اے۔ لیرو لیر تنبواں اگے بھٹیاں تے، نچن توں لے کے مال روڈ دے سوہنے ستھرے چونکاں تائیں ایہو ای دسدی اے۔ کِتے نچدی، کِتے ہسدی، ملوملی کاراں روک کے صاباں دے سینے اُتے ٹکٹ لاندی۔

اج توں دس کُو ورھے پہلاں جدوں چوکھا سستا ویلا سی نمائش وچ داخلے دا مُل چار آنے سی۔ نمائش دے اندر لگے ہوئے ہر تماشے دا ٹکٹ وکھو وکھ سی۔ وِدھ توں وِدھ ٹکٹ اٹھ آنے ہووے گا..... مینوں یاد اے "بجلی کی عورت" والے تنبو اندر جان دی ٹکٹ صرف دو آنے سی۔ پھٹے اُتے نچن والیاں دے رنرت بھاؤ تے جوبنے دے لشکارے۔ اُچے نیویں سارے نظارے اُکے مُفت سن۔ ویکھو جتھے مرضی کھلو کے ویکھو، بولیاں مارو، پھٹے والی دی پینرا نوں۔ اوہ سُندی نہیں، سُن ای نہیں سکدی، ریکاڈاں دا رولا بہت ہوندا اے ناں!

1065ء دی پاک بھارت جنگ مُکی نوں سال ہویا سی۔ میلے وچ ہور دُکاناں، سٹالاں نال فوجی بھراواں وی اپنے اسلحے ریفلاں دا میلہ لایا سی--- لوکیں نمائش وچ بھوندے بھوندے پل کُو لئی ایس تنبو تھلے وی اجلدے۔ ایویں کوئی کوئی۔ بہتی بھیڑ تے کجے تنبواں اگے سی جتھے مُٹیاراں دا چھکارا سی۔ پنجابی فلمی گانیاں دے لُچر بولاں اُتے اوہ نچ نچ کے پھاویاں ہوئی جاندیاں سن۔ ہرلاوڈ سپیکر تے مردانی آواز ہوکے لا رہی سی۔

"آؤ، آؤ..... سارے نظاریاں دا مُل دو آنے..... دو آنے--- آوو۔ موہنہ عورت دا دھڑ لومڑی دا--- تُساں عورت تے ویکھی ہوئے گی عورت وچوں بجلی نکلدی ویکھو--- ٹکٹ صرف چار آنے۔ ورائٹی شو--- لیڈیاں

دے ناچ، ڈرامے، گانے تے دوجے کئی پروگرام چوانی وچ ویکھو--- اک چوانی کئی سواد--- اِک چوانی۔"

اسیں ورائٹی شو والی لین وچ لگ گئے۔

اوہ پھٹے اُتے نچ رہی سی۔ تاریاں بھریا نیلا جوڑا۔ موہنہ تے سستے پوڈر دی دُھوڑ۔ اکھاں وچ لپ لپ کجل، بلھاں تے لہو ورگی ڈھیر لالی۔ والاں نوں کُنڈل پا کے کھلاریا ہویا تے کلیاں نال سنواریا ہویا۔ عمر ایہو کوئی تیرھاں چودھاں ورھے ہووے گی۔ ہولا پنڈا سی پھٹے اُتے تیتری وانگر اُڈدی سی۔ اُوہدے نال دے تنبو اگے ڈاڈھی بھیڑ سی۔ اوہ اپنا سارا زور لا کے نچدی وی اوس بھیڑ نوں اپنے ول نہیں سی کھچ سکدی۔ اُنج اپنے ہولے کوٹھے تے پدھر سینے نوں اوہ گوانڈھن نالوں وِدھ بھڑکا سکدی سی۔ کدھرے وِدھ تڑف رہی سی۔ گوانڈھن والے پھٹے اگے لوکیں ساہواں نپی کھلوتے سن۔ اوتھے بھری جوانی دا ٹُھمکا سی "بجلی کی عورت" والے نے سچو مُچی مقناطیسی عورت نوں ساہمنے لیا کھلاریا سی۔ اوہ سوہنی تے خورے اینی نہیں سی۔ مُٹیار اُنج جیویں سیالکوٹی پونے دی پوری۔ بُڈھے، جوان، بال بچے، رناں، کُڑیاں سارے ایہدے ول موہنہ چکی تکی جا رہے سن۔ فیر ساڈے والے تنبو دا شو شروع ہو گیا۔ اسیں اندر وڑ گئے۔ تنبو دا بُوہا بند ہو گیا۔

سٹیج دا پھٹیا ہویا پڑدا حالی چُکیا نہیں سی گیا۔ لوکیں ٹُٹیاں کُرسیاں تے بیٹھن لگے رولا پائی جا رہے سن۔ ہر کوئی چنگی سیٹ دی بھال کردا اگے پچھے آ جا رہیا سی۔ اینے وچ پردا کھچیا گیا۔ اک پلپلی صاحب۔ لُنڈے دے گھسے ٹُٹے کپڑے پائی ہتھ وچ مائیک پھڑی سٹیج تے آ گیا تے اپنی بے سُری آواز وچ محمد رفیع دا گایا ہویا فلمی گیت سناون لگ پیا۔ ہُن باہر وجدے رکاڈاں دا رولا مُک چکیا سی۔ کیوں جے سارے تنبواں وچ شو شروع ہو گئے سن۔ ہُن اسیں باہر دیاں واجاں توں نچنت ہو کے اندر دی اکو واج نوں سُن سکدے ساں۔

موتیے دے پُھل ورگا

نی دل تیرے توں فدا کیتا

پلپلی صاحب دا گیت مُکیا تے اعلان ہویا ہُن تسیں پریاں دا جھُمر ویکھو گے۔ نمائش بیناں وچوں کسے نوں وی پلپلی صاحب دا گاون پسند نہیں سی آیا۔ اوہ پریاں دے ناں تے ہس پئے۔ پریاں دے آون نوں حالی کُجھ چر سی، سو سٹیج تے نقلاں شروع ہو گئیاں۔ لوکیں اودھر لگ گئے۔ میری کُرسی رب سببی سٹیج دے اک پاسے نُکر تے کرکے سی۔ میں ایتھے بہہ کے سٹیج نالوں ودھ سٹیج دے پچھے ویکھ سکنی ساں، جتھے اِک بلب بل رہیا سی۔ پنج ست منجیاں اُتے بستریاں کپڑیاں دے ڈھِگ لگے ہوئے۔ اک منجی تے اک بابا آل دوالے توں نچنت بیٹھا حُقہ پی رہیا سی۔ ادھی عمر دی اک سوانی اِٹاں دے چُلھے اُتے توا رکھی روٹیاں پکا رہی سی۔ دو بال مٹی اتے پھسکڑے ماری ہتھاں وچ ٹکر پھڑی کولی وچوں لاون لا لا کے روٹی کھاندے سن۔ اینے وچ چھٹے تے نچن والی آئی، اک بال کولوں روٹی کھسی تے کولی وچوں لا کے دو تن بُرکیاں موہنہ وچ پائیاں تے سٹیج ول نس آئی۔ بال تے بالاں دی ماں چیکاں ماردے رہ گئے۔

”نی۔ نی! اوتر جانیئے۔ مساں مساں ہج لا کے چُپ کرائے سن۔“

ایہہ کُڑی خوری ایس زنانی دی ننان سی--- ننان ای سی کیوں جو اوس بھرجائیاں وانگ پچھوں مہنا ماریا۔

”شودے بھرا دی لُچی بھین۔“

کُڑی ہڑہڑ کردی سٹیج دیاں لیراں پچھے لُک گئی۔

فیر اوہ ادھیڑ عمر دا مرد جیہڑا تنبو دے باہر ہو کے لا رہیا سی، اڈدا ہویا اوس زنانی کول آیا۔

”سکینہ--- سکینہ---! شمیم رُکھے وے۔ او تیں دیر لائی جا رہی اے۔ تماشین اوکھے ہو رہے نیں---“

”توں جان تے تیری بھین--- ہُنے ایتھے سی۔ بالاں کولوں روٹی کھوہ کے کھا گئی اے۔ بھکھی اونتری۔“

سٹیج تے مسخرا مسخریاں وکھا ہٹیا تاں لیرو لیر پڑدا فیر ڈِگ گیا۔ اِک دو گوناں پچھوں فیر اعلان ہویا۔

”صاحبان! ہُن ذرا دل پھڑ کے بیٹھو‘ تے ویکھو پریاں دا جھُمر---“

پردا ہٹیا تے شمیم اپنیاں دو سہیلیاں وچکار سٹیج تے کھڑی نما نما ہس کے تے شرما رہی سی۔ ایویں کچی کومل جیہی کُڑی۔ اجے موہنہ تے جوانی دی دیوی نے اپنے خاص نور دا دیوا نہیں سی بالیا۔ اکھاں وچ مستی دا رنگ نہیں سی ڈُلھیا۔ قد بھانویں لگر وانگر ودھ گیا سی، جُثے اُتے کپڑے نوں پھبنا نہیں سی آیا۔ ہُن دی واری تناں جنیاں اک نویں تے بُتے ننگے گاون تے ڈرنگے لانے شروع کر دِتے۔ سر نوں جھٹک جھٹک کے، کولھیاں نوں مٹکا مٹکا کے اوہ نچ نچ کے ہفی جا رہیاں سن۔ جوان قُلی‘ مزدور‘ کوچوان تے ہور چھوٹے موٹے کسبی مُنڈے سیٹیاں مار مار کے گندے گندے اشارے کر رہے سن۔ اک نے بڑا دل کڈھ کے روپے دا نوٹ اگے کیتا۔ شمیم اک خاص ادا وکھا کے اگے ودھی تے نوٹ پھڑ لیا۔ فیر کیہ سی دوانیاں چوانیاں توں لا پنجاں دے نوٹ تائیں ضد بازی ہو گئی۔

روز ای انج ہوندا ہووے گا۔ شمیم دا بھرا سٹیج دے اک کھونجے نال کھڑا وردے ہن نوں چمکدیاں اکھاں نال تکدا ڈاڈھا خوش سی۔ فیر میریاں نظراں منظر توں ہٹ کے پس منظر ول ہو گئیاں۔

سٹیج دے پچھے بیٹھی زنانی روٹیاں پکا ہٹی تے بالاں لئی بچھونے کینے۔ بالاں نوں لمیاں پایا۔ سوہرے نوں روٹی پا کے دِتی۔ پیش منظر دا ناچ مُک گیا۔ پردا ڈِگ گیا۔ ڈراما ہون دا اعلان ہو گیا۔ مسخرہ اک دو بازیاں لا کے جا کے روٹی کھان لگ پیا--- میریاں اکھاں ایس ویلے اصلی نقلی تے اندر باہر تک رہیاں سن تے ذہن وچ عجیب کھوڑو پیا ہویا سی۔ کسے دا وی اندر باہر اک نہیں۔ اندر سدھی پدھری اک طلب اے۔ بھانویں نفس آکھ لو‘ بھانویں بھکھ۔

پردا فیر اُٹھیا۔ ہُن اوہو زنانی سٹیج تے بیٹھی کیرنے پا رہی سی۔ لوکو‘ لوکو--- ایس کرتوتوں ننان میرا کھ نہیں جے چھڈیا--- کھسم مینوں نکھٹو جڑیا--- شمیم بھرجائی نوں صلواتاں سناوندی آ گئی۔ ننان بھرجائی دی لڑائی دا سین ہون لگ پیا۔ ایہہ اک چیکاں ماردا فیملی ڈراما سی۔ عام تے ہیٹھلی پدھر

دے لوکاں دی رنت ورتوں دی کہانی۔

بُہت ای بور تے گھٹیا درجے دیاں گلاں باتاں نال بھریا ہویا۔ اسیں لوک ادھ وچکار چھڈ کے ٹُر آئے۔ اگلے ورھے فیر گئے۔ ہر ورھے دل پشوری کرن ٹُر جانے آں۔

ہلال احمر دا ناں اودوں ریڈ کراس سی۔ ایہناں دساں ورھیاں وچ ایہدا ناں بدل گیا۔ پر میلے ٹھیلے اوہو رہے۔ رتا فرق نہیں پیا۔ بھلا ناں بدلن نال کیہ فرق پیندا اے؟ کڑیاں اج وی اُنج ای پھٹے تے نچدیاں نیں۔ چلکدے کپڑے پا کے، مونہہ تے لالی پوڈر لا کے۔ کدے کدے تے مینوں ایہہ ساریاں اِکو کڑی لگدیاں نیں۔ اوہو ای چھیمو--- چھیمو ہر زمانے دے فیشن دے مطابق کپڑے بدل لیندی اے--- بس ایہہ وی ہو سکدا اے میرا وہم ای ہووے--- ایس خیراتی میلے نوں لگدیاں اج کئی ورھے ہو گئے نیں۔ ایہہ کیویں ہو سکدا اے پئی شمیم وچ کوئی فرق ای نہ پیا ہووے۔ جوان ہو گئی ہووے گی، ویاہی گئی ہووے گی۔

کوئی دساں پندرھاں دناں دی گل اے۔ بساں وچ روز سفر کرن والیاں نوں ہر بندہ جانُو نظر دا اے۔ بعض شکلاں تے چنگا گویڑ وچ مونہہ پا دیندیاں نیں..... دماغ سوچ سوچ کے پاگل ہو جاندا اے۔ ایہہ مونہہ مُہاندرا میں کدھرے تکیا ضرور اے۔ ہووے ناں تے کدے بہت نیڑیوں ویکھیا اے۔

ایہہ کون اے؟--- ایہہ کون ہو سکدا اے؟--- ایہہ میرے دل دے مکان وچ کُجھ چر رہیا ضرور اے۔ ایہدا ناں کیہ اے؟ ہو سکدا اے ایہہ گل میرے دماغ وچ آوندی ہووے--- ہوراں نال وی واپردی ہووے گی۔ کیہ پتہ--- اچن چیت میری نگاہ انجن دے نال دی سیٹ تے پئی--- شمیم دساں ورھیاں دی دھوڑ چھنڈ کے میرے ساہمنے آن بیٹھی۔ اوہ نال دی نال ہس ہس کے گلاں کر رہی سی۔ میرے کن اودھر لگ گئے۔ اوہ پہلے نالوں بھرویں تے کجھ نکھری ہوئی سا۔ دُوجی نے شمیم کولوں پچھیا:

"باجی! کیہ صلاح ای۔ ایدکاں فیر پرائی یاد تازی نہ کریو۔ ایہ گھر دی میلہ لگ رہیا اے۔"

شمیم دیاں جوان اکھاں وچ لشکیا ویلا تراٹ وانگر بھر گیا۔ اوس اپنے وچار وچ اکھاں نوٹ لئیاں تے سیانیاں ہار بولی۔

"ہُن ایہدے وچ کیہ پیا اے--- میں منصوبہ بندی وچ نوکری کر لئی اے۔ مہینے پچھوں تن سو مل جاندا اے--- نالے سارے کم سوکھے ہو گئے نیں۔ ہی ہی---"

اوس لچراں وانگ ڈریور ول تک کے ٹھٹھا ماریا۔ ڈریور اکھ گھٹ کے پچھ لئی۔ اوہدے موتہ تے جنسی خواہش دی لالی کھنڈ گئی۔ دُوجی نے حیران ہو کے چھیماں ول ویکھیا۔

"میں تاں نچاں گی۔ ایہہ تے اک طرحاں دی خدمت اے۔ خدمت دی خدمت۔ سواد دا سواد---"

لے لئیں سواد--- بلو! میری لوڑ پئی تے آ جاویں۔ خلقت دی خدمت تے ساڈا کم ہویا کہ اسیں خدمت گار آں۔"

چھیماں دیاں اکھاں نے ڈریور دیاں اکھاں توں ہس کے گواہی منگی۔ ڈریور فیر اکھ نوٹ کے گواہی پا دتی۔

خدمت دے اعتراف وچ اوہناں ول تکدیاں کئی ہور نظراں آپو آپ نیویاں پے گئیاں تے بس خدمت خدمت دے ہاڑے پاوندی کھڑکھڑوتی سڑک تے رڑھدی رہی۔

۱۹۷۵ء

اُتر کاٹو! میں چڑھاں

اوس شدائی چانگر کے آکھیا.....
"کوئی سُنو!..... او کوئی کن دھرو میری گل تے..... چودھریو!..... اُچیرو..... ! وڈیریو..... ! نہیں.....؟ نہ سہی۔ میرے نال دیو..... وِیرو.....! بھینو---! تُسیں تے اجکو---! میرے سنگھ وچ گل ہڈی وانگر پھسی ہوئی اے۔ رِکنا چر ہویا..... میں ایہہ گل کہنا چاہناں واں۔ کوئی سُنن لئی تیار ای نہیں--- تے ہُن..... ایہہ گل بہت چُبھن لگ پئی اے--- جانو کُتے دی سنگھی وچ نوکاں والی ہڈی..... کُتا..... ایس ہڈی نوں نہ رِنگل سکدا اے تے نہ کڈھ سکدا اے کیوں جو اوہدے کول ہتھ نہیں نیں۔ اوہ ہولی ہولی بھونکدا اے، دس جوگ نہیں..... منت ترلا پا کے کسے کولوں کڈھان جوگ وی نہیں۔

ایس گل نوں میرے سنگھ وچ پھسیاں ورھے نہیں، عُمراں بیت گئیاں نیں--- ہُن ایس گل نوں میں کہانی آکھاں تے چنگا ہووے گا۔ سو میرے وِیرو---! سُنو---! میں ایس کہانی نوں اِنج شروع نہیں کراں گا۔ پئی "ایک دفعہ کا ذکر ہے۔" نہ--- نہ---! لو..... میں سدھے سبھا آکھاں گا..... کوئی چونہہ دہائیاں توں اُتے ورھیاں دی گل اے۔ ساہ دی اوکھت نے مینوں ایہہ گل بُھلن نہیں دتی.....

اوہ گل جیہڑی اج کہانی بنی..... ایہدا سرناتواں لبھن دی مینوں لوڑ ای نہیں پئی۔ سرناتواں اپنے آپ آکے کیلیا گیا اے۔ کہانی دے سر اُتے--- کیہ---؟ اُتر کاٹو---! میں چڑھاں۔ اسیں نِکیاں ہوندیاں اک کھیڈ کھیڈدے ہوندے ساں۔ جسدا ناں سی اُتر کاٹو---! میں چڑھاں۔

ایہہ کھیڈ کُجھ اِنج سی۔ پئی دو نیانے جیہناں کول کوئی باجی بُوجی کھیڈن نوں نہ ہوندی اوہ دووے جنے آپس وچ شروع ہو جاندے۔ اک دُوجے دیاں بانہواں وچ پُٹھیاں بانہواں اڑا لیندے۔ زوراور دُوجے دی کنڈ تے سوار ہو

جاندا..... ہُن ایہہ سوار دی طاقت تے مرضی اے پئی گل وچ [illegible] تے سوار رہندا اے۔ تھلے لگیا بال آکھی جاندا اے۔
"اُتر کاٹو---! میں چڑھاں..... اتر کاٹو---! میں چڑھاں۔" سوار بال جے تے شریف اے۔ نال کھیڈ دے اصولاں دا خیال رکھن والا اے۔ اوہ دو چار ہُوٹے لے کے آپے ای اُتر جائے گا۔ جے بے لحاظ تے بدنیّا ہووے گا تے اُتے بیٹھا ہِکی جاوے گا۔ سگوں کدکڑے وی مارے گا۔ ہیٹھلے بال وچ جے طاقت آجاوے تے اوہ ہمت کر کے بھوانٹنی دیوے تے سوار نوں تھلے سٹ لوے پھیر موقعہ لے کے آپ اوہدی کنڈ تے بہہ جاوے۔

اصل وچ ایہہ کھیڈ دوہنہ دھراں دے صبر تے رواداری دا امتحان ہوندی اے تے نال ایہہ نتیجہ وی ساہمنے لیاوندا اے پئی دوواں وچوں کون بہتا کُھرا موقعہ شناس، کمینہ تے فریبی اے۔ ایہہ کھیڈ عام طور تے لڑائی تے مُکدی دیکھی گئی اے۔ جے کوئی تیجا نیاں نہ کراوے تے لماں پوارا پے جاندا اے، جے نیانیاں نوں ہتھیار بند رہن دی کھل ہووے تے پال خورے آپ ای فیملی پلاننگ کردے رہن۔

ایس کھیڈ راہیں بالاں کاٹو وچاری نوں ایویں بدنام کیتا اے--- نہیں تے کاٹو جیہدا دُوجا ناں گالہڑ وی اے۔ بڑا ستھرا تے معصوم جنور اے۔ سدھا تے ڈراکل۔ اپنے کم وچ رُجھا۔ ایس رکھوں اوس رکھے..... ایس بنیریوں اوس بنیرے ٹپوسیاں مار دا پھرے۔ پر اپنی روزی تے بھالن لئی ہُشیار۔ کُھرکنا، پُونچھل ہرو لیلے ہلدی، نسن لئی تیار۔

ساڈی عام رہتل وچ گالہڑ یعنی کاٹو دا گپ چپ حصہ اے۔ چھیڑو جی--- گالہڑ نوں۔ بندے دے پُتراں مٹی دی کھیڈ دا ناں گالہڑاں دیاں پھرتیاں توں لے لیا..... چنگا کیتا..... مٹی والی کھیڈ چل رہی اے..... چلو چل..... تے چلو..... چل..... حق ہو..... دھو ہو دھو..... کدے اندر دی لام نوں لمیاں کرن لئی بوٹاں سلوٹاں دا ٹل لگ گیا تے کدے گالہڑاں موقعہ مار لیا۔ اُپرو اپر اپنے داء وچ رہے۔ عام لوکائی اوہناں دے فرہادی ہتھاں راہیں ددھ دی نہر

اُڈیکدی رہندی اے۔ حالاں ایس ددھ دی نہر تے شاہواں دا قبضہ حقی اے۔ عام لوکائی ددھ دی نہر منگدی اے..... شدین نہ ہووے تاں' ہاں وچ ہاں رلا کے ہٹی لین' دا سُفنا ویکھدی لوکائی لاے جمہوریت دے ہلارے وچ آجاندی اے' کدے نیاں تے نتارے وچ۔

ہاں..... آخو..... جمہوریت..... ہٹی دا کتابی ناں اے۔ میرے بھاء جی..... اللہ اوہناں نوں جنت نصیب کرے آہندے ہُندے سن.....

"مُنڈیا---! توں ایویں علمی گھُمبل بھوسے وچ نہ پیا کر..... کیوں کلپدا ایں---! جس نوں توں جمہوریت آہندا ایں ناں ایہہ..... کھچرے پن دا دُوجا ناں* اے۔ ایہہ لومڑیاں دا داء اے بس۔" میرے بھاء جی مرحوم پدھرے پُرانے بندے سن۔ اوہ اپنے گویڑ نال سٹا کڈھدے۔ اوہناں دا خیال سی پئی شخصی حکومت ہونی چاہیدی اے۔ اک کھاندا رجدا اے۔ لُٹ مار کردا اے۔ سبھ دی نگاہ وچ ہُندا اے۔ تسیں ویکھ لوو۔ دنیا وچ جنیاں شخصی حکومتاں نیں چنگیاں چل رہیاں نیں۔ اوہ اپنی رائے نوں پکیاں دسن لئی شیر دی مثال دیندے ہوندے سن۔ آہندے سن..... جے گدڑ' کُتے' بھیڑیئے' لومڑ شیر دی کھل پا کے بڑھکاں مادے راج گدی تے بہہ جان تے لُٹ پوے ای پوے۔

اوہ آپو وچ ونڈیاں نہ پان تے کیہ کرن..... وگدی نہر جنا بھرنا اے بھر..... تینوں کاہدا ڈر۔

ہٹی واری جے انج ای لگی رہی تے کُجھ لوکاں دا خیال اے پئی دیس پیارے وچ سبھے امیر کبیر تے ایکس وزیر بن جان گے۔ لوکائی ناں دی شے ویکھن نوں نہیں لبھنی۔

بھاء جی اپنے ویلے دے بندے سن۔ میں اپنی نسل دا بندا واں۔ میں سوچنا آں پئی میرا بھاء جی دے نظریے نال سمت ہونا اڈا ضروری نہیں' کیوں جو میں جیونا آں اوہ مرگئے۔ جیوندے موئے وچ چوکھا فرق اے۔ پھیر وی خورے کیوں مویاں دیاں گلاں چیتے آ کے کرلاٹ پاوندیاں نیں۔

مینوں اُتر کاٹو والی گل وی تدے بجھی--- سنگھ وچ پھاتی ہڈی تے اُتر کاٹو

وی ہٹی وچ ظاہری کوئی سمبندھ نہیں اے۔ پر سوچ دی سکرین اتے اِک فلم چل رہی اے۔

ہرڑیا۔ ھمُیا اگست دا مہینہ اے۔ دیس پیارا بال ایانا اپنی دُوجی گنڈھ ورھیا منا رہیا اے۔ تھاؤں تھائیں تیاریاں نیں۔ دِلاں وچ چانواں دے میلے نیں۔ سدھراں ستھرپائی بیٹھیاں نیں--- میں آہنا آں پئی ایہہ میرے بھولپنے دا چانن سی۔ جیہدے پاروں مینوں ہر گُٹھ چانن جاپدی سی۔ انھیری راہ دے ہر گیڑ تے دِیوا بلدا دسدا سی۔

جے ربّ سوہنے بندے دے خُمیر وچ چانواں دی چس نہ پائی ہوندی تے فیر اوہ اج وی ایس دھرتی اتے پہلے جاندار ڈینو سار وانگر دھمکاں ماردا پھردا۔ بعضے سائنس دان آہندے نیں کہ انسان دی مُڈھلی پیڑھی ڈینو سار ای سن--- پر ڈینو سار کے مخلوق دا لہُو نہیں سی پیندا۔ سبزی خور سی۔ اج دا انسان اپنی ذات دے اچیچ لئی اپنیاں دا لہُو چٹدا نہیں تھکدا۔

لو جی---! میں کدھر ٹُرپیا۔ ایویں کروڑاں ورھے پچھے جان دی کیہ لوڑ اے--- کھسماں نوں کھائے۔ سبزی خور مخلوق۔ میں تے اپنے سنگھ وچ پھسی ہڈی دی گل کرنی اے۔ تاں جو کُجھ سوکھے ساہ ہوواں۔

آخو--- اگست دی ہُسڑی۔ انھیری سویر--- اماں مینوں تے میری نکی بھین نوں سرگی ویلے جگایا تے چن دے کلاوے وچ آیا تارا وکھایا--- تے اسماناں ول دوئے ہتھ چک کے دعا منگی۔

"پُتر! ایہہ رب سوہنے دا معجزہ اے--- ویکھو--- تے دعا کرو--- مینوں یاد اے اسیں بُکاں وچ دعا منگی سی۔ خورے کیہ؟ فیر اماں آکھیا۔

"تُسیں چھیتی چھیتی نہا دھو لوو..... آپاں اج میلہ ویکھن جانا اے..... جشن آزادی دا میلہ۔"

اسیں دوئے بھین بھرا ہمبل ہمبل پھردے ساں۔ اساں اج جشن ویکھنا سی۔ میلے تے پہلاں وی بتھیرے ویکھے سن۔ جیویں شاہ نور جمال دا میلا..... جیہدے وچ زنانیاں تے بندے ٹولیو ٹولی ساری ساری رات اُچے ٹبیاں اُتے

بنی درگاہ ول میلو میل پیدل ٹُر کے جاندے سن۔ ولاں وچ آساں' مراداں' بُلھاں تے سراں وچ گدھے دے بول۔

ہتھ میرے وچ ٹلیاں
میں تے پیر مناون چلیاں
لالاں والیا پیرا ہو
ہتھ میرے وچ ٹھُوٹھیاں
میرا پیر سچا تے میں جھُوٹھیاں
وے میں واری پیرا ہو
میرے ہتھ کٹورا دہیں دا
میرا پیر بناں وچ رہندا
میں ہلہاری پیرا ہو

بُڈھے جوان' عورتاں' مرد' بال ایانے دِنے راتیں بنا خطرے خوف کالے بناں وچوں لنگھدے۔ پیر مناون جاندے تے فیر سالم ثبوتے گھر مُڑ آوندے۔

اوہناں دا اپنے رب' رسولؐ تے اوہناں دے وسیلیاں تے یقین ہور گوُڑھا ہو جاندا۔ بندے تے کیہ راہ وچوں بھوت چڑیلاں یاں بھاگھ بگھیاڑ وی کسے بندے نوں اغوا نہیں سن کردے۔

اسیں اباجی دی اُنگلی پھڑی رام لیلا ویکھن جا رہے آں--- تازیے تے مجلساں--- وساکھی دا میلا..... خورے اسیں ہر تھاں کیویں پھر لیندے ساں۔ کھُلے ڈُلھے شونقو شونقی۔ کوئی بنھ بندش نہیں سی ہوندی..... فیر جدوں کھیتیں سریوں کھڑدی کُریاں دیاں چُنیاں تے مُنڈیاں دے مُنڈاسے بسنتی ہون دی دیہاڑ--- ہوا وچ نویں رُت دا سنیہا۔

لوو--- میں فیر ہو رہا سے ٹُریاں.....

میں تے میری نکی بھین ماں دے دوویں ہتھ پھڑی شہر دے لیڈیز کلب ول آزادی دا جشن ویکھن لئی چھیتی چھیتی جا رہے آں۔ میری بھین دیاں اکھاں وچ سُفنے نیں۔ اماں دیاں اکھاں اتے تے بُرقعے دا پڑدا اے۔ میں ماں دیاں

اکھاں ویکھ نہیں سکدا..... میریاں اکھاں---؟ مینوں آپ نوں کیویں نظرن۔ دل وچ حیرت ناک خوشی جھا پائی بیٹھی اے۔ ساڈے بُلھاں تے کوئی روایتی گون نہیں۔ لنگھے ورھے دیاں وارداتاں بُہت کُجھ بھُلا دتا اے۔ وڈھ ٹُک تے لہُو دیاں لکیراں نویں نقشے تیار کیتے نیں۔

راہ وچ سڑکاں تے چلدے جواناں دیاں ٹولیاں ہتھاں وچ جھنڈے تے بینر' نعرے ماردے شہر دے سٹیڈیم ول ودھ رہے سن۔ اوہ وی گا نہیں سی رہے۔ پر فضا وچ اک ترانہ وج رہیا سی.....

"بڑھے چلو..... بڑھے چلو....."

فیر لاوڈ سپیکر توں آواز آوندی "پاکستان" لوکیں آکھدے نیں "زندہ باد" ساڈی ماں ٹُردیاں ٹُردیاں ساڈے ہتھاں نوں یکبارگی ہجکا مار کے آکھیا۔

"پُتر تُسیں وی آکھو..... زندہ باد۔"

میری نکی بھین شرما کے میرے ول ویکھیا تے اسیں دوویں پاکستان دی آواز اتے زندہ باد آکھیا۔ شاید میری ماں وی آکھیا ہووے..... مینوں برقعے دی وجہ توں ماں دا موہنہ دسیا نہیں۔

اک وجدانی حال سانوں پنڈال وچ جا کھلاریا جتھے مُڑ کے وچ بجے پنڈیاں دی ہواڑ دا گھیرا سی۔ رنگلے تنبو تے چھولداریاں دی گٹھے اک چونترا' چونترے تے قیمتی قالین--- قالین تے شاہی تخت ساہی تخت تے شاہی کُرسیاں' ایہناں کُرسیاں تے شہر دے وڈیاں دیاں بیگماں چونترے تائیں اپڑن لئی بنات دا پینڈا لال سوہا--- سبھ کُجھ کِنا اچرج سی---

بیگماں واری واری تقریر کرن آئیاں۔ ہر تقریر مگروں زندہ باد۔ زندہ باد ہوئی۔

جد ای..... میرے کول کھلوتے میرے جڈے اک ایانے اپنے ساتھی نوں خبر سُنائی۔

"مٹھیائی وی ونڈی جانی اے۔" میرے کن کھلو گئے۔ دُوجا بال کہہ رہیا سی۔

”مینوں پتہ اے۔ اوہناں آپوں ای ونڈ ونڈ الینی اے۔“

ایہہ گل اوہناں وقتاں دی اے جدوں ”ونڈ“ دا لفظ ہر ویلے ہر تھاں ورتیا جا رہیا سی تے بالاں دے حافظے دی ڈکشنری وچ ایس اکھر دے کئی کئی تے نویکلے معنے اکرے جا رہے سن۔ جیویں فلانی تھاں آٹا ونڈیا جا رہیا اے‘ بھانڈے ،ل رہے نیں۔

اوس پاسے مکان‘ تے جائیداتاں ونڈیاں جا رہیاں نیں۔ کمپاں وچ خورے کیہ کجھ دیاں ونڈیاں پے رہیاں سن۔ میری بھول پُنے دی عمر سی مینوں بُہتا پتہ نہیں۔

تقریراں ُکمپاں تے اک بیگم مٹھیائی دی ٹوکری لے کے چونترے تے آئی۔ مٹھیائی دی ونڈ شروع ہوئی۔ ہرپاسے اک پھولر پے گیا۔

ہرپاسے نس بھج لگ گئی۔ جیہدے ہتھ جنا لگیا‘ جیویں لگیا‘ جھپ گیا۔

ایہناں بیگماں وچوں کسے دا منڈا‘ میرے جڈا ای ہونا اے‘ پر میرے نالوں سبل تے پیڈا۔ ہتھ وچ سانٹے والا پُلپی ڈنڈا۔ آسے پاسے پُلپی ڈنڈا ورن لگ پیا۔

تاں ای ہوش لگا جو اک بال دے سرچوں ڈھل ڈھل لہو وگ پیا۔ ہُن پھولر نال چیکاں وی سن..... نس بھج ہور ودھ گئی۔ ڈنڈے والے منڈے دی ماں پُت نوں بانہوں پھڑ کے دھرُو لیا تے آکھیا۔۔۔

”نہ..... نہ بیٹا..... یہ رعایا ہے۔ تیری رعایا..... تمہیں کس نے کہا۔ کوں کُتوں کو کنٹرول کرو..... دفع کرو انہیں چلو‘ تم اوپر..... سٹیج پر چلو......“

بیگم اپنے مُنڈے نوں رِکھچ کے اتے لے گئی۔

اوس گھڑی میرے موںہہ وچ خورے کتھوں مٹھیائی دا اک کھرماں آ وڑیا..... تے میری ساہ نال سنگھ وچ پھس گیا۔

میں ایس کھرمے نوں بتھیرا اِنگلنا چاہیا..... نگلیا نہیں گیا۔ اگلنا چاہیا اگلیا وی نہیں گیا۔ پھیر ایہہ کھرماں ویلے دے نال نال کرڑا تے ہڈی وانگر سخت ہوندا گیا۔ زندہ باد دے نعریاں وی سنگھ نوں اینا موکلا نہیں کیتا جو ایہہ تھلے ہو جاوے..... ہُن تے ہڈی نوں تِکھیاں نوکاں وی نِکل آئیاں نیں۔

لوکو میں..... لوکائی آں۔۔۔! میرے ساہمنے بینچ تے اُتر کاٹو! میں چڑھاں‘ دی میٹی کھیڈی جا رہی اے۔ بھلا بینچ اتے میٹی نال میرے ورگے‘ کاتواں کُتیاں نوں کیہ۔

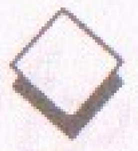
۱۹۹۲ء

کہانیاں دے پراگے

-1	ڈونگھیاں شاماں	نواز	-/25 (جلد والی)
-2	چونویں کہانی	سجاد حیدر	-/35
-3	بکر دے پُھل	سید نصیر شاہ	-/20
-4	کالیاں اناں کالے روڑ	انور علی	-/20
-5	وگدا پانی	منشا یاد	-/20
-6	گُوک	عائشہ اسلم	-/15
-7	چنے دے اوہلے	فرخندہ لودھی	-/15
-8	بیتیاں اکھاں والے	ناصر بلوچ	-/12
-9	مُنا کوہ لہور	افضل احسن رندھاوا	-/25
-10	میں تے میں	کنول مشتاق	-/20
-11	چرخے دی موت	حنیف باوا	-/15
-12	قصہ کہانی	مرزا حامد بیگ	-/12
-13	شیشے دی کندھ	شمس نغمان	-/30
-14	نُوری	انور علی	-/30 (جلد والی)
-15	اک دے امب	انیل چوہان	-/20
-16	کہانی	حنیف باوا	-/20
-17	چُپ دی چیک	احمد شہباز خاور	-/15
-18	تُردے پیر	سلیم خاں گمی	-/40
-19	کلجگ	نزہت گردیزی	-/20
-20	ہِردے وچ تریڑاں	فرخندہ لودھی	□
-21	پشتو کہانیاں	ترجمہ: پروفیسر عاشق رحیل	□

پاکستان پنجابی ادبی بورڈ 17/15 آوٹ فال روڈ' سنت نگر لاہور

آکھیا خواجہ فریدؒ نے

سودھن ہار: محمد آصف خاں

روہی دی روح تے دلاں دی سوہ نوں ڈونگھائیاں وچوں جانن والے شاعر حضرت خواجہ غلام فرید دا پورا کلام ڈھیر ساری چھان پھٹک مگروں حاضر ہے۔

سودھن ہار نے "پوکھو" لکھ کے ڈھیر ساریاں گتھیاں نوں سلجھاون دا جتن کیتا ہے۔ ایہو ای نہیں سگوں پہلے سودھن ہاراں دیاں بھلاں (املا تے معنیاں دیاں)' فرہنگ' انڈیکس وغیرہ دے کے ایس نوں بہوں ملی کتاب بنا دتا ہے۔

رنگین حاشیے 23 x 18 / 4 سائز- پکی جلد

ولایتی 100 گرام کاغذ —— ل- / 250 روپے

دیسی 80 گرام کاغذ —— ل- / 150 روپے

پاکستان پنجابی ادبی بورڈ- لاہور

لوک ادب

۱	جتھے پپلاں دی ٹھنڈی چھاں	ڈاکٹر سیف الرحمٰن ڈار	۵/-
۲	دُکھ تاں ہرے بھرے	ڈاکٹر سیف الرحمٰن ڈار	۳۰/-
۳	ٹانگھے جھنگ جاندے	پروفیسر شارب	۳۶/-
۴	کنیں بُندے	پروفیسر شارب	۲۵/-
۵	بار دے ڈھولے	پروفیسر شارب	۲۵/-
۶	بار دے گیت	مشتاق صوفی	۲۰/-
۷	گنجی بار دے ڈھولے	اقبال اسد	۱۵/-
۸	کال بلیندی	اے ڈی اعجاز	۱۲/-
۹	سُراں تے سداں	تنویر بخاری	۲۰/-
۱۰	لوک گیت	تنویر بخاری	۵/-
۱۱	لوک گاون	باغ حسین کمال	۴/-
۱۲	اللہ والی کل دا (لوریاں)	مسز ستنام محمود	۵/-
۱۳	جنور باتاں	الیاس گھمن	۲۵/-

پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، لاہور

تاریخ ادب

۱-	پنجابی ادب دی کہانی	عبدالغفور قریشی	۱۰۰/-
۲-	ادب راہیں پنجاب دی تاریخ	شفقت تنویر مرزا	۳۰/-
۳-	آزادی مگروں پنجابی ادب	ے لکھیار	۲۸/-
۴-	سندھی ادب	محمد آصف خاں	۲۰/-
۵-	پشتو ادب	رضا ہمدانی	۱۵/-
۶-	پنج تارے	مہر کاچیلوی	۱۸/-
۷-	قادریار (انگریزی)	محمد اطہر طاہر	۱۰۰/-

ڈرامے

۱-	قصہ دو بھراواں دا	منیر نیازی	۱۰/-
۲-	سورج مکھی	سجاد حیدر	۲۵/-
۳-	بول مٹی دیا باویا	سجاد حیدر	۱۵/-
۴-	جزیرہ	منو بھائی	۱۸/-
۵-	شام رنگی کڑی	نواز	۱۵/-
۶-	بوہا کوئی نہ	سارتر/شفقت	۱۶/-
۷-	لہو سہاگ	لورکا/شفقت	۲۰/-

پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، لاہور

ناول

۱	چیتر باغ	سجاد حیدر	۶۰/-
۲	پہاج	ظفر شاری	۲۵/-
۳	چکڑ رنگی مورتی	کہکشاں ملک	۱۵/-
۴	تائی	فرزند علی	۱۵/-
۵	سنجان	نذر حسین جانی	۳۰/-
۶	اک چونڈھی لون دی	فرزند علی	۴۰/-
۷	لہور رنگی سویر	احسان باجوہ	۵۰/-
۸	موت دا روزنامچہ	ترجمہ افضل احسن رندھاوا	۲۵/-
۹	ٹٹ بھج	ترجمہ افضل احسن رندھاوا	۲۰/-

پاکستان پنجابی ادبی بورڈ - لاہور